

Az Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae új kiadványsorozata

KELET-KÖZÉP-EURÓPAI TÖRTÉNELMI TANULMÁNYOK

*Utak a Tisztelt Házba –
Helyi és országos elit a dualizmus korának
magyar parlamentizmusában*

2023 I. ÉVFOLYAM
I. SZÁM

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI INTÉZET
ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM

New series of Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae

*EAST CENTRAL EUROPEAN
HISTORICAL STUDIES*

Paths to the Honourable House –
Local and National elites in the Hungarian
Parliamentarism of the Dualistic Era

VOLUME I
NUMBER I 2023

INSTITUTE OF HISTORY
ESZTERHÁZY KÁROLY CATHOLIC UNIVERSITY

*KELET-KÖZÉP-EURÓPAI
TÖRTÉNELMI TANULMÁNYOK*

Utak a Tisztelt Házba –
Helyi és országos elit a dualizmus korának
magyar parlamentizmusában



LÍCEUM
KIADÓ

Eger, 2023

FŐSZERKESZTŐ / EDITOR-IN-CHIEF

Pap József, PhD, dr. habil, EKKE

SZERKESZTŐK / EDITORS

Bajnok Dániel (PhD, EKKE), Borbély Zoltán (PhD, EKKE), Kristóf Ilona (PhD, EKKE), Majtényi György (DSc, EKKE), Makai János (PhD, dr. habil, EKKE), Miskei Antal (PhD, dr. habil, EKKE)

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR / EDITORIAL SECRETARY

Nagy Andor, PhD, EKKE

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG / EDITORIAL BOARD

Balogh Judit (PhD, dr. habil, EKKE), Dobszay Tamás (PhD, dr. habil, ELTE), Gebei Sándor (DSc, EKKE), Herman Róbert (DSc, Veritas), Kalmár János (CSc, dr. habil, EKKE), Kármán Gábor (PhD, ELKH TTI), Pál Judit (MTA külső tagja, EKKE), Püski Levente (DSc, DE), Rainer M. János (MTA tagja, EKKE), Romsics Ignác (MTA tagja, EKKE), C. Tóth Norbert (DSc, ELKH TTI), Valuch Tibor (DSc, EKKE), Vlad Popovici, PhD, BBTE

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓK / ADVISORY BOARD

Börries Kuzmány (egyetemi docens, Bécsi Egyetem, Kelet-Európa Történelme Intézet), Dini Metro-Roland (professzor, Western Michigan Egyetem, Kalamazoo), John L. Rury (professzor University of Kansas), Judy Biber (professzor, Új-Mexikói Egyetem Történettudományi Intézete, Albuquerque), Konrad Gündisch (professzor, Délkelet-Európa Német Kulturális és Történeti Intézete, Ludwig-Maximilians-Universität, München, Németország), Maciej Górny (professzor, igazgató-helyettes, Lengyel Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Varsó), Michel Figeac professzor (Bordeaux-3 [Michel de Montaigne] Egyetem Történeti Intézete), Olga Khavanova (professzor, Orosz Akadémia Történettudományi Intézete, Moszkva), Pertti Ahonen (professzor, Jyväskyläi Egyetem, Jyväskylä), Peter Konya (professzor, Eperjesi Egyetem Történelemtudományi Intézete, Eperjes), Stanislav Holubec (professzor, osztályvezető helyettes, Cseh Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Prága), Tuomas Laine-Frigen (kutató, egyetemi docens, Tamperei Egyetem)

INDEXÁLVA / INDEXED/ABSTRACTED IN::

CEEOL, EPA, MATARKA

OLVASÓSZERKESZTŐ / PROOF READER

Báthory Kinga

ISSN 3004-0951 (NYOMTATOTT)



MTA
Kiváló
Kutatóhely

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi és Művészeti Kar
Történelemtudományi Intézet

TARTALOM / CONTENTS

Szerkesztői előszó5

TANULMÁNYOK / STUDIES

BÓNA LÁSZLÓ

Egy kormánypárti bástya Zólyom vármegyében – Besztercebánya és választásai
a dualizmus korában.....9

VŁAD POPOVICI

A románok és a magyar országgyűlési választások a 20. század elején..... 31

PAP JÓZSEF

Municipal Representation, Municipal Representatives in the Age of Dualism..... 57

SÁFRÁNY TÍMEA

Országgyűlési képviselők Csongrád vármegyében 1848 és 1875 között.....73

TÓTH BARBALICS VERONIKA

Főrendiházi üléstermek és ülésrend a polgári parlamentarizmus korszakában 97

TÖRTÉNELMI IRODALOM / REVIEWS

BERDE IMRE

A mégsem szürke politikus. A „Szapáry Gyula gróf, a sokoldalú politikus”
című biográfia recenziója..... 121

PAP JÓZSEF

A Habsburgok és Európa. Három évszázad története Moháctól
a népek tavaszáig 129

Számunk szerzői133

Szerkesztői előszó

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Intézete 2023-ban új folyóiratot indít Kelet-Közép-Európai Történelmi Tanulmányok címmel. A folyóirat, melynek első számát tartja kezében az olvasó, az intézet korábbi, 49 számot megélt tudományos folyóiratának – legutóbbi elnevezése szerint: *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae* – jogutódja. A Kelet-Közép-Európai Történelmi Tanulmányok című folyóirat egy lektorált (double blind peer review), nyílt hozzáférésű periodika, melynek célja tudományos fórumot biztosítani a hazai és határon túli Kelet-Közép Európára vonatkozó kutatásokat folytató kollégák számára. A folyóirat három fő rovatból áll. A Tanulmányok rovat tartalmazza az adott szám tematikusan összekapcsolódó munkáit. A Műhely rovatban jelenhetnek meg a tematikához közvetlenül nem kapcsolódó írások. Valamint a Történelmi irodalom rovatban recenziókat közlünk. A folyóirat hazai és külföldi szerzőktől is fogad cikkeket.

Az első szám tematikáját a dualizmus kori magyar parlamentarizmus adja. A szám tanulmányait zömében az intézet Parlamentarizmustörténelmi Kutatócsoportjának (Dualizmus kori parlamentarizmus regionális nézőpontból – NKFIH K 134378.) tagjai jegyzik. *Bóna László* (MTA – EKKE) tanulmányában Zólyom vármegye és Besztercebánya választásait mutatja be. A tanulmány egy olyan terület választástörténetét érinti, mely kevésbé került még a magyar történetírás figyelemének középpontjába. Zólyommal elsősorban a FEMKE tevékenységének kapcsán foglalkoztak történészek. *Bóna László* a terület nyelvhasználatának és etnikai szerkezetének tükrében vizsgálja a zólyomi politikai viszonyok alakulását. *Vlad Popovici* (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár) szintén az etnikai szerkezet és a választási eredmények kapcsolatát vizsgálja. A fő problémakör, amelyet a szerző körbejár tanulmányában, a román képviselő alulreprezentáltsága a dualizmus kori magyar parlamentben. *Popovici* a Román Nemzeti Párt jelöltállítási stratégiáját elemzi, bemutatja, hogy jelöltjei miként szerepeltek a dualizmus korának választásain, valamint indulásuk miként hatott a kerületek választóinak választási aktivitására. *Pap József* (EKKE) tanulmánya a dualizmus korának városi képviseléről szól. Az angol nyelvű tanulmány áttekinti a városi választókerületek kialakításának és átalakításának történetét az utolsó rendi országgyűléseken megszületett tervektől, az 1848-as szabályozáson át az 1870-es években bekövetkezett apróbb módosításokig. *Sáfrány Tímea* (EKKE – Történelemtudományi Doktori Iskola) az 1848 és 1875 közötti Csongrád vármegyei, helyi kötődésű országgyűlési képviselőket vizsgálja és hasonlítja össze a Békés vármegyei képviselőkkel. A tanulmány célja, hogy a helyi elit és az országos elit közti kapcsolatokat feltérképezze. A tanulmány bemutatja azt a folyamatot, ahogy a népképviselő kezdetén

még szinte általánosan jellemző helyi kötődés az évek előrehaladtával egyre inkább jelentőségét veszítette, és megjelent az ún. „képviselőimport” jelensége. A tematikus blokk utolsó tanulmányát *Tóth Barbalics Veronika* (Magyar Mezőgazdasági Múzeum) jegyzi. A tanulmány, szemben az előzőekkel, nem a választott képviselőházzal, hanem a főrendiházzal foglalkozik, és annak is a szimbolikus térhasználatát, az üléstermek belső kialakítását veszi vizsgálat alá és veti össze az európai parlamentek hasonló funkciót betöltő felsőházaival. A szám két recenziót is tartalmaz a Dobszay Tamás és Estók János által szerkesztett Szapáry Gyula-életrajzról és Pál Juditnak a Habsburg Monarchia történetét bemutató munkájáról.

TANULMÁNYOK / STUDIES

Egy kormánypárti bástya Zólyom vármegyében – Besztercebánya és választásai a dualizmus korában¹

BÓNA LÁSZLÓ

A dualizmus kori magyar parlamentarizmus kutatása örömteli módon élénkült meg az utóbbi évtizedben. Ismert ma már a dualizmus kori parlament teljes tagsága,² összefoglaló munkák jelentek meg a parlament két házának működéséről,³ valamint számos fontos részletet feldolgozó munka mellett Erdély és a mai Romániához tartozó területek parlamentarizmusáról is bővült tudásunk.⁴ A kutatás egyik tradicionális irányát jelentik a lokális választásokkal kapcsolatos munkák, melyek leggyakrabban egy-egy, a területhez kapcsolódó kutatóhelyhez köthetőek. Sajnálatos, hogy a mai Szlovákia területével kapcsolatban igen szerény eddigi eredményeket tudunk felmutatni. Ezen a hiányosságon próbálok segíteni saját munkámmal, mely során Besztercebányára, Késmárkra és Losoncra fókuszáló összehasonlító elemzést végzek. Jelen tanulmányban a mai Szlovákia szívében fekvő Besztercebánya dualizmus kori politikai elitjével és a hosszú 19. századi választások lefolyásával és politikai küzdelmeivel fogok foglalkozni. Első lépésben a város etnikai szerkezetének és nyelvhasználatának átalakulását mutatom be, majd ezt követően térek rá a konkrét választásokra, ahol szintén a nemzetiségi kérdés fogja vizsgálatom fő fókuszát adni.

Besztercebánya etnikai szerkezetének és nyelvhasználatának átalakulása a dualizmus időszakában

Besztercebányán a dualizmus időszakában a magyarok aránya a lakosság növekedését bőven meghaladóan emelkedett. Míg a városnak a 19. század közepén mintegy 5 ezer lakosa volt, addig a dualizmus végére ez a szám több mint kétszeresére nőtt. A kiegyezést

¹ A tanulmány az NKFIH K 134378. számú pályázatának támogatásával készült (Dualizmus kori parlamentarizmus regionális nézőpontból, vezető kutató: Pap József).

² Ballabás – Pap – Pál 2020.

³ Cieger 2021.; Tóth-Barbalics 2021.

⁴ Pál – Popovici 2017: 55–75.

követően a betelepülők két hullámban érkeztek, majd az 1890-es évektől kezdve tízévenként több mint 1500 fővel gyarapodott a település lakossága. A magyarság – pontosabban szólva a magyar anyanyelvet, illetve elsődleges nyelvet vallók arányának – növekedése alig maradt el ettől a mértéktől, sőt 1900 és 1910 között meg is haladta azt. Kétségtelen azonban, hogy az egy évtizedre eső 2100 fős magyar gyarapodás rendkívül sok asszimilált egyént tartalmazott. A város lakosságának dualizmus kori önreprodukciója az 1880-as években még rendkívül alacsony volt, évenként mintegy 10–20 főt tett ki.⁵ Ezt az átalakulást az alábbi táblázattal szemléltethetjük.

Forrás	Év	Összes népesség	Magyar	Magyar %	Szlovák	%	Német	%
Fényes Elek	1851	5228	-		-	-	-	
Hof-und Stand	1857	5243	44	0.84	4221	80.51	978	18.65
Magyar Népsz.	1869	5950	-		-		-	
Magyar Népsz.	1880	7159	1165	16.27	4342	60.65	1396	19.50
Magyar Népsz.	1890	7485	1799	24.03	4229	56.50	1389	18.56
Magyar Népsz.	1900	9264	3132	33.81	4852	52.37	1179	12.73
Magyar Népsz.	1910	10776	5261	48.82	4338	40.26	879	8.16
Karol Fremal	1919	10734	1565	14.58	8265	77.00	406	3.78
CsehSzl. Népsz.	1921	10587	890	8.41	8222	77.66	454	4.29
CsehSzl. Népsz.	1930	11347	435	3.83	9250	81.52	483	4.26

1. táblázat: Besztercebánya nyelvismereti-nemzetiségi adatai 1851–1930

A magyar nyelvismeretet – melyről majd a tanulmány későbbi részében részletesen szólok – és a magyarok számarányának gyors növekedését egymás mellé állítva, feltételezhető, hogy az 1880-ban magyarul tudók, ám magukat még más anyanyelvűnek vallók

⁵ MVSR, ŠABB, MMBB, Fasc. 30. 1887. Közgyűlési jegyzőkönyv. 38 sz. 1887. Közegészségügyi jelentés. Az éves szaporulat 12 fő.

egy része 1910-ben már a magyar anyanyelvű lakosság számát növelte. Ugyanakkor az is tény, hogy a magyar nyelvismeret csupán a 20. század elejére vált általánossá a városban, és mivel önbevalláson alapult, kérdéses az ismeret valós szintje, használati értéke. Az 1898–1905 közötti, besztercebányai egyházi házassági szerződések is rámutatnak a nyelvtudásbeli hiányosságokra. A 66 házassági jegyzőkönyvben, a leggyakoribb keresztnév előfordulási alakjait megvizsgálva, az adatok arra utalnak, hogy az iparos-munkás lakosság sokkal kevésbé bírta a magyar nyelvet, mint ahogy azt a statisztikák számára bevallották.⁶ Főképp a német elit és a jiddis német anyanyelvűként regisztrált zsidó polgárság asszimilálódott, vált a magyar kultúra fogyasztójává, mely lassan, de egyre inkább a magyar politikai nemzet része lett, és a „grammatikai asszimiláció” révén is mindinkább magyarrá vált. A kivándorlás kevésbé érintette Besztercebánya városát, hiszen az 1910-es állapotok szerint a lakosság alig 0,2%-a tartózkodott külföldön.⁷ A szlovák–magyar etnikai kontaktzónától messze északra fekvő Zólyom megye azonban a dualizmus végéig megtartotta markáns szlovák jellegét, hiszen a magyarosodás több mint „69%-át egyébként a megye három rendezett tanácsú városa, úgynevezett modernizációs központja – Besztercebánya, Breznóbánya, Zólyom – adta”.⁸

A város mint a szabadságharc utáni szlovák nemzetépítés egyik legígéretesebb központja Zólyom megye székhelyeként a FMKE-féle magyarosító politizálásban is fontos szerepet kapott. A szlovák regionális környezet gazdasági, társadalmi modernizációjának kiemelt jelentőségű helyszíne így vált a helyi magyar, szlovák, német és zsidó elitek közti konfliktus színterévé. Ezek a konfliktusok azonban jobbra látenszen, kevésbé dokumentálhatóan zajlottak. A helyi sajtó természetesen támogatta a magyarosítás folyamatát, ám a sovinizmustól elhatárolódott, az állam és a lakosság érdekének állította be a folyamatot. A *Besztercebánya és Vidéke* hetilap a magyarság mellett, ám nem kifejezetten a szlovákság, illetve német kisebbség ellen orientálódott.⁹

Év	Összes népesség	Magyar anyanyelvűek	Magyarul tudók összesen	Magyarul tudók összesen %
1880	7 159	1 165	2 583	36,1%
1900	9 264	3 132	5442	58,4%
1910	10 776	5 261	7992	74,2%

2. táblázat: A besztercebányai népesség magyar nyelvismerete 1880, 1900, 1910

⁶ MVSR, ŠABB, MMBB, Fasc. 38.

⁷ Népszámlálási Digitális Adattár. (303 idegen és mindössze 20 külföldön lévő 1910-ben.)

⁸ Pap 2014: 46.

⁹ OSZK, Mikrofilmtár, FM3/752, *Besztercebánya és Vidéke* 1888-1916.

Év	Összes népesség	Írni-olvasni tud	Rk (latin)	(Ágostai hitv. ev.)	Helvét
1880	7 159	4507	4222	2300	65
1900	9 264	7376	5386	2684	69
1910	10 776	9039	6235	2814	248

3. táblázat: A besztercebányai népesség főbb felekezeti adatai 1880, 1900, 1910

Áttérve a nyelvhasználat kérdésére, először a hivatali ügyintézkést vizsgálom meg. Az 1850-es években és az 1860-as évek elején a városi iratok némi szlovák nyelvű irat mellett gyakorlatilag csupán német nyelvűek voltak.¹¹ Ezután egészen a kiegyezésig a szlovák dokumentumok aránya növekedett.¹² Az 1870-es években a városi adminisztrációs iratok mintegy 20-25%-a volt német, 10-15%-a pedig szlovák nyelvű.¹³ Az 1880-as évekre tovább nőtt a magyar nyelvű iratok fölénye, csupán elvétve akadtak szlovák nyelvűek, és már csak kb. 15% volt német nyelvű. Az utolsó, hivatalos közeghez írt, tisztán szlovák dokumentumot 1886-ból találtam.¹⁴ A háromnyelvű formanyomtatványok előbb két-nyelvűvé, majd tisztán magyarrá váltak. A városi belső iratok jellemzően német–magyar nyelvűek voltak, a szélesebb közönség számára írtak azonban szlovák–magyar nyelvűek. A városi plakátok azonban a háború végéig szinte kivétel nélkül háromnyelvűek maradtak. Az 1890-es évektől kezdve azonban szokássá vált a plakát felső felét magyarul nyomtatni, míg az alsó felén a német és a szlovák szöveg osztozott. A százalékarányok értékelésénél azonban figyelembe kell azt is venni, hogy az 1860–70-es években mintegy 20%, az 1880-as években 15% körüli a minisztériumi és egyéb magyar nyelvű leiratok aránya, ami a magyar nyelv felé torzítja a nyelvhasználati adatokat.

Sz. kir. Besztercebánya város tanácsától. Kézbizetési ív. — <i>Zustellungs-Schein</i> . — <i>Doručujúci List</i> .			
A kézbizetendő tárgydarab Des zu stellenden Aktenstückes <i>Doručit majúceho spisu</i>		Nevo és lakasa a félnek vagy képviselőnek, a kinek a kézbizetési eszközrendő	A kézbizetési napja, s az átvevő aláírása, vagy kézbizetési és aláírás akadályai
Iktatói szám	neme és mellékletei száma	Name und Wohnort der Partei oder des Vertreters. Bei welchem die Bestellung zu geschehen hat	Tag der Bestellung u. Unterschrift des Empfängers. oder Anstände der Bestellung oder Unterschrift
Breitefells-Zahl Číslo protokolla	Gegenstand und Zahl der Beilagen jakost a počet príloh	Meno a bydlisko stránky alebo zástupca u ktorého sa doručenia uskutočnit má	Deň doručenia, a podpis prijímateľa, alebo prekážky doručenia a podpisania

1. ábra: A háromnyelvű formanyomtatványok az 1880-as években kezdtek eltűnni

¹⁰ 1910-ben az Rk. latin néven, míg a helvét helyett csak református, Ágostai helyett Ágostai hitvallású evangélikus kategória szerepel.

¹¹ MVSR, ŠABB, MMBB. Belső iratanyagok – Nyilván nem a felsőbb hatóságnak szóló feliratokról és válaszlevelekről van szó.

¹² MVSR, ŠABB, MMBB. 105.

¹³ MVSR, ŠABB, MMBB. 191.

¹⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 218, 38. 1886. Andrej Welasik városi honorácior kérelme Besztercebánya hivatalához.

Valójában az 1880-as évek legvégére tehető az, amikor a magyarosodást támogató adminisztráció úgy döntött, a magyar nyelv használatának terét bővítik. Ekkor Bittera Kálmán polgármester az általa összehívott szűkebb értekezleten a magyar nyelv lehetséges katolikus egyházi bevezetéséről kérdezte az egybegyűlteket.¹⁵ Az előterjesztést azzal indokolták, hogy bár korábban a város magyar nyelvű lakói arányban állottak a német nyelvű polgárokkal, ám ezt a magyaros jellegét a város később szinte teljesen elvesztette. Csupán hosszú évek munkálkodása után sikerült ezt a jelleget visszaszerezni. A polgármester beszédét a „jelenlévők többszörös éljenzése szakított meg”, majd a polgármester felkérte a résztvevőket a véleményük elmondására. Zeisel Vince kanonok plébános örömmel üdvözölte a mozgalmat, és kijelentette, hogy a papság részéről a hazafias kérelem támogatásban részesül. Dr. Gerevich Emil felsőbb leányiskolai igazgató a vártemplomi latin éneklést cserélte volna magyarra, ha a megyés püspök beleegyezik, Zeisel kanonok és Ralevic tanár ezzel nem értett egyet, mondván az éneknél a dallam és a szöveg szoros összekötetésben állnak. Az értekezleten a városban tevékenykedő oktatási intézmények igazgatói is részt vettek. Az értekezlet végén a polgármester által megfogalmazott, a kegyúri székhez intézett kérvényt többen aláírták. A *Besztercebánya és Vidéke* következő számában a mozgalom sikeréről adott hírt, miszerint a 452 polgár által aláírt kérvényt a püspök elfogadva aláírta, sőt mi több, elrendelte, hogy a német templomot a régi nevén, azaz Vártemplomnak nevezzék.¹⁶

Az evangélikus egyház sem maradt sokáig adós a magyar nyelvű istentiszteletekkel. A helyi lapból kiderült, hogy 1889 nyarától kezdve – kezdetben csupán havonta egyszer – tartottak magyar istentiszteleteket az evangélikusok.¹⁷ Az 1890-es években már felváltva tartották a magyar, a szlovák és a német ismetiszteletet, azonban még akkor is előre jelezték a magyar istentisztelet időpontját. Az 1910-as években már nincs hír semmilyen magyar istentiszteletekről, misékről a helyi hetilapban, tehát ekkora már teljesen szokványos dologgá vált az mindkét egyháznál. Ami a helyi izraelita hitközséget illeti, a helyi lap szerint a hitközség az 1880-as évek végén bevezette azt a kántorválasztási követelményt, miszerint a kántor csak olyan magyarországi születésű egyén lehetett, aki a magyar nyelvet tökéletesen bírta.¹⁸ Sőt, a helyi közösség – bőven megelőzve a keresztényeket – már az évtized elejétől minden hónap első vasárnapján (sic!) magyarul tartotta istentiszteleteit.¹⁹

Ezt követően térjünk át a hétköznapi életet alakító szabályok elemzésére. A bányavárosi erkölcsi előírások, szabályrendeletek mindig is a szigorúbb városi rendelkezések közé tartoztak Magyarországon. A városi tanács kategorikus, részletes és pontosan

¹⁵ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. január 8.

¹⁶ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. január 15.

¹⁷ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. június 30.

¹⁸ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. június 1.

¹⁹ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. január 1.

definiált rendeletei gyakorlatilag szokáskialakítóak voltak.²⁰ Bár a 19. század végére már sokat módosultak, enyhültek, mégis tetten érhetőek a város életében. A városi, hivatali, rendőrségi, valamint egyéb forrásokat kutatva megállapítható, hogy a város gazdasági és általános ügyei mögött a városi ügyintézésben a nemzetiségi kérdés sokdrangú volt csupán. Fontosabbnak tekinthetjük az erdőgazdálkodási, az erkölcsi, a munkásmozgalmi és szociáldemokrata mozgalmak kérdésköréhez kapcsolódó ügyeket. A dualizmus első felében rendkívül nagy számban fordult elő különböző bűnbundák, illetve körözött személyek elleni intézkedés a város környékén. A mindenkori alispán és a polgármester közötti levelezésekben azonban viszonylagos prioritást élvezett a nemzetiségi ügy, és a sajtóban is nagyobb figyelmet szenteltek a kérdésnek. Mindez arra utal, hogy a nemzetiségi viszonyok kezelése valószínűleg az akkori Besztercebányán is főként informális keretek közt, a szóbeli utasítások és beszámolók szintjén történt. Másrészt a város magyar és szlovák közössége közti láthatatlan határvonalak nem feltétlenül jelentek meg a hivatalos városi ügyvitelben, azok többnyire megmaradtak a személyközi kapcsolatok szintjén.

Annak kiderítésére, mit jelentett a 19–20. század fordulóján jó városi közalkalmazottnak, illetve polgárnak lenni, a városi hivatal döntési jogkörébe tartozó munkahelyekre jelentkezők kérvényeit vizsgáltam meg. A városi hivatal jelképezte, illetve testesítette meg a magyar állam helyi közigazgatási bástyáját. Az alábbi kérvényeket ennek megfelelően kell értelmezni. 1898–1905 között 20 állásfelvételi kérelmet elemeztem.²¹ Ezek közül kilencben magasabb funkcióba jelentkezők (rendőrfőkapitány, aljegyző stb.). Pályázatában mind a kilenc személy az iskoláit, bizonyítványait, ajánlóleveleit, ha volt, korábbi tapasztalatait taglalta, egyikük sem utalt sem magyar, sem pedig szlovák vagy német nyelvismeretére. A tizenegy alacsonyabb rangú tisztségre (rendőr, szolgabíró) jelentkező kérvényei azonban más képet tárnak elénk. Ezek kivétel nélkül rövidebbek, egyoldalusak voltak, illetve mindannyian az erkölcsi magatartásuk kifogástalanságával érveltek. Kilenc fő nyelvismeretével, „magyart írásban és szóban is jól bírom”, nyolc fő katonai könyvével, a jelentkezők alig negyede korábbi, jobbára hasonló munkahelyi tapasztalataival érvelt önmaga mellett. Csupán egyetlen jelentkező jelölte meg vallását. Mindez arra enged következtetni, hogy az előkelőbb pozíciókra vágyók számára teljesen természetes volt az államnyelv ismerete, ám a „közember” számára az erkölcsi bizonyítvány és a nyelvismeret volt mérvadó, míg a vallásosság gyakorlatilag teljesen a háttérbe szorult ez esetben. Az erkölcsi megfelelést vagy szóban, vagy a hadseregben eltöltött évek szolgálati bizonyítványának makulátlanságára hivatkozva prezentálták a jelentkezők. A 20. század eleji háromnyelvű város nyelvi viszonyainak ékes bizonyítéka a több állásra jelentkező kérvényében is megtalálható

²⁰ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. február 26.

²¹ MVSR, ŠABB, MMBB. 38.

formula: „magyarul, tótul jól, németül megfelelően beszélek...”²² Bár a legtöbb kérvényben inkább már csak a szlovák és magyar nyelvismeret szerepelt.

A nyelvismeretet egyébként a rendőrség szolgálati szabályzata is megkövetelte: „[...] írástudás-fogalmazás, képzettség magasabb foka, nevezetesen különféle nyelvek tudása.”²³ Az erkölcsi kódex betartását nemcsak elvárták, hanem ellenőrizték is. Ha valamilyen panasz érkezett, azt nyilvános kivizsgálás követte, és ha az eset ismétlődött, általában megrovás, majd pénzbüntetés, harmadszorra pedig rendszerint elbocsájtás lett belőle. Panasz természetesen szép számmal érkezett, a vád azonban többször csupán ennyiből állott: „jellemtelen.”

A legnagyobb gondot e téren Besztercebányán is az alkohol okozta. A városi gazdák, városi kocsisok, tűzoltók, toronyőrök, sőt rendőrök is számos esetben voltak kivizsgálás célpontjai, és elbocsájtásokra is volt példa. Némely állásra jelentkező jellemét még a főispán is írásban ellenőrizte a polgármesternél, kikérte véleményét az illető magaviseletéről, erkölcsi állapotáról, megbízhatóságáról stb. A korrupcióra utaló nyomokat is rendkívül szigorúan kivizsgálták. Besztercebányán többször előfordult, hogy a városi tanácsosok a tűzifaigénylés körül visszaéltek, mely ügyek végén több tanácsost megrovással és fizetésmegvonással büntettek. A panaszok között azonban egyetlen nyíltan a nemzetiségre utaló feljelentést sem találtam, annál több volt az aratás környéki szociális ügy, amelyet azonban néhol felhasználtak nemzetiségi izgatás vádjára is, ám ezekre rendszerint a megye vidéki falvaiban került sor.

A dualizmus kori Besztercebánya városi-hivatali iratai között több százra tehető azon akták száma, melyek nemzetiségi ügyekkel foglalkoznak. Ezek az 1890-es évek második felétől kezdenek tucatjával felbukkanni. Az 1880-as évek nemzetiségi-kisebbségi kérdése azonban még inkább az izraelita lakosságról szólt. A későbbi nagy esetszám azonban megtevesztő lehet, hiszen ezek döntő többsége minisztériumi rendelet, leirat, utasítás, melyekben az agitátorok, a postai forgalom, bizonyos lapok és röpiratok megfigyelését, illetve bizonyos lapi példányszámok pontos jelentését kérték a vármegyétől, városoktól.²⁴

A munkásmozgalmi élet minden évben, különösen áprilisban számított fontos üggynek. Az 1900-évektől kezdve már jelentősebb számú irat foglalkozott ezzel, mint a nemzetiségi kérdéssel. A háborús évek alatt azonban ez a tendencia ismét megfordult.

²² MVSR, ŠABB, MMBB. 38. Knopp Jenő levele a rendőrkapitánynak. 1905. November 3-án, Úrvölgye (besztercebányai városrész).

²³ MVSR, ŠABB, MMBB. 31. Besztercebánya sz. kir. városi rendőrség szolgálati szabályzata 1887, 266 sz. 5 cikkely. Emellett a szolgálati ruhának mindenkor tisztának és csinosnak kellett lennie, a haját röviden kellett viselni, csak a körszakáll volt megengedett, de az is röviden. Továbbá szolgálatban dohányozni nem volt szabad, szolgálaton kívül sem szabadott az utcán pipázni, csakis a szivarozás volt engedélyezve.

²⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 20. 27. sz. 1904. Zólyom vármegye alispánja a Besztercebányai polgármestereknek 1904. március 11.

Azonban ezek sem kapcsolatosak közvetlenül a várossal, hanem a keletkezett iratokban döntő többségében arról olvashatunk csupán, hogy a megye az, ami az alispán, ritkábban a főispán nevében jelentéstételre szólította fel a várost, tette ezt is leggyakrabban felsőbb, minisztériumi utasításra.²⁵

A fenti elemzés alapján tehát egy olyan település képe rajzolódik ki előttünk, melynek népességszáma gyorsan emelkedett a dualizmus időszakában. Ezzel párhuzamosan fokozatosan veszítette el korábbi német–szlovák bányásztelepülés jellegét. A magyar lakosság gyorsan gyarapodott, ami együtt járt a magyar nyelvhasználat kiterjedésével is. A város azonban nem vált egynyelvűvé a világháború időszakára. A nemzetiségi kérdés jelen volt ugyan a településen, de a hétköznapi életben komoly feszültségeket nem okozott. A kérdéshez kapcsolódó ügyek kezdeményezője inkább a központi hatalom, mint a helyi közigazgatás volt, mely úgy tűnik, hogy elsősorban csupán rezonált a kívülről érkező hatásokra.

A keretek áttekintése után irányítsuk figyelmünket a választásokra, ahol főként szintén a nemzetiségi kérdés megjelenésére fogok koncentrálni.

Besztercebányai választások és a nemzetiségi kérdés a dualizmus időszakában

A tanulmány hátralévő részében a dualizmus korának választásainak áttekintésén túl a központi választmány iratanyagát is be fogom mutatni. Besztercebánya esetében is az 1848-as törvények jelentették a dualizmus kori politizálás alapját, melynek megfelelően a választójoggal rendelkezők aránya 1848 és 1918 között 11,8–8,4% körül volt a városban.²⁶ Azoknak a városi polgároknak, nemeseknek, akiknek 1848 előtt is választójoga volt, meghagyták azt, ám ezt már nem örökíthették tovább. Érdekességként elmondható, hogy Besztercebányán még 1904-ben is felvettek a választók közé a régi jog alapján egy 71 éves csizmadiát és egy ügynököt, kinek kérelmét korábban a város elutasította.²⁷

A korszak első, 1865-ös választásához kapcsolódó helyi iratokat tanulmányozva úgy tűnik, mintha ekkor Besztercebánya legfontosabb problémája a szlovák nemzeti mozgalom lett volna. Ez a hangvétel illeszkedett a korabeli országos közhangulatban szereplő pánszláv veszély érzetéhez. A városban egy „tót lázító vers”, bizonyos „*piesen*” [ének] is napvilágot látott a Machold-féle nyomdában. A vers az isten által teremtett,

²⁵ A fennmaradt iratok kvantitatív jellegű számlálása számos kérdést felvet. Egyrészt mi az, ami a levéltárba került, ebből mennyi maradt fent, hová csoportosították őket, és milyen más iratokkal együtt stb. Éppen ezért csupán tájékoztató jelleggel közöltem a számlált arányszámokat, melyeket a megvizsgált s a kutatás számára 10 legtöbb releváns iratot tartalmazó dobozban lévő iratszám alapján számoltam össze.

²⁶ Ebben azonban még nincsenek benne a bányász- és favágótelepek lakosai, így az arány ennél is alacsonyabb.

²⁷ MVSR, ŠABB, MMBB. 10.

szabad polgár emberről és az urakról értekeznek, illetve az „*odrodilecek*”-ről [kisebbségét megtagadó, szlovák születésű, később a magyarosítást aktívan támogató egyének] és a szlovák nemzet szabadságáról. „Mi, a szlovák nép ettették az elszületett urakat, míg ettették, [...] ők élesen megtámadtak minket...”²⁸ Egy későbbi jelentésben szerepel, hogy a nyomda egyik alkalmazottját egy bizonyos Chatek (vagy Chasztek) Mihály nevű személy bízta meg a nyomtatvány elkészítésével. A megbízó egyébként az 1865-ös országgyűlési követválasztások során is indult. Chasztek Mihály más módon is próbált előnyhöz jutni, mégpedig Csetás János lelkész és a tiszolci jegyző segítségével, „ugyanis a „Donovalli Róm. Cath. Lelkész (Csetás János) úr egy szent misén [...] híveinek meghagyta, hogy a követjelöltek közül egyedül Chasztek Mihálynak adják szavazatukat”.²⁹ A lelkész ugyanezen alkalommal a másik követjelölt, Ruttkay István ellen beszédében erősen és sértően kikelt, s azt lázítónak (*Burič*) nevezte. A polgármester, aki egyben a választmányi bizottság elnöke is volt, az esetről készült, a királyi biztosnak címzett jelentésében kifejtette ugyan, hogy biztos benne, hogy a beszéd elhangzott – sőt a lelkész a templomon kívül is terjesztette nézeteit –, ám az ellenjelölt lázítóként való megbélyegzését nem tartotta szükségesnek.³⁰ A polgármester javaslatának ellenére végül vizsgálat indult a kérdésben, ennek eredménye azonban nem ismert. A várost végül Ruttkay István képviselte a Balközép nevében.

Az 1869-es választás, mely gyakorlatilag a dualista államberendezkedést volt hivatott legitimálni, szintén mozgalmasan telt Besztercebányán. A választási küzdelem részeként 1869. május 5-én egy hosszú és tartalmas szlovák nyelvű levél érkezett a városi magisztrátushoz (817. sz. iktatva), mely a következő állításokat tartalmazta:³¹ Halassy Gyula Deák-párti követjelölt Ján Visnyovszkynak és a pártjának 200 aranyat kínált azért, hogy az ellenjelölt Szumrák zászlóját egy emelettel lejjebb tegye. Emellett Luter Moravcáknak és Michal Rohácnak is 20 aranyat ígért, hogy ugyanígy cselekedjenek. Továbbá, folytatták a levél írói, Samuel Sisel háromszor megerősítette, hogy kész bebizonyítani, hogy Halassy kilencmilliót örökölt, és ebből 6 000 forintot a Deák-féle pártnak adott, hogy a szavazatok többségét magának bebiztosítsa. „Mi, akik alább aláírtuk, ebben az ügyben esedezve kérjük a nagyságos Magisztrátust, hogy ezeket a szégyenletes, és igazságtalan dolgokat, különösen azon felsorolt urakat a kivizsgáláshoz behívassa...” A levél írói továbbá kinyilatkoztatták, hogy Szumrák úr és annak választói ellen semmilyen céljaik nincsenek, ám sérelmezik, hogy „Szumrák úr választói minket »bočkorosi«-nak [olvasd

²⁸ MVSR, ŠABB, MMBB. 26. *Piesen*.

²⁹ MVSR, ŠABB, MMBB. 26. Radvánszky Antal, Besztercebánya város királyi biztosának (Megszólításban a méltóságos főispánt is használták a hozzá intézett feliratokban) 1865. November 11-én kelt levele Besztercebánya polgármesterének az ügy kivizsgálása érdekében.

³⁰ MVSR, ŠABB, MMBB. 26. Szigethy Károly Polgármester levele Radvánszky Antal királyi biztosnak. 262 sz. iktatva, dátum nélkül.

³¹ MVSR, ŠABB, MMBB. 155. Polgárok levele a besztercebányai városi magisztrátushoz. Beadva 1869. május 5-én.

Bocskorosij³² nevez. Ez után a hosszas erkölcsi és vallási értékrendszert felvonultató indoklás után, mégis hagynak egy kiskaput, még hozzá annak a lehetőségét, hogy a „Szumrák párt ezekkel az ügyekkel kapcsolatban nem volna”.³³

Az iratok között megtaláljuk Hallasy Gyula nyilatkozatát is, melyben eskü alatt vallotta, hogy ő sem pénzért, sem ajándékért, sem mások által szavazatot nem vett, illetve a választásnak előmozdítására senkitől sem kapott pénzt.³⁴ Arról, hogy lett-e az ügynek bármilyen következménye, nem állnak rendelkezésre iratok a központi választmány iratanyagában.

A kezdeti mozgalmas politikai életet követően a dualista rendszer megszilárdulásával és némileg később a nemzetiségi pártok passzivitásába vonulásával egy rendkívül hosszú nyugalmi időszak következett. Az 1869-ben mandátumhoz jutott Hallasy Gyulát ugyanis 1898. december 14-i haláláig az összes országgyűlési választáson ellenjelölt nélkül választották meg a város képviselőjévé. Hallasy első megválasztásakor még a Deák-párt híve, majd az 1875-ös fúziót követően végig szabadelvű politikus volt.

Mivel a választások ellenjelölt nélkül zajlottak, a választási bizottmány elnöke a törvénynek megfelelően 20-30 perccel a szavazás megnyitása után, mikor is nyilvánvalóvá vált, hogy egyetlen egyén sem vállalkozott a megmérettetésre, lezárta a szavazást. A választási törvény értelmében ugyanis az utolsó pillanatban is kiállhatott egy ellenjelölt, ha az vállalta a megmérettetést, és úgy ítélte meg, esélye lehet a győzelemre. Így történt mindez kilenc alkalommal, bár az összes választásról nem találtam meg a jegyzőkönyveket, a meglévők alapján a besztercebányai képviselő-választások a megnyitást követő fél órában véget értek.

Mindezek ellenére a választások és a választói összeírások nem teltek teljesen eseménytelenül, az iratokat átnézve számos egyéb, érdekes információ derült ki a városról és annak társadalmáról. Egy 1872-es, a főispán által az alispánnak küldött levélből – melyben az előbbi a minisztérium leiratát továbbította az alispánnak – kiderül például a választópolgárok nyelvismerete. Az alispán ennek alapján döntött ugyanis a választások menetéről szóló hirdetmény nyelvezetéről, arról intézkedett ugyanis, hogy egy pár magyar példány kivételével „tót” nyelvre fordíttassák le azokat, és a szokott módon nyomtatott falragaszok által tegyék közhírré. Emellett természetesen számos esetben megtaláljuk a főispán szigorú utasítását is, miszerint utasítja az alispánt, hogy az „tartsa szemmel a választások minden mozzanatát”.³⁵

³² A kisenemesek legalsó kategóriájának gúnyneve, életmódjukban a parasztsághoz, jogaikban a nemesiséghez tartoztak.

³³ MVSR, ŠABB, MMBB. 155. Polgárok levele a besztercebányai városi magisztrátushoz. Beadva 1869. május 5-én. Jeszenszky Miklós, Kevetska András, Michael Roháčš, Vileszky(?) János, Concha Károly, Kusméry és további mintegy 20 egyén, kinek saját kézjeggyel ellátott aláírása olvashatatlan, illetve egy csatolmány, a 15 egyén névjegyzéke, akiket a levélben vádoltak.

³⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 144. Hallasy Gyula 1869. április 10-én Besztercebányán kelt nyilatkozata.

³⁵ MVSR, ŠABB, ZŽ. 20. Radvánszky Antal főispán levele az alispánnak. Radvány 1872. április 26.

A belügyminisztérium egyébként minden évben megküldte a városnak, illetve a választásokat bonyolító központi választmánynak a választók összeírására vonatkozó rovatos íveket és pontos, mintegy hat-nyolc oldalas körrendeletet a választások lebonyolításának mikéntjéről. Akkor is megtörtént ez, amikor épp nem voltak képviselő-választások. A választók, majd pedig a „legtöbbet adózók listáját”, melyeket évente összeállítottak, a helyi közönség egyre növekvő figyelemmel kísérte. Eleinte, az 1870–80-as években a választók névjegyzéke ellen benyújtott írásos panaszok száma igen csekély volt.³⁶ Ezeket jobbra helyállónak ítélték (például az elmaradt adóról szóló, időközbeni befizetés, vagy az időközben megszerzett oklevél, vagy iskolai végzettség benyújtása). Találtam azonban példát arra is, mely szerint a választót lopás, vagy egyéb vétség jogerőre emelkedése után eltiltották a választójogának gyakorlásától.

A választói összeírással kapcsolatos panaszok, föllebbezések 1900-as évekre gyakoribbá váltak ugyan, de ekkor is csupán hat-nyolc panasz érkezett évente a viszonylag szűkösen, 10 napban meghatározott fellebbezési határidőn belül. Ekkortájt a panaszok mintegy 60-65%-a minősült relevánsnak. A jelentkezők ügyét a választási bizottmány egyenként megtárgyalta, és pozitív elbírálás esetén a panaszt benyújtó bekerülhetett a végleges választói jegyzékbe. A választók névjegyzéke ellen benyújtott panaszok elbírált döntéseit is szintén 10 napra függesztették ki. Ezekre rendszerint már nem érkezett fellebbezés, legalábbis az 1890-es évekig. Az éves összeírásokhoz kapcsolódó sok adminisztráció, jelentés, postai küldemények és kézbesítési igazolások, az ideiglenes jegyzékek kifüggesztési idejének betartásáról szóló jelentések terjedelmes, részletes iratai és a választók név szerinti listái a választás jogosultságának megjelölésével (vagyoni, értelmiségi) jó állapotban maradtak meg, és szinte teljesen hiánytalanok.

A központi választmány tagjait, tehát a választmányi bizottságot a városi képviselő-testület választotta, „viszonylagos szótöbbséggel”. A mandátum három évre szólt. Ha valaki időközben elhunyt, akkor helyére az 1874-es XXXIII. tv. 20. paragrafusa alapján a központi választmány választott helyettest. Kutatásom során megvizsgáltam, milyen mozgás volt jellemző a bizottmány tagjai között. Az 1900-es évekig alig választottak új tagokat, sőt a tisztségről való lemondással is találkozhattam. A századforduló után azonban egyre kiélezettebb volt a verseny a posztokért. A bányatelepeken működő névjegyzék-összeírók például mindig más személyekből kerültek ki. Emellett nőtt az ideiglenes jegyzékkel szembeni fellebbezések és írásbeli panaszok száma is.³⁷

³⁶ Az ideiglenes, a legtöbb adót fizetők évi névjegyzéke (rajta az értelmiségi cenzus alapján jogosultakkal egyben a választásra való jogosultságot jelentette) 10 napra volt kifüggesztve a városházán, illetve a város közigazgatási irodájában és a Besztercebányához tartozó középkori eredetű bányásztelepek központjában (Óhegyen, Tajón, Alsó- és Felső-Hernádon, Kordéházán, Hotyókon, Dóvalon és Úrvölgyön, majd 1909-től Pallóson és Martalján is.

³⁷ Az 1914 utáni, háborús helyzettel kapcsolatban agónia figyelhető meg, ugyanis pl. 1916-ban a szavazatszedő küldöttség megalakítása iránti jogával a városi közgyűlés nem is élt, megbízta azzal a tanács által kinevezett szavazatszedő küldöttség elnökét...

Ebből arra következtethetünk, hogy növekedett a politikával kapcsolatos érdeklődés is. Az 1876-os és az 1892-es évhez képest, mikor is a mintegy 700, illetve a korszak végére kb. 900 szavazóval rendelkező választókerületben az ideiglenes névjegyzékkel kapcsolatban egy ellenvetés sem érkezett, 1910-ben már 22, 1911-ben pedig több mint 30.³⁸ A feszültség tovább növekedett, méghozzá akképpen, hogy a választmányi bizottság döntését el nem fogadók tömegesen kezdtek fellebbezni jogorvoslatért a kúriához. 1913-ban ez a belső feszültség oda vezetett, hogy a közigazgatási bíróság megsemmisítette az 1912. december 28-án megtartott képviselői tagválasztás eredményeit mindkét besztercebányai választókerületben, mégpedig a Petrogalli Oszkár ügyvéd, volt parlamenti képviselő és társai részéről beadott panasz alapján. Ez a panasz a választások során alkalmazott praktikákról szólt, kifogásolták többek között a szavazólapok vékony selyempapír anyagát is. Ez azért volt probléma, mert átlátszott rajta a szavazat, és emellett túl sűrű volt rajta a névsor. A bíróság megállapította, hogy „...a szavazólapoknak a főt ismertetett módon történt előállításából [...] az eljárás egyenesen abból a célból következett, hogy a választás ellenőrizhető legyen. Ezért sérült a 1886. XXII. törvény 46. paragrafusa által megkívánt titkossága lényegesen volt megsértve, ezért a választás megsemmisítettik.”³⁹ Ebben az esetben azonban nem az országos képviselő-választásokról volt szó, ahol nyílt volt a választás, hanem a titkos városi képviselő-választásról. A törvény értelmében előnyomatásban szerepelt a szavazólapra a bizottsági tagok névsora, és a sorrend is számított, ugyanis a betelt helyek után utólag odaírt nevek nem vétettek számba. Tehát ha valaki az előre kinyomatott nevek közé egyet vagy több nevet beírt, az utolsókra lényegében nem adott le szavazatot.

Bár az új választást 1913. május 9-ére kiírták, a városi képviselők és a bizottsági tisztviselők nem értettek egyet, mely bizottmányi tagok legyenek jelen az új választásokkor, ugyanis az 1912-es év végével a korábbi választmányi tagok mandátuma lejárt. Egyesek, köztük dr. Palinay Gyula, dr. Petrogalli Oszkár és dr. Trnovszky György úgy gondolták, hogy – mivel az 1912-ben megrendezett választások megsemmisítettek – csak az 1912-ben érvényes mandátummal rendelkező tisztviselőknek volt joga az újonnan kiírt, az 1912-es választásokat helyettesítő választásokat levezetni. Ezt azonban a választmány elnöke elutasította, és már az újonnan megválasztott tagokkal tartotta meg a választást. Ezek után több száz oldalnyi fellebbezés, elutasítás, panaszlevél, különböző jogszabályokra utaló és érvelő irat keletkezett, az ügy pedig egészen 1914-ig

³⁸ A választási csalásokat megelőzendően 1899-től az új miniszteri körrendelet (153. sz. iktatva) értelmében már elégtelen az összeíró bizottság két tagjának személyazonosságot igazoló munkája, a választó személyazonosságát ezentúl a városi tanács két megbízott tagja is ellenőrizte (1901-től két-két párt küldi emberét), továbbá a községekben pedig a bíró vagy helyettese a választás helyén záróráig voltak kötelesek a helyszínen tartózkodni.

³⁹ MVSR, ŠABB, MMBB. 445. A m. kir. Közigazgatási bíróság 1913. Április 16-i ülése. Másolat 1913. május 6. Alispáni hatóság kiadóhivatala. Besztercebánya.

elhúzódott. A panaszáradat a kúriához és a minisztériumhoz is felkerült, azonban végül a panaszosok vereségével zárult. A hatóságok (a központi választmány, a főispán, a helyi és magasabb bíróságok, a vármegyei közgyűlés és a minisztérium is) minden vádpontot egyenként, kissé homályosan indokolva, de elutasítottak.

Mivel ez az ügy nem az országos képviselő-választásokra vonatkozott, ezért annak a jogi érvelésének a bemutatását mellőzném. Azt azonban szinte az egész korszakról elmondható, hogy az alispán, a bizottsági elnökök és a kormány helyi képviselője, a főispán mindenkor rendkívüli szigorral érveltek a törvények betartása érdekében, azok pontos követésére minden évben felhívták az érintett feleket. A több mint tízezer oldalnyi választási irat áttekintése után, úgy vélem, hogy a törvények be nem tartásával, minősített választási csalással – a korszak legnagyobb részében – nem vádolható a helyi elit és a kormány képviselője.⁴⁰ Más kérdés a törvények, a választókerületek felállítása, azok aránytalansága és maga a többségi rendszerből adódó hiányosságok mérlegre tétele, ami mai szemmel nézve távolról sem tűnik igazságosnak és arányosnak. Erre hívják fel a figyelmet az újabb magyar és szlovák történészek munkái is. Peter Soltész, Vörös László, Cieger András, valamint Pál Judit munkái is alátámasztják: A kezdetben, 1848-ban még előremutatónak számító cenzus törvényi keretei alapján véve a 20. század elejéig alig módosultak, és a némiképp eltérő gyakorlati megvalósítás végett is szinte sereghajtóvá váltak a korabeli Európához képest. A helyi, több évszázados öngazgatási hagyományokkal rendelkező vármegyei elit értelemszerűen saját hatalmi befolyásának kontinuitását tűzte ki célul. Ahogy teltek az évek, évtizedek, az államapparátus is csupán minimális mértékben javított a fennálló törvényei kereteken. A korrupció konstans eleme volt a politikának, mivel az állam egészen az 1890-es évekig, a lakhatási és étkezési költségeket fedező napidíjon kívül fizetést nem biztosított a politikában részt vevőknek. Ez a tény lényegében hozzájárult ahhoz, hogy a hatalmon lévő elit pozíciója stabil maradjon. A rendszer mindvégig lényegében zárt maradt, gyakorlatilag nem tudtak betörni a politikába az ország legnagyobb számarányát kitevő rétegek, sem a nemzetiségiek, sem az iparban, illetve a mezőgazdaságban dolgozók.

A magyar politikai elit hozzáállását a választójog kiterjesztéséhez pedig alapvetően meghatározta az, hogy az adott politikai szereplő milyen vélt vagy valós veszélyeket kapcsolt a reformhoz. Ezeket a veszélyeket a nemzetiségi és szocialista választók tömeges megjelenésével kapcsolták össze, a jelentős jogkiterjesztést pedig az ország dezintegrációjától és a politika radikalizálódásától tartva utasították vissza.⁴¹ Az iratok tükrében úgy látom, hogy a helyi beszercebányai adminisztrációt csupán kisebb felelősség terheli ebben az ügyben, de azt hozzá kell tenni, hogy a dolgot

⁴⁰ Legalábbis ilyen irat értelemszerűen nem készült vagy nem maradt fent.

⁴¹ Pap 2022.

minden valószínűség szerint informálisan intézték, kezelték, aminek értelemszerűen nem maradt nyoma a hivatalos iratokban.

A választási iratok között megtalálhatjuk a Belügyminisztériumnak a megyéhez intézett utasításait is. Amíg a korszak elején Tóth Vilmos belügyminiszter köriratában úgy jellemezte az országgyűlési választásokat, hogy azok a legéletbevágóbb, legfontosabb alkotmányos jogok egyikét képezik, ami miatt természetes, hogy élénk érdeklődést és pártküzdelmet vonnak maguk után. „A nemzeti akarat e szabad nyilvánulása kívánja meg, hogy hazánk választóképeséggel felruházott minden polgára e jogát szabadon, akadálytalanul s bármelyrésről is nélkül érvényesíthesse. [...] A rendet betartani, nyugalmat fenntartani, azonban szükséges, és azon községi előljárók akik kötelességüket nem teljesítik, vagy »részrehajlólag intézkednének« – felfüggesztés és vizsgálat foganatuk ellenük.”⁴² Bő két évtizeddel később remerkei Kiss Pál főispán már egy egészen más hangvételű levelet kapott Bánffy Dezső miniszterelnöktől.⁴³ Ebben a miniszterelnök afelől érdeklődött, hogy mik az esélyek, illetve mit lehetne tenni a kormányzati megyékben a választás sikeréért: [...] „...vajjon a siker biztosítása a kerületbeli szabadelvűpárti képviselővel szemben, esetleg nem igényelne-e-s ha igen, úgy milyen – személyi változtatást.” A főispán válaszelevelében leírta, hogy Zólyom vármegyében két politikai párt létezett, bár akadt néhány nemzeti párti és függetlenségi érzelmű szavazó is, de őket úgy látta, hogy a két naggyal egy kalap alá nem lehetett venni. Az uralkodó két párt közül az erősebb a Szabadelvű volt, mert az egész magyar érzelmű értelmiség és a vármegyei földbirtokosok is az támogatták, és azok is ide voltak sorolhatók, akik a nemzeti vagy Függetlenségi Párt felé hajlottak. A másik párt a Néppárt volt. „A néppárt azonban a népben nagy támpontot talál, kb. $\frac{3}{4}$ az evangélikus lelkészek nemzetiségi érzelműek.” A főispán szerint a Néppárthoz kevés kivétellel minden katolikus lelkész csatlakozott, valamint ide sorolta a nemzetiségi érzelmű „kisiparosokat és pár kis értelmiségit”. Ezt követően megjegyezte, hogy a nép felkorbácsolt kedélye ellen, annak csillapítására sokat tehetne a megyés püspök, aki ki is fejezte nemtetszését, hogy paptársai a Néppárt mellett foglaltak állást.

Az 1896-os választások előkészületei során úgy tűnt, hogy a frissen alakult Néppárt a vármegye négy választókerületében jelöltet fog állítani. Ezt azonban a főispán nem tartotta lehetségesnek, mert a Néppárt kevesebb pénzzel rendelkezett, mint a Szabadelvű Párt. A főispán meghagyta a miniszterelnöknek, hogy „fontos, hogy a szabadelvű párt jelöltjei megyebeliek legyenek, mert a Z. vármegyének egyfajta sajátossága, hogy óckodik az idegentől, bárki is legyen az. [...] Besztercebánya és vidéke $\frac{3}{4}$ -e katolikus. Itt a vidéken úgyszólván intelligencia nincs. A nép örök időtül

⁴² MVSR, ŠABB, ZŽ. 20. Tóth Vilmos belügyminiszter 1872. április 20. 1316. sz. rendelete.

⁴³ MVSR, ŠABB, ZŽ. 2. 1896. május 30-án, Zólyom vm. főispánjának, Remerkei Kiss Pálnak küldött levele, és az arra készült válasz ui. kelt Július 7. „Képviselőválasztásokról állapotjelentés”, de csupán a piszkozata, ezért hiányos és alig olvasható, és egy további főispáni jelentés 1896. június 9-ről.

papjukat tekinti vezetőjének s tanácsadójának mindenben. [...] A besztercebányai válság terület jelenlegi képviselője Halassy Gyula biztos számíthat a sikerre. Még akkor is, ha a néppártnak ellenjelöltje lesz.”⁴⁴

Egy korábbi, a minisztériumból érkező leiratra írt válasz piszkozatában az alábbiakat olvashatjuk az 1895–96-os év erőviszonyairól:⁴⁵ „A vidék teljesen fel van tüzelve agitátorok által, de Besztercebányán a vármegye székhelyén (sic!) a püspöki káptalan és papnövendéki személyzet erkölcsi és szellemi erőt (főlé írva orgánumok) segítik (áthúzza) támogatják (javítgatás) [...] nyújtanak nekik [értsd, a néppártnak], a két első talán anyagilag is segíti őket. Ha rövid idő múlva történnek meg az orsz. képv. választások, egész heves harc (áthúzzálva) várható, s ha a néppárt egy kis pénz felett is rendelkezik, kétes lehet a választások eredménye. Minden kerületben lesz néppárti jelölt.”

A minisztériumi közbeavatkozás a jelentések bekérésével azonban nem állt meg, hanem megszegte a korábbi liberális és a választásokat nem befolyásoló magatartást, melyet az apparátus minden tagjától korábban megkövetelt. A Miniszterelnökségről érkezett a „jön a sáska” című, politikai röpirattervezet, mellyel kapcsolatban kikérték a főispánok véleményét.⁴⁶ Kiss Pál főispán a megkeresésre úgy nyilatkozott, hogy véleménye szerint „a terjesztésnél feltétlenül szemelőtt kell tartani, hogy hivatalos kinézetű beadványnak még csak látszata is elkerülhessék, mert ellenkező esetben a felterjesztés sikere könnyen meghiúsulhatna”.⁴⁷ A német, szerb, oláh és tót nyelven tervezett röpirat magyar verzióját a főispán elolvasta, majd feliratban így véleményezte: „A kormányzatomra bízott vármegye területén, hol különben a néppárt erősen dolgozik, a lakosság 95%-a tót ajkú fajbéli. Ahogy ismerem a népünknek eszejárását, felfogását, nevezett röpirat nem fog nagy hatást gyakorolni, mert túl komoly, (a nagy masszákra nem fog bírni vonzó erővel) csakis az intelligensebb része a lakosságnak lesz képes azt felfogni. [...] hála Isten, a legnagyobb része tót ajkú, tót fajbéli népünknek magyar érzelmű (aláhúzza) sőt igen jó hazafiak. De azért tény, hogy tótok, és ha a tótokat szidják azt a tótok magukat érzik ezáltal érintve: a magyar érzelmű tótokat e kifejezések sérteni fogják, a magyar elleneseket pedig megfogják erősíteni hazafiatlan hajlamukban.” Ezért a főispán a legtiszteletteljesen kérte, hogy az általa említett, sértőnek vélt passzusokat mellőzzék a szövegből. Ezután a minisztérium abbéli kérdésére is felelt, hogy kiknek, milyen arányban és milyen nyelven küldjék ki röpiratokat. Besztercebányára Lazarovich Imre ügyvédnek 100 „tót”, 20 német és 10 magyar szövegűt, Zólyomba 150 „tót”, 10 magyar nyelvűt, Detvára 150 „tót” kért.

⁴⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. A főispán Remerkei Kiss Pál, 1896. július 7.-én kelt 374/95 sz. ceruzával írt piszkozata.

⁴⁵ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. A főispán Remerkei Kiss Pál, 1895. december 5.-én kelt, 1895. november 26.-án kelt 1511 sz. minisztériumi leiratának ceruzával írt 341/95 sz. piszkozata.

⁴⁶ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Miniszterelnöki leirat 1896. június 15.

⁴⁷ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. A főispán válaszána kelte 1896. június 19.

A vármegye ipari fejlődésének következtében a szociáldemokrata mozgalom is erősödni kezdett a nyolcvanas évek második felétől. A Szlovák Nemzeti Párt egyes korábbi szimpatizánsai – megegyezve annak 1884-es döntését a passzivitásba vonulásról –, főképp a szlovák politika katolikus szárnya, a politikai katolicizmust képviselő Néppárt felé orientálódott. A Néppárt pedig a nemzetiségi és szociális kérdést tömegmozgalommá szervezve próbálta megdönteni a Szabadelvű Párt helyi dominanciáját. 1896-ban Zólyomban is rendkívüli méreteket öltött a feszültség. Gyetván egy július 7-ei jelentés szerint Zsilinszky Mihály államtitkárt megtámadták, és kövekkel zúzták be a hivatalok ablakait. Egy további, mintegy tíz oldalas jelentésben pedig a Breznóbányán történt zavargásokról olvashatunk, Besztercebánya esetében azonban merőben más volt a helyzet, a városról szóló tudósítások többnyire egymondatosak csupán, és így szólnak: „Halassy Gyula [...] megválasztása biztosnak mondható.”

Ezen előkészületek és feszültségek ellenére az 1896-ban megtartott képviselő-választások Zólyom megyében a Néppárt teljes vereségével zárultak. Kiss Pál főispán a következő szavakkal számolt be a választásról: „A pánszláv-néppárt, mint az eredmény mutatja mindenütt kudarcot vallott daczára a nagyszabású izgatásnak. [...] A választásokra fel volt készülve és a nép (sic!) megakadályozta a [néppárt] választóinknak a választás helyén való megjelenését...⁴⁸ A főispán ezt követően kiemelte azt is, hogy a választókerületekben sikerrel zárult a szavazás, egy „magyar érzelmű pap” segítségével még Breznóbányán is így történt. Fontos adalék lehet az a megjegyzés is, mely szerint „igen üdvös volt a katonaság jelenléte, mely mégis egy kicsit intimidálta a dühöngő őrjöngő pánszláv socialista csöcselket”.⁴⁹ 1896-ban a megye központi választmánya mintegy 350 katonát rendelt a gyetvai, breznóbányai és slácsi körzetekbe. Az így kapott eredmények, ha csak Zólyom megyének az 1896-os eredményeit nézzük, szinte teljes egészében a kormánypártot erősítették.

Halassy Gyula hosszú betegeskedés után, annak terhe alatt 1898. december 14-én öngyilkosságot követett el. Az országgyűlés elnöke értesítette a város képviselő-testületét, mely erre a híre a törvényben foglaltak szerint összeült, és a képviselők ajánlása alapján, dr. Tilles Béla választmányi elnök vezetésével, január 4-én dr. Schmiedt Józsefet választotta meg országgyűlési képviselőnek. A képviselő-választás a kezdést követő fél óra után befejeződött, mivel a megnyitás után fél óráig nem ajánlott senki más jelöltet.⁵⁰ Halassy Gyula mintegy három évtizednyi képviselőisége és jótékonyági tevékenysége meghatározó volt a város életében. Az 1898. december 30-án összeült képviselő-testület a 144-es számú határozat alapján hegyeshalmi Halassy Malvinnak címzett levelében mondott köszönetet a család bőkezű adományaiért. Felszólalásában

⁴⁸ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Főispáni jelentés, pizskozat. 1896. október 23.

⁴⁹ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Főispáni jelentés, pizskozat. 1896. október 23.

⁵⁰ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Választmányi ülés. 1899. január 4.

a polgármester elmondta, hogy Halassy Gyula az 1896-os képviselő-választáskor már 1500 Ft kötvényt adományozott a tervezett közkórház javára, sőt végrendeletileg ugyanarra a célra további 1500 forintot adományozott, valamint még „a koporsójára elhelyezendő koszorúk megváltási összege címén a rokonok által lefizetett 560 forintot is odaadományozta”.⁵¹ Nővére, Halassy Malvin pedig további 1440 forinttal egészítette ki az adományt, mely így elérte az 5000 forintot. A képviselő-testület ígéretet tett, hogy a jegyzőkönyvi köszönet mellett, amikor a közkórház építése megkezdődik, emléktáblán fognak megemlékezni a család önzetlenségéről.

A következő választásra 1901. október másodikán került sor, és a korszakban először két szabadelvű jelölt indult egymással szemben. Az egyik a Halassy Gyula halála után megválasztott dr. Schmiedt József volt, a másik pedig a korábbi központi választmányi elnök, dr. Tilles Béla. A szavazás 9 órától 15:20-ig megállás nélkül zajlott, a szavazók sorrendben érkezhettek, ám természetesen azok is szavazhattak, akik nem sorrendben jeletek meg. Mikor a szervezett szavazók elfogytak, a választmány elnöke további egy órán át várta a szavazókat, egészen 16:30-ig. Ezután végleg zárult a szavazás, majd a bizottsági tagok és a választmányi képviselők két-két bizalmi férfi előtt véglegesítették a szavazatokat. A választás során 705 érvényes szavazatot számláltak meg, melyek közül Schmiedt Józsefnek 401, míg Tilles Bélának 304 esett. 1905. január 26-án dr. Schmidt József, korábbi képviselő ellen már nem indult ellenjelölt, így a korábban ismertetett, gyors lefolyású választásnak voltak tanúi a város szavazópolgárai. 1906. május 2-án viszont a Függetlenségi Párthoz tartozó, korábban a központi választmány tagja, Petrogalli Oszkár lett az országgyűlési képviselő, még hozzá egyhangúlag lett megválasztva.⁵²

Az 1910-es választás jegyzőkönyvét sajnálatos módon nem találtam meg a beszercebányai levéltárban. Pedig 1910-ben báró Serényi Béla munkapárti jelöltnek függetlenségi kihívója is akadt. Serényi 749 szavazat közül 424 szavazatot szerezve győzött. Az utolsó beszercebányai választás 1917. június 17-én lezajlott, amire Serényi miniszteri kinevezése miatt került sor. Ekkor ismét egyhangú választást tartottak, ugyanis a Nemzeti Munkapárt színeiben induló Kürthy Lajos nyugalmazott főispánt választották meg képviselőnek.⁵³

A választásokat áttekintve tehát megállapítható, hogy Beszercebányát nem jellemezték ugyan a jelentős választási összecsapások, a rendkívüli alkalomnak számító többjelöltes választások során azonban több, a választási eljárást érintő pontosításra és szigorításra is szükség volt. 1901-ben arról rendelkeztek, hogy az egyes pártok szimpátiánsainak csoportostul ugyan, tíz-tíz szavazatonként váltakozva kellett szavazniuk.

⁵¹ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Választmányi ülés. 1898. december 30.

⁵² MVSR, ŠABB, MMBB. 8. Választmányi ülés jegyzőkönyve. 1906. május 3

⁵³ MVSR, ŠABB, MMBB. 8. Választmányi ülés jegyzőkönyve. 1917. július 19.

Így elkerülték azt, hogy az egyik pártnak egyoldalúan kelljen hosszadalmasan várakoznia. Ezzel minkét, egyébként szabadelvű csoport egyetértett, és ezt kívánta a rendfenntartás érdeke is. Azt, hogy mely szimpatizánsok kezdhetik a szavazást, sorshúzással döntötték el.⁵⁴ A szavazás nyilvánosan élő szóval oly módon történt, hogy feljegyezték a szavazó nevét, szavazatát és települési illetőségét. 1904-ben meghatározták, hogy a választás helyén a választókon, a választási küldöttség tagjain, a hatósági személyeken és a rend fenntartása érdekében kiküldött közegeken kívül más nem tartózkodhatott., illetve kikötötték, hogy a választóknak a választások helyszínére fegyverrel vagy bottal nem volt szabad megérkeznie. 1906-tól egy új listán, név szerint jegyezték fel a korábbi névjegyzékből kihagyottakat – majd az összeíró küldöttség ezen döntését a központi választmány is ellenőrizte, hogy a törvény értelmében jóváhagyja (mármint a kihagyást).

A választójogi reform előkészületeinek keretében az 1900-as évek elején több statisztikai kimutatást készítettek a városban, melyekből több ellentmondás kiderült. 1904-ben például Besztercebánya II. választókerületében 13 személy más községben is rendelkezett választójoggal, míg az elsőben 9 ilyen főt találtak. A tényleges szolgálatban lévő katonák és csendőrök kivételével minden 20 évnél idősebb, helybeli honos polgári férfiről készült választói adatlap. Ezek alapján megállapítható, hogy Besztercebánya két választókerületében 939, illetve 820 választókorú férfit találtak, akik közül 317, illetve 344 fő került a választói névjegyzékbe.⁵⁵ Ez az arány 37,58%, ha azonban az egyéb községekben választójoggal bírók felét leszámoljuk, 36,38%-ra, a szavazati joggal nem bíró nőket is számba véve pedig 18%-ra csökken. Összességében véve a kerület 16.591 fős lakosságára számítva – a gyermekekkel együtt – csupán 4%-os arányt állapíthatunk meg 1905-1906-ban. Ez pedig az országos mértéknél is alacsonyabb választási reprezentációt jelent.

Az 1910-es évekre a választásokat további „adminisztráció” követte, ugyanis ekkor már rendszeres rendőrségi jelentések születtek a képviselőjelölti gyűlésekről. A dokumentumok leírták, melyik pártnak hol, melyik szállóban, vendéglátóhelyen vagy közfürdőben volt a képviselőjelölti gyűlése, ahol egyébként „mindegyik alkalommal igen sokan vettek részt, munkát adtak a rendőrségnek, azonban csoportosulásban s kisebb tüntetéseken kívül egyéb rendellenességek elő nem fordultak”.⁵⁶

Besztercebánya, Zólyom vármegyével egyetemben a korszak egészében tehát a kormánypárt fontos bázisa maradt. A város választásait nem jellemezték heves politikai küzdelmek. A vármegyében is csupán az 1896-os év tekinthető kiemelten

⁵⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 8. Választmányi bizottsági ülés 1901. október 2.

⁵⁵ MVSR, ŠABB, MMBB. 403. 1904. adatok

⁵⁶ MVSR, ŠABB, MMBB. 435. Rendőrségi jelentés 1911.

mozgalmasnak.⁵⁷ A fentebb ismertetett mozgalmak ellenére, ha csak Zólyom megyének az 1896-os eredményeit nézzük, azok rávilágítanak a választási rendszer árnyoldalaira. A korabeli statisztikák az egyjelöltes választás esetében a választókerület összes lehetséges szavazatát (a választók létszáma) megszorozták az adott párt tényleges szavazatainak országos arányával, és az így kapott számot az egyedül indult jelölt pártjának országos összesítéséhez számolták, és a pártra leadott szavazatként jelenítették meg. A választási rendszer tehát valóban nem tükrözte kellőképpen az erőviszonyokat, ám az a nézet is hibás, hogy az adott időszakban csak kisebbségi–nemzeti élű, politikai ellentétekről beszéljünk a választásokon. A kis számú szlovák nemzeti mozgalom és a felső-magyarországi, nyelvében szlovák, gondolkodásmódjában magyar kis- és középnemesség kapcsolata jóval összetettebb volt annál, minthogy egyszerű politikai-nemzeti szembenállásként írjuk csupán le. Ehhez ráadásul társult az is, hogy legjobb esetben is csak két-három lehetséges jelölt közül lehetett választani, és lokális szinten rendkívül nagy jelentősége volt a jelölt személyének. A fentebb ismertetett rendszer és példák alapján elmondható, hogy a „kisebbik rossz”, az ellenszavazat vagy a nem választás épp olyan behatárolt lehetőségek voltak, amelyek kimeríthetik a szavazói kényszerpálya fogalmát. A nemzetiségi kérdés tehát nem volt meghatározó a választások során, az arra való reflektálás is elsősorban a központi hatalom által megfogalmazott elvárások következtében történt meg. A gyorsan magyarosodó, de teljesen magyarrá nem váló városban a politika nyelve mindvégig megosztott volt. Ezt is bizonyítják a választási falragaszok, melyek a korszak elején még alapvetően szlovák nyelvűek voltak, a magyar nyelvűek aránya folyamatosan nőtt ugyan, de csak 1911-re egyenlítőddött ki a két nyelv használata.

FORRÁSOK

- MVSR, ŠABB, MMBB, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, Magistrát mesta Banská Bystrica. Fasc. 8, 9, 10, 20, 23, 26, 30, 31, 34, 37, 38, 144, 105, 150, 155, 191, 218, 285, 357, 403, 435, 445, 875, 906. [Besztercebányai Levéltár. Városi Magisztrátus.]
- MVSR, ŠABB, ZŽ, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠABB), Zvolenská Župa Fasc. 2, 20. [Besztercebányai Levéltár. Zólyom, megye.]
- OSZK, Országos Széchenyi Könyvtár, Mikrofilmtár, FM3/752, *Besztercebánya és Vidéke* 1888-1916.

⁵⁷A Zólyom megyei tömegeket inkább a szekularizációellenes jelszavakkal, illetve annak hátszelével, némi nemzetiségi éllel próbálta mozgósítani a Néppárt.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ballabás Dániel – Pap József – Pál Judit 2020: *Képviselők és főrendek a dualizmus kori Magyarországon II. Az országgyűlés tagjainak archontológiája*. Eger.
- Cieger András 2021: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában I. A képviselőház (1865–1918)*. Budapest.
- Cieger András 2011: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországnán*. Napvilág Kiadó Kft. Budapest.
- Ivan Halász 2011: *Uhorsko a podoby Slovenskej identity v dlhom 19. storočí. [Magyarország és a szlovák identitás formái a hosszú 19. században]* Kalligram, Pozsony 2011.
- Tóth-Barbalics Veronika 2021: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában II. A főrendiház (1865–1918)*. Budapest.
- Pál, Judit, és Vlad Vasile Popovici. „The Parliamentary Elite from Eastern Hungary and Transylvania (1867–1918). A Generation-Based Approach”. In *Generationen in Der Geschichte Des Langen 20. Jahrhunderts – Methodisch-Theoretische Reflexionen*, szerkesztette Fasora Lukáš, Hiebl Ewald, és Popelka Petr Mitteleuropäische Historische Perspektiven/ Central European Historical Perspectives; I. (Münster: LIT Verlag, 2017), 55–75. <https://m2.mtmt.hu/api/publication/3311923>.
- Pap József 2022: A nemzetiségek képviselete a dualizmus kori magyar parlamentben. 29. In: Nemzetiségi parlamenti képviselet. Szerk.: Bárdi Nándor és Gyurcsík István.
- Pap József 2014: Počet obyvateľov a etnické pomery Zvolenskej župy v zrkadle štatistických údajov. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 16. 38–54. [A Zólyom megyei lakosság száma és etnikai viszonyai a statisztikai adatok alapján] <http://oaji.net/articles/2014/629-1394954853.pdf>,
- Šoltés, Peter 2019: *Prvé slovenské elity? Slovenskí úradníci v prvých dvoch rokoch neoabsolutizmu [Első szlovák elitek? Szlovák hivatalnokok a neoabszolutizmus első két évében]* 282–333. In: Adam Hudek – Peter Šoltés et al.: *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. Storočí. Kontinuity a diskontinuity, [Elit és kontraelit Szlovákiában a 19. és 20. században. Kontinuitás és diszkontinuitás]* Veda, Bratislava.
- Šoltés, Peter 2015: *Kortésačky: Volby na uhorský spôsob I [Kortéskedés: Választások magyarországi módra]* 214–246. In: Peter Šoltés; László Vörös a kol.: *Korupcia [Korrupció]* Veda, Bratislava.
- Šoltés, Peter 2018: *Aby voľby pri triezvosti a poriadnosti a všetkých hádok prebehli, čo predtým nebývalo : keď pri voľbách tieklo víno a krv [Hogy a választások józanul, rendesen és mindenféle veszekedés nélkül lefolyjanak, ami ezelőtt nem volt szokványos: Mikor a választásoknál bor és vér folyt.]* In: Peter Šoltés. *História zadnými dverami : nezvyčajné príbehy zo slovenských a svetových dejín [A történelem hátsó ajtó mögött: Szokatlan történetek a szlovák és világtörténelemből]* Premedia, Bratislava.

Vörös, Ladislav 2019: Neželaná elita: Samo Czambel, aktivista na pomedzí dvoch národných ideológií. [Nemkívánt elit. Czambel Samo, aktivista a két nemzeti ideológia megsdójén] 453–481. In: Adam Hudek – Peter Šoltés et al.: *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. Storočí. Kontinuity a diskontinuity*, [Elit és kontraelit Szlovákiában a 19. és 20. században. Kontinuitás és diszkontinuitás] Veda, Bratislava.

A románok és a magyar országgyűlési választások a 20. század elején

VLAD POPOVICI*

Érvelés

Az 1900–1910 közötti népszámlálások szerint a románok (azaz a román nyelvet „szokás-szerűen használt nyelvként” beszélők) a Magyar Királyság lakosságának kb. 14-14,5%-át tették ki, és javarészt az ország keleti és délkeleti vidékeit népesítették be, ahol a különböző régiókban és közigazgatási egységekben a lakosság jelentős százalékát, gyakran többségét alkották.¹ A demográfiai helyzet azonban a parlamenti képviseletben nem tükröződött, mivel a magyar országgyűlésben a román képviselők aránya – politikai irányultágtól függetlenül – a népszámláláskor mért etnikai arányoknál lényegesen alacsonyabb maradt. Azok a tényezők, amelyek ehhez az egyensúlyhiányhoz hozzájárultak, sokfélék és egymással összefüggőek voltak, egyes tényezők súlyát és határait pedig továbbra is nehéz pontosan meghatározni. Egy lehetséges osztályozásuk során legalább három fő összetevővel számolhatunk, amelyek mindegyike több pontszerű tényezőt tartalmaz:

- a) a magyarországi és erdélyi politikai és választási rendszer sajátosságai, ami egy olyan hagyományos elitnek kedvezett, amelyhez kevés román tartozott;²
- b) a román politikai elit szervezeti jellemzői és taktikai lehetőségei, megosztva a mérsékeltek (a magyar politikai pártokkal való együttműködés vagy akár a pártokhoz való egyéni csatlakozás hívei) és a radikálisok (az önjelölt „nemzeti” pártok, amelyek taktikájuk tekintetében az aktivisták és passzivisták osztottak meg, továbbá véget nem érő személyes és nemzedéki viszályok öröltek fel)³ között;

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) által támogatott K 134378 – *Dualizmus kori parlamentarizmus regionális nézőpontból* című projekt részeként jelent meg. A tanulmány román nyelvű címe: *Românii și alegerile parlamentare din Ungaria la începutul secolului al XX-lea*, magyar fordítása hú az eredetihez.

¹ MStK 1912: 17.

² Pál–Popovici 2017: 147–167.

³ Maior 1986; Popovici 2008.

- c) a román etnikai tömb társadalmi-gazdasági és kulturális jellemzői, amelyek – a korabeli cenzusos választás előírásaival együtt – szintúgy meghatározták a román választók társadalmi és szakmai szerkezetét, földrajzi eloszlását, politikai kultúráját és választói elkötelezettségét.

E tényezőegyettesek elemzése önálló tanulmányt alkothatna, ezért nem is foglalkozom velük, hanem a tanulmány során kiemelem egyik vagy másik összetevő hatását. Az eddigi kutatások elsősorban az első összetevőre és részben a másodikra összpontosítottak: a mérsékelt tevékenysége, bár a közelmúltban képezte már kutatások tárgyát,⁴ továbbra sem eléggé ismert és elemzett, a nacionalisták tevékenységét pedig, bár a „nemzeti mozgalom” történetírása látszólag jól lefedte, még mindig jelentős életrajzi hiányosságok jellemzik. A harmadik összetevő majdhogynem feltáratlan maradt,⁵ jóllehet a politikai intrikákon és a hangzatos beszédeken túl a választók döntése – akár tisztán ideológiai, akár anyagi vagy kényszerítő körülmények által befolyásoltan – határozta meg végső soron azt az alakzatot, amelyet „a magyarországi román politikai elitnek” nevezünk.

A tárgykor román történetírása és a kutatások mai állapota

A magyar parlamenti élet kérdését érintő első román nyelvű írások a 19. század végéről és a 20. század elejéről származnak. Tartalmuk kizárólag a román képviselők választási és országgyűlési tevékenységére irányul, elsődlegesen a Román Nemzeti Párt listáján megválasztott képviselőkére. A legtöbb munka csupán szórványos utalásokat tartalmaz a parlamentarizmusra, melyet a nemzeti politikai mozgalom tágabb kontextusába helyeznek.⁶ Kivételt képez Teodor V. Păcățian *Aranykönyve (Cartea de Aur)*, egy hatalmas dokumentumgyűjtemény, amely tartalmazza a román parlamenti képviselők beszédeit és felszólalásait minden választási ciklusban, valamint jelöléseiket és a pártokat, amelyek listáján megválasztották őket.⁷ A korszak román szakirodalmának külön kategóriáját képezik a parlamentarizmusnak szentelt politikai vitairatok, választási és országgyűlési beszédek és jelentések,⁸ valamint az európai közvéleményt a magyarországi románok helyzetéről tájékoztatni hivatott propagandaművek.⁹ Mindezek azonban

⁴ Judean 2016.

⁵ Pap 2017: 155–166.

⁶ Barițiu 1891; Iorga 1915.

⁷ Păcățian 1909, 1910, 1913, 1915.

⁸ Válogatás: Boilă 1905; Cosma 1905; *Biruința...* 1905; *Din luptele...* 1905; *Lupta...* 1905; *Organizarea...* 1905; *Alegerea...* 1906; Meseșian 1910; *Lupta noastră...* 1910; *Lupta...* 1910.

⁹ Válogatás: Brote 1895a; Brote 1895b; Russu-Șirianu 1904.

inkább történeti források, és az általuk szolgáltatott adatokat ugyanolyan óvatosan és kritikusan kell használni, mint bármely más primér forrást.

A két világháború közötti időszakban minimálisra csökkent a dualizmus kori magyar parlamentarizmus története iránti érdeklődés a román történetírásban. A figyelem a nemzeti politikai mozgalom belső struktúrái felé irányult, forráscsoport tekintetében pedig életrajzok, emlékiratok és levelezések kerültek felhasználásra.¹⁰ Szintén ekkor jelentkezik a mérsékelt politikai tevékenységének eltitkolására és a később a Román Nemzeti Párthoz (a továbbiakban: RNP)¹¹ csatlakozók politikai múltjának „megtisztítására” irányuló törekvés kezdete. Ez a törekvés a kommunista időszakban is folytatódott, így 1920 és 1990 között nem születtek jelentősebb munkák a románoknak a Magyar Országgyűlésben kifejtett tevékenységéről, a tárgykörrel közvetlenül vagy érintőlegesen szinte kizárólag életrajzi művek¹² foglalkoztak. Az országgyűlési tevékenységgel nem kizárólagosan életrajzi vonatkozásban foglalkozó kutatások véletlenszerű és korlátozott számú tudományos publikációt eredményeztek.¹³ Figyelemre méltó kivétel Simion Retegan munkája az 1863–1864-es erdélyi országgyűlésről, ami a pillanat erős szimbolikájával magyarázható mind a kor román politikai diskurzusában, mind a történetírásban.¹⁴

Ebben a historiográfiai kontextusban, amelyben a parlamenti élet kutatása szűk etnikai keretekbe szorult, és gyakorlatilag a románok „nemzeti mozgalma” történetének alműfajává vált, a tárgykörrel kapcsolatos leglátványosabb fejlemény az új aktivizmus (1905–1914) által kiváltott növekvő érdeklődés volt. Erre a területre összpontosítva Lucian Boia és Liviu Maior,¹⁵ majd később Valentin Orga¹⁶ kutatásai újra felvetették a magyarországi románok országgyűlési tevékenységének kérdését, de továbbra is a nemzeti mozgalom tágabb kontextusában, és nem önálló vizsgálati tárgyként.

A két témakör szétválását, valamint a választási folyamat és a parlamenti élet történetírásának önállósulását az 1990-es évek jelezték először.¹⁷ Stelian Mândruț összeállította az első egybefüggően rendszerezett listákat a választási eredményekről, mind a RNP országgyűlési képviselői, mind a magyar pártok listáján megválasztott románok, mind a vesztes jelöltek esetében. Munkája egyszersmind első áttekintését nyújtja a tárgykörben született román történetírási kutatások fejlődésének.¹⁸ Néhány évvel később ugyanez

¹⁰ Válogatás: Suciú 1927; Georgescu 1928; Stoica 1932; Georgescu 1935; Albani 1936; Berariu 1939; Lupaș 1940.

¹¹ Popovici 2021.

¹² Válogatás: Neamțu 1969; Cipăianu 1973; Neamțu 1988; Glück 2002; Glück 2003; Petraș 2005.

¹³ Neamțu 1970; Bona 1979; Mândruț 1978; Mândruț 1982; Roșuț 1978.

¹⁴ Retegan 1979; Retegan 2000.

¹⁵ Boia 1978; Maior 1986.

¹⁶ Orga 2001; Orga 2002.

¹⁷ Mândruț 1995; Mândruț 1998; Glück 1999; Pál 1996.

¹⁸ Mândruț 1995: 7–22, 79–80, 94–96, 152–153.

a szerző egy sor elsődleges elemzést tett közzé az erdélyi és kelet-magyarországi választókerületekben megválasztott összes képviselő választási eredményéről és társadalmi-foglalkozási profiljáról, túllépve ezzel az etnocentrikus szemléleten.¹⁹

Az egyes választásoknak szentelt tanulmányok közül érdemes kiemelni a Gheorghe Iancu által jegyzett tanulmányt a boksánbányai időközi országgyűlési választásokról (1907),²⁰ az életrajzok közül pedig azt, amelyet Marius Eppel írt a metropolita és képviselő Vasile Mangráról.²¹ Érdekfeszítő megközelítéssel próbálkozott Balázs Sándor, aki két kötetben adta ki a magyar országgyűlés román tagjainak beszédeit 1906 és 1918 között, egy kötetben pedig a román parlament magyar tagjainak beszédeit 1922 és 1933 között, egy negyedik kötetet pedig a két kisebbségi képviselői csoport beszédei közötti analógiáknak szentelt.²²

Összesítve tehát, a magyar kutatókkal ellentétben a románok jóval kevésbé foglalkoztak a dualizmus kori Magyarország parlamentarizmusával és a választási folyamat kérdésével. A magyarázatok többfélék, és meghatározzák mind objektív tényezők (a román parlamenti képviselők statisztikailag alacsony jelenléte a korban; a parlamentarizmuskutatás történetírói hagyományának hiánya a nemzeti politikai mozgalom szűk keretein kívül), mind szubjektívek (a nemzeti mozgalom történetírása által régóta támogatott és máig fenntartott ellenséges, versengő és dichotóm történetírói modell; nyelvi akadályok). Az utóbbi húsz évet megelőző időszakban a legtöbb ilyen irányú megközelítést az etnikai szempont gondos elkülönítése jellemezte, és olyan történetírási műfajokba sorolhatóan, mint az életrajz, a politikatörténeti szintézis vagy az országgyűlési beszédek közzététele és elemzése – ez utóbbiakat nem ritkán ideologizált értelmezési keretbe ágyazva. A tárgykör kapcsán a közelmúltban számos megközelítési irányváltásra, újragondolásra és kibővítésre került sor: Ovidiu Iudean a magyar pártok listáján 1881–1918 között megválasztott román országgyűlési képviselőknek szentelt egy munkát,²³ a Pál Judit által koordinált kutatócsoport pedig az erdélyi és kelet-magyarországi (a ma Romániához tartozó területek) országgyűlési választások eredményeit²⁴ és számos más, a tárgynak szentelt tanulmányt tett közzé, amelyek előkészítik a témakör integrálását Magyarország és a Habsburg Monarchia parlamentarizmustörténetének időszerű kutatási anyagába.

¹⁹ Mándruț 2002; Mándruț 2003.

²⁰ Iancu 2007.

²¹ Eppel 2004; Eppel 2006.

²² Balázs 2008; Balázs 2010.

²³ Iudean 2016.

²⁴ Pál 2018.

Választókerületek, választások és jelöltek

A fentiek fényében minden olyan kutatásnak, amely a magyarországi parlamentarizmus történetével regionális szinten kíván foglalkozni, figyelembe kell vennie a helyi helyzetet, „alulról” (azaz választókerületi szinten, ahogyan Pap József megállapítja²⁵), és ezen a ponton a kutatónak viszonyulnia kell a politikai berendezkedést meghatározó alakok mellett a választási aktus más szereplőjéhez, azaz a választási ügynökökhöz (kortesek), a kampánycsapatok tagjaihoz és a választók tömegéhez. Jelen tanulmány az ilyen megközelítések mellett érvel, és két kutatási kérdést tesz fel:

1. Hogyan szerepeltek a román politikusok a magyar országgyűlési választásokon a Habsburg Monarchia fennállásának utolsó két évtizedében?
2. Milyen hatással volt a választási küzdelemben való visszatérés a románok választási elkötelezettségére?

Az első kutatási kérdés megválaszolásához átfogó elemzést készíték a román származású jelölteknek a magyar országgyűlési választásokon való részvételéről 1901 és 1918 között, valamint az elért eredményekről. A második kutatási kérdés megválaszolásához egyrészt általánosan elemzem az összes olyan választókerületet, amelyben indultak román jelöltek, másrészt pedig elvégzem egy demográfiai szempontból túlnyomórészt románok lakta erdélyi választókerületben zajló választási folyamat mikroelemzését az 1905 és 1910 között sorra került általános országgyűlési választásokon.

A román jelöltek részvételéhez az 1901 és 1918 közötti országgyűlési választásokon a különböző korabeli forrásokból összeállított legfrissebb adatkészlet szolgál alapul, melyet a Pál et alii (2018) által szerkesztett kötet tett közzé.²⁶ Ahol a kötet megjelenését követően további információkat azonosítottam, azokat is felvettem az összesített adatok közé. Ez az adatkészlet korántsem teljes, és állandóan bővül, de eléggé kiterjedt ahhoz, hogy részletes elemzések elvégzését szolgálja.

Természetesen az egyik legkényesebb módszertani döntés azon jelöltek azonosítása volt, akik etnikailag a „román” címkével megjelölhetők. A Román Nemzeti Párthoz való tartozás, ha alkalmi is, erős kritérium az etnikai címkézéshez. Hasonlóan bevettem a szocialista választási programmal fellépő ellenjelölteket is, akiknek román etnikai származásáról információval rendelkezünk. A kizárólag magyar pártok listáin fellépő képviselők esetében figyelembe vettem az etnikai származást, az ismert társadalmi kapcsolatrendszerrel, de az önazonosítás elemeit is. George Sombati (Szombathi György) esetében például mind az etnikai származás, mind az ortodox-román társadalmi kapcsolathálóba való beilleszkedés, mind pedig az a döntése, hogy az 1920-as években

²⁵ Pap 2020.

²⁶ Pál 2018.

visszatért Romániába, alátámasztja az etnikai címkézést.²⁷ Alighanem a legnehezebb volt eldönteni Vasile Negrea (Nyegre László) esetét. Ő román gyökerű, de „rutenizált” családból származott. A román sajtó folyamatosan a „renegát” románok közé sorolta. Ezt a többrétegű identitást azonban felülírja az, hogy 1918 után a Magyarországon maradás mellett döntött,²⁸ továbbá explicit módon kifejezett önazonossági megjelölései nem ismertek, ezért úgy döntöttem, hogy vegyes etnikai származása ellenére óvatosabb, ha a román képviselők mintacsoportjába nem sorolom be. Máskülönben, a kizárásának statisztikai szempontból csekély hatása van, és nem befolyásolja a tanulmány általános érvelését.

A végső mintában 152 országgyűlési választás szerepelt, 36 győztes jelölt (a Szendrei Ákos és Stelian Mândruț által említetteknel néhányval több)²⁹ és 66 vesztes román ellenjelölt részvételével. Figyelembe vettem az összes nyilvánosan bejelentett jelöltet, beleértve azokat is, akik a választási folyamat előtt vagy közben visszaléptek. 21 esetben román jelöltek és ellenjelöltek egyaránt részt vettek a választásokon, néha más nemzetiségű jelöltekkel együtt. A vesztesek listáján a tárgyalt korszak és a két világháború közötti időszak ismert nevei (pl. Octavian Goga, Caius Brediceanu, Nicolae Ivan, Ioan Flueraș) és szinte névtelen alakok egyaránt szerepelnek, akikről csak a korabeli sajtó tömeges digitalizálása teheti lehetővé szórványos információk azonosítását (pl. Ioan Pepa, Anton Gogoman). Összességében azonban a vesztes ellenjelöltek nagy része azonosítható Románia két világháború közötti időszakának politikusai között.

A 152 választás közül 26 esetében (17%) nem rendelkezünk teljes körű adatokkal, további 30 választást (20%) „közfelkiáltással” nyertek meg (hetet egyetlen jelölt, kettőt a választás során visszalépéssel, 21-et pedig a szavazás megkezdése előtt történt visszalépéssel), négy pedig pótválasztást igényelt. Az egyhangúlag megnyert választások aránya alacsonyabb, mint a Pap József által Magyarország egészére azonosított arány,³⁰ de ha figyelembe vesszük, hogy valószínűleg annak a 17%-nak nem elhanyagolható része, ahol csak a győztesről van információnk, valójában mégiscsak egyszemélyes választás volt, akkor a valós arányok nagyjából megegyezhetnek. Az esetek mintegy 65%-ára vonatkozóan azonban ki tudjuk számítani a részvételi arányt és a szavazatok eloszlását, ami szerfelett biztató.

1901 és 1918 között ezeknek a jelöléseknek (az utolsó jelölés 1915-ös) földrajzi területe 18 vármegyét és három várost foglal magában, összesen 60 választókerületet (a történelmi Erdélyt, a Bánságot és a részben Kelet-Magyarországot lefedő földrajzi terület 150 választókerületének 40%-át – a teljes régió nagy vonalakban, de nem

²⁷ Iudean 2016: 219–221.

²⁸ Iudean 2016: 179–181.

²⁹ Szendrei 2006; Mândruț 1995: 79–80, 94–96, 152–153.

³⁰ Pap 2020: 108.

pontosan az egykori Magyar Királyság ma Romániához tartozó területeinek felel meg). Ezek közül 44 választókerület a 65 román többségű (+50%) választókerület kategóriájába tartozik, további 13 az 50 vegyes lakosságú választókerület kategóriájába, amelyeket Pap József ilyenként azonosított,³¹ 3 pedig magyar (Ugra, Bihar vm.) vagy szerb többségű választókerület (Ozora, Torontál vm. és Nagykikinda városi választókerület, Temes vm.).

Az 1. táblázat azon választókerületek számának alakulását mutatja, amelyekben felléptek román jelöltek 1901 és 1918 között, politikai irányultságtól függetlenül, és ez számos kérdést vet fel. Látható, hogy nem minden román többségű választókerületben léptek fel román jelöltek, de az is, hogy a választási elkötelezettségben jelentős különbségek vannak a történeti Erdély és a másik két régió között. Az okok sokrétűek, és súlyuk esetről esetre eltérő, így nehéz megbecsülni, hogy végső soron mi befolyásolta leginkább az általános helyzetet és a fent említett különbségeket.

Demográfiai szerkezet		+50% Román		Vegyes		+50% más nemzetiségek	
Választási ciklus		Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel
Erdély	1901	36	5 (14%)	9	0	29	0
	1905	36	15 (42%)	9	0	29	0
	1906	36	14 (39%)	9	1 (11%)	29	0
	1910	36	17 (46%)	9	2 (22%)	29	0
Bánság és Kelet-Magyarország	1901	29	7 (24%)	20	1 (5%)	26	1 (4%)
	1905	29	17 (59%)	20	4 (20%)	26	1 (4%)
	1906	29	24 (83%)	20	8 (40%)	26	1 (4%)
	1910	29	22 (76%)	20	5 (25%)	26	0
Részletezés:							
Bánság	1901	10	2 (20%)	15	0	6	1 (17%)
	1905	10	6 (60%)	15	3 (20%)	6	1 (17%)
	1906	10	9 (90%)	15	6 (40%)	6	0
	1910	10	8 (80%)	15	3 (20%)	6	0

³¹ Pap 2020: 121, 3. ábra.

Demográfiai szerkezet		+50% Román		Vegyes		+50% más nemzetiségek	
Választási ciklus		Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel
Kelet-Magyarország	1901	19	5 (26%)	5	1 (20%)	20	0
	1905	19	11 (58%)	5	1 (20%)	20	0
	1906	19	15 (79%)	5	2 (40%)	20	1 (5%)
	1910	19	14 (74%)	5	2 (40%)	20	0

1. táblázat. Azon választókerületek megoszlása, amelyekben felléptek román jelöltek³²

Elsősorban figyelembe kell venni a választópolgárok etnikai összetétele és a választókerület teljes lakossága közötti különbségeket. A censzos választójog és az etnikumok közötti társadalmi különbségek (oktatás, foglalkozás, jövedelem) azt jelentették, hogy a demográfiai többség nem feltétlenül felelt meg a választói többségnek. Ezt a múltban Szászsebes választókerület esetében példáztam,³³ de a helyzet sok más esetben is fennáll. A politikai vezetők akkoriban ismerték (vagy legalábbis reálisan felbecsülték)³⁴ a választópolgárság etnikai összetételét, ami befolyásolta a választókerületek kiválasztását, ahol jelöltet indítottak. Ez magyarázattal szolgál arra, hogy a RNP tagjai miért léptek fel etnikailag „vegyes” vagy esetenként magyar vagy szerb többségű választókerületekben.

A választók etnikai összetételét különösen nehéz rekonstruálni és bevonni a történelmi elemzésbe. A választók névjegyzékeit a megyei levéltárak eléggé teljes gyűjteményekben őrzik,³⁵ de a név, lakóhely, foglalkozás és a szavazás jogalapja mellett ritkán tartalmaznak további információkat. Az etnikai azonosításra tett bármilyen kísérlet csak más források bevonásával és csak egy nem elhanyagolható mértékű becsléssel történhet. Nem utolsósorban, ezeknek az adatoknak a pusztá ismerete semmit sem mond az önazonosságról vagy a választási döntésekről. Ez utóbbiak gyakran teljesen figyelmen kívül hagyták az etnikai kritériumot, akár gyakorlati okokból (anyagi, szakmai, közösségi előnyök stb.), akár pusztá etnikai közömbösségből.

³² Demográfiai szerkezet Pap J. számításai nyomán, innen: Pap 2020: 121, 3. ábra. A számadatok a választókerületek számára vonatkoznak, nem pedig a választások számára. Ugyanazon választási ciklusban ugyanabban a választókerületben több jelöltet (időközi választások) egy bejegyzésként rögzítettek.

³³ Popovici 2014: 453–454, 462–465.

³⁴ Pap 2017: 160–161. Korábbi becslések a Román Nemzeti Párt szintjén már az 1880-as években készültek: BOKTL, 1. dosszié/I, f. 115; 1. dosszié/II, f. 260–261; 2. dosszié, f. 5–7; 6. dosszié, f. 10.

³⁵ Pl. RNLFMF, 366. állag, dossziék 1/1869–30/1915; RNLHMF, dossziék (válogatás): 3/1892, 9/1899, 2/1901, 1/1904, 17/1904, 15/1905, 26/1906, 24/1908–1909, 25/1908–1909.

Ezekhez a tényezőkhöz hozzájárul, hogy a RNP-nek nehézséget okozott elegendő olyan jelölt biztosítása, akik rendelkeztek a szükséges nyilvánossággal, politikai tapasztalattal és anyagi lehetőségekkel egy sikeres kampány fenntartásához. A párt jelöltjei közül nem kevesen jogi foglalkozásúak vagy egyházi személyek, és a történetírásban nem többek pusztá neveknél a korabeli sajtóból nyert adathalmazban, esetükben még a minimális életrajzi adatokat is nehéz azonosítani. Az életrajzi részleteket illetően a helyzet még ennél is bizonytalanabb a román származású szocialisták esetében.

Egy további összetevő, amelyet figyelembe kell vennünk, a régió és a választókerület politikai hagyománya. Az adatok egyértelműen azt mutatják, hogy Erdélyben – bár a Bánsághoz és Kelet-Magyarországhoz képest itt több választókerületben alkottak elméletileg demográfiai többséget a románok – választási elkötelezettségük alacsonyabb, és nemcsak a demográfiai szempontból „román” választókerületekben, hanem a vegyes választókerületekben is. Az egykori országrész passzív politikai hagyománya, amely csak Fogaras és Beszterce-Naszód 2-3 választókerületében szakadt meg, azt eredményezte, hogy a politikai átrendeződés és a választói elkötelezettség még 1905 után is alacsonyabb maradt, mint a Bánságban és Kelet-Magyarországon, ahol a román választók évtizedek óta hozzászórtak a román nemzetiségű jelöltekhez (még ha számosan kormánypártiak is voltak). Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a Magyarország és Erdély között létező cenzusbeli eltérést sem, amely tovább növelte a népesség és a választópolgárság demográfiai szerkezete közötti különbségeket.

A 2. táblázat adatai a román jelöltek részvételi arányát és sikerét mutatják az 1901 és 1918 között lezajlott választásokon. Mint minden olyan számadat, amely hiányos és néha ellentmondásos forrásokon (a jelöltek politikai programját illetően), valamint az etnikai címkézésben rejlő szubjektivitáson (különösen egyes szocialista jelöltek esetében) alapul, ezek az adatok nem tükrözik okvetlenül tökéletesen a korszak valóságát, de az általuk mutatott általános tendencia minden bizonnyal helyes.

Régió	A választási ciklus kezdő éve	RNP36		Magyar pártok ³⁷		Pártok szocialista programmal ³⁸		Összesen	
		Jelölések	Amiből nyertések	Jelölések	Amiből nyertések	Jelölések	Amiből nyertések	Jelölések	Amiből nyertések
Erdély	1901	1	1	6	2	0	0	7	3
	1905	14	4	3	3	0	0	17	7
	1906	14	5	2	2	0	0	16	7
	1910	16	3	3	2	1	0	20	5
Bánság	1901	0	0	3	1	0	0	3	1
	1905	7	1	4	3	0	0	11	4
	1906	17	6	2	2	0	0	19	7
	1910	11	0	5	4	4	0	20	4
Kelet-Magyarország	1901	2	0	6	1	0	0	8	1
	1905	7	3	5	3	1	0	13	6
	1906	18	5	3	1	0	0	21	6
	1910	16	1	3	3	2	0	21	4

2. táblázat. A román jelöltek részvétele és választási eredményei a parlamenti választásokon (1901–1918)

A nacionalista románok visszatérése a politikába az 1901–1905-ös választási ciklusban történt, amikor a RNP hivatalosan még passzivitásban volt. A RNP 1905-ös pártgyűlése mindössze formalizálta pártszinten azt az irányt, amely felé a dolgok amúgy is haladtak.³⁹ Az 1905 és 1918 közötti három választási ciklusban a RNP jelöltjeinek részvétele a választásokon viszonylag állandó maradt mindhárom vizsgált régióban, de a sikeresség arányában jelentős különbségek mutatkoztak. Erdélyben a jelöltek száma 1910-ben 1906-hoz képest nőtt, a sikerességi arány megfelelő volt, de a mandátumok tényleges száma nagyjából változatlan maradt (3 és 5 között). A Bánságban és Kelet-Magyarországon az ingadozás jóval hangsúlyosabb volt. A választási küzdelembe való belépés a két régióban együtt kezdetben hasonló részvételt és sikereket hozott,

³⁶ Beleértve a nacionalista programmal rendelkező független jelölteket is.

³⁷ Magyar pártok, kormányzó vagy ellenzéki pártok, amelyek politikai programja az alaptörvény kérésére épül.

³⁸ Szocialisták és agráriusok.

³⁹ Mándruț 1995: 69–75.

mint Erdélyben (1905), majd lényegesen magasabbat, sőt a kétszeresét (1906), hogy aztán 1910-ben a választási részvétel az 1906-os értéket mutassa, de igen alacsony sikerarányal és mandátumszámmal.

Látható tehát, hogy a választási küzdelembe való belépés nyomán, 1905-tel kezdődően nőtt a RNP tagjainak elkötelezettsége a választási folyamat iránt, ami a jelöltek egyre nagyobb számában is kifejezésre jutott, de az is látszik, hogy sikerük nagymértékben függött a magyarországi általános politikai helyzettől, attól, hogy mennyire voltak sikeresek a választók mozgósításában, valamint a kormánypárt átható erejétől és választási magatartásától. Úgy tűnik, hogy a „renegát” románok jelenléte a Nemzeti Munkapárt jelöltjei között nem befolyásolta a RNP számára a nagyfokú negatív eredménykülönbséget, csak a Bánságban és ott is csak kis mértékben: három mandátumról van szó, amelyek közül a Nemzeti Munkapárt mindössze egyet nyert a RNP egy jelentős alakja ellen, és azt is az 1913-as időközi választásokon, amikor Petru Corcan (Korkán Péter) legyőzte Aurel Vladot (Vlád Aurél).

Ha egyaránt számításba vesszük az Erdély, Bánság és Kelet-Magyarország között fennálló regionális statisztikai különbségeket, valamint a korszak néhány jelentős politikai vezetőjének – mint Iuliu Maniu (Maniu Gyula) és George Pop de Băsești (Pap György) – kudarcát, el kell fogadnunk, hogy az eredmények alakulásának magyarázatát gyakran a jelöltek a választókerülethez, a választókhoz és más helyi vagy központi politikai szereplőhöz fűződő viszonyának szintjén kell keresni. Ezért az alábbiakban a román jelöltek és a választókerületeik között fennálló viszonyt tárgyalom, valamint jelölésük hatását a választási részvételre.

A jelölt és a választókerület között fennálló viszonyt tekintve a legerősebb kapcsolat a kormánypárti vagy mérsékelt ellenzéki pártok programjával fellépő román jelöltek csoportja esetében mutatható ki. A legtöbb esetben a vármegyében vagy akár az adott választókerületben született emberekről van szó, akik a helyi társadalmi, szakmai és rokoni kapcsolatokra támaszkodtak a választási kampányban: Ioan Ciocan (Ciocán János), Ioan Gheție (Gethie János), Nicolae Șerban (Sierbán/Serbán Miklós), Pahomie Avramescu (Avrameszku Pachomiusz), Constantin (Szilárd) Burdia, Petru Corcan (Korkán Péter), Iosif (József) Siegescu, George Szombati (Szombathy György) stb. Más esetekben a területi kapcsolódás a szakmai pályafutás során épült ki, általában valamelyik közigazgatási ágban: Alexandru Pop (Papp Sándor), Damian (Dömjén) Dragonescu. Ritkábban a közvetlen földrajzi kötődés hiányát egy több mandátumon átívelő, hosszú választási hagyomány ellensúlyozta, mint például George (György) Szerb esetében.⁴⁰

Erős földrajzi kötődés azonosítható azon szocialista jelöltek közül néhány esetében, akiknek életrajzi adatai ismertek: Ioan Flueraș, aki 1910-ben az aradi Kisjenő

⁴⁰ Lásd Iudean 2016, a „renegátok” életrajzi adatait illetően.

választókerület jelöltje volt, Pankotában töltötte inaséveit;⁴¹ Teodor Onişor, aki 1910-ben a Gyulafehérvár városi választókerületben volt jelölt, Alsófehér vármegyében tevékenykedett.⁴² A szocialista jelöltek részletesebb életrajzi adatai kinyerésének nehézsége miatt nem lehet pontosabb becslést adni, de az ő esetükben a földrajzi kötődés amúgy is kevésbé volt fontos, hiszen a választásokon való részvétel valódi eséllyel nem kecsegtetett, mindössze a támogatók mozgósítása volt a cél.

A leginkább figyelemre méltó elemzés természetesen a RNP-jelöltekre vonatkozik. Esetükben is a törekvés az, hogy lehetőség szerint olyan embereket jelölnek, akik az illető választókerületből vagy legalább abból a vármegyéből származnak, vagy akiknek közvetlen szakmai kapcsolata van ott. A legtöbb RNP-jelölt, különösen a kevésbé ismertek, követik ezt a szabályt, és úgy próbálják maximalizálni a siker esélyeit, hogy a helyi szintű személyes kapcsolatokkal ellensúlyozzák a sajtónyilvánosság hiányát. Más a helyzet egyes fontos személyiségek esetében, akik mandátumszerzése érdekében a párt többlet-erőfeszítést fejt ki, és akiknek megvan a pénzügyi lehetőségük arra is, hogy egyszerre több választási kampányt folytassanak különböző földrajzi övezetekben. Alexandru Vaida-Voevod (Vajda Sándor) 1905-ben és 1910-ben Magyarigenben (Alsófehér vm.), 1906-ban és 1910-ben Nagysomkúton (Szatmár vm.) sikertelenül lépett fel, viszont 1906-ban Magyarigenben és 1910-ben Alsóárpáson (Fogaras vm.) megszerezte a mandátumot. Aurel Cosma (Kozma Aurél) temesvári ügyvéd 1905-ben, 1906-ban és 1910-ben sikertelenül lépett fel a vizaknai városi választókerületben – valószínűleg apósa, Partenie Cosma egykori képviselő támogatásával –, 1906-ban pedig a krassószörényi Facsetben. A RNP elnöke, George Pop de Băseşti és a lelkész Vasile Lucaci, a korszak jelentős személyiségei, szintén felléptek – legtöbbször sikertelenül – különböző választókerületekben, mind a szülőföldjükön (Szilágy, illetve Szatmár), mind a vizsgált három régió más vármegyéiben. Választási stratégiájuk eltér a pártjelöltek nagy tömegének választási stratégiájától, és arányaiban inkább az akkori magyar pártok vezetőinek választási stratégiájára emlékeztet.

A román jelöltek túlnyomó többsége tehát, politikai programtól függetlenül, látszólag eléggé kötődött a választókerület földrajzi területéhez és ahhoz a társadalomhoz, amelynek szavazatait szükséges volt megszerezniük. Közülük azok, akiket „hoztak”, kellően „húztak” is,⁴³ így ők a megnövekedett sajtónyilvánossággal ellensúlyozták, mivel a sajtó által a teljes választópolgárság számára ismert közszereplők voltak. De hogyan tükröződik

⁴¹ Radu 2007: 13–14.

⁴² Vescan 2018: 236.

⁴³ A szerző szójátékát a magyarban nehéz az eredeti szándék és a szavak pontos értelme szerint az egy értelemváltoztató hangcsavarral tükrözni, így egy nem tökéletes, de a lehetőségekhez mérten ahhoz legközelebb álló változatot alkottam, amely az eredeti játékoságot érzékelteti. Az eredetiben „importaţi” (importáltak, hozottak) és „importanţi” (fontosak, jelentősek) – ford. megj.

ez a választási részvétel dinamikájában és a szavazók választási elkötelezettségben (általánosságban a részvételi arányt és sajátosan a román jelöltek támogatását illetően)?

A választópolgárok és a választási részvétel

Az egyik fontos kérdés, amelyre a kutatásom választ kíván adni, hogy a román jelölések, különösen 1905 és 1910 között a nacionalistáké motiválták-e a választókat annyira, hogy magasabb részvételi arányt eredményezzenek. A Román Nemzeti Párt jelöltjei szinte kizárólag olyan választókerületekben indultak, ahol adottak voltak a győzelem demográfiai feltételei (azaz a román nemzetiségű választók többsége), ezért érdemes nyomon követni a választópolgárok választói magatartását ezekben a választókerületekben a román nemzetiségű jelöltek megjelenése előtt és után. Pap J. kutatásai szerint Magyarországon 1892 és 1910 között az etnikai kisebbség (különösen a szlovákok) által népességileg dominált választókerületekben a választási siker esélyének megjelenése aktiválta a választókat, ami a részvételi arány növekedéséhez vezetett.⁴⁴ Érvényes ez a következtetés a románok esetében is?

A kérdés megválaszolásához elemezni próbáltam a részvételi arányt 1892 és 1918 között abban a 60 választókerületben, ahol románok indultak. Ha végigtekintünk az 1892–1910 időszakon, akkor azokban a választókerületekben, ahol román jelöltek felléptek, az átlagos részvételi arány nagyobb, mint 70%, ami magasabb, mint az országos átlag (61–66%).⁴⁵ A százalékos arányt az 1906-os ciklus bevonásával számoltam ki, mivel annak kiküszöbölése (ezáltal közelebb kerülve a Pap J. által használt módszerhez) alig változtat az eredményen. Ennek az általános eredménynek a pontosságát azonban nehéz megbecsülni, mivel sok volt az olyan választás, amelyen mindössze egy jelölt indult, vagy amelyről hiányoznak az adatok. Ezért az elemzés során az egyes választókerületek szintjén és az eredmények alapján több kategóriába soroltam őket:

- A. választókerületek, ahol az adatok nem teszik lehetővé a kérdés megválaszolását;
- B. választókerületek, ahol a román jelöltek jelenléte magasabb részvételi arányt eredményezett;
- C. olyan választókerületek, ahol a részvételi arány nem változott vagy csak enyhén negatívan változott;
- D. választókerületek, ahol a román jelöltek jelenléte alacsonyabb részvételi arányt eredményezett.

⁴⁴ Pap 2020: 109–112.

⁴⁵ Pap 2020: 109.

Azért folyamodtam ehhez a megoldáshoz, mert a közfelkiáltással (az egyetlen jelölt által vagy a választás során az ellenjelöltek visszalépésével) megnyert választások nagy száma miatt lehetetlen összehasonlítani az egymást követő választási ciklusokat. Ugyanakkor a kvantitatív elemzés helyett inkább egy kvalitatív elemzés teheti lehetővé a választási részvételt befolyásoló tényezők és az egyik jelölt etnikai identitásával való kapcsolatuk pontosabb azonosítását a korszakban. Végül, de nem utolsósorban meg kell jegyezni, hogy ez az elemzés sajnálatosan nem nyújt a Pap J. által kapott eredményekkel tökéletesen összehasonlítható eredményeket az eltérő módszertan és az 1906–1910-es választási ciklus általam történő bevonása miatt – ám a románok sajátos esetében ezeket a választási eredményeket nem lehetett az elemzésből kizárni anélkül, hogy az ne befolyásolná negatívan az eredményt.

A román jelölttel is rendelkező 60 választókerületből 11 (18%) az „A” kategóriába tartozik, és az ismert eredmények alakulása nem teljesen világos. Fő oka ennek szinte minden esetben az, hogy nagyon sok választást nyertek közfelkiáltással, ami nem tette lehetővé a korábbi ciklusok részvételi arányának megismerését, így az egyik összehasonlítási feltétel nem alkalmazható. Ide soroltam a román szocialista Teodor Onișor 1910-es gyulafehérvári jelölését is, mivel a szocialista jelöltek olyan közönséghez szóltak, amely más kitételek mentén is mozgósítható volt, nem pusztán az etnikai hovatartozással.

A „B” kategóriába a 60 választókerületből 34 tartozik, de ezek közül csak 25-ben (42%) mutatható ki egyértelműen az azonos etnikumú jelölt jelenlétének pozitív hatása a választási részvételre. További kilenc esetben (17%) a választópolgárok többségével azonos etnikai hovatartozású jelöltek jelenléte ciklusról ciklusra hol pozitív, hol negatív hatású. A helyzetek sokfélesége arra enged következtetni, hogy az ingadozás fő okainak nagyobb mértékben van köze a jelölt személyéhez, a választási kampány lefolytatásának módjához, valamint a választókerülettel és a választókkal való korábbi kapcsolatához, és kisebb mértékben a bemutatott politikai programhoz (nacionalista vs. kormánypárti). Például Tenke (Bihar vm.) választókerületben a kormánypárti román jelölt 1905-ben 6%-os növekedést hozott a választási részvételben, a nacionalista jelölt 1906-ban pedig 8%-os csökkenést az előző választásokhoz képest. Hasonló a helyzet, de ingadozóbb értékekkel (+17%, -11%) ugyanazon vármegye belényesi választókerületében. Szintén Bihar vármegyében, Csékén a két kormánypárti román jelölt a választók 48%-át (1901), illetve 63%-át (1903) mozgósította. Facseten, Krassó-Szörény vármegyében a román nacionalista jelölt 1905-ben 5%-kal kevesebb választót vonzott, mint a magyar jelöltek 1901-ben, míg az 1906-os román nacionalista jelölt 10%-kal többet, mint az 1905-ös. A Temes vármegyei Rékáson az 1905-ös kormánypárti román jelölt megfelelt a részvételi arányt 1901-hez képest, míg az 1906-os nacionalista jelölt visszaállította azt az 1901-es szintre. Az Arad vármegyei Józshelyen 1906-ban egy román nacionalista jelölt és egy kormánypárti román jelölt versengése csökkentette

a részvételi arányt, míg 1910-ben a RNP vezetőjének, George Pop de Băseștinek a magyar jelölttel szembeni indulása (látszólag) visszaövelte.

Más esetek is mutatják a 25-ből, hogy a jelölt személye alapvető szerepet játszott a választók mozgósításában még akkor is, amikor a választást nem sikerült megnyerni. Oravicán, Krassó-Szörény vármegyében 1906-ban Coriolan Brediceanu a választókerület hagyományához képest rekordrészvételt (83%) ért el. Nagysomkúton, Szatmár vármegyében ugyanabban az évben Alexandru Vaida-Voevod jelölése 10%-osnál nagyobb növekedést eredményezett a választási részvételben.

A választókerület választási hagyományának is megvolt a maga jelentősége. Voltak olyan választókerületek, ahol a részvételi arány hagyományosan magas volt (75%-osnál nagyobb), és ahol a nemzetiségi jelöltek megjelenése nem fejtett ki lényeges hatást. Ez volt többek között a helyzet az Arad vármegyei Borosjenő, Pécska és Pankota választókerületekben. Utóbbi kettőben a román nacionalista jelöltek jelenléte még választási sikerük ellenére is a részvétel csökkenésével járt. Itt kell megemlíteni a szomszédos, (elméletileg) ugyanahhoz a régióhoz tartozó vármegyék között jelentkező választási magatartási különbséget is. A román jelöltek hatása Bihar vármegyében teljesen más volt, mint Aradon, valószínűleg az eltérő választókerületi hagyományok miatt is. Az egyes választókerületekben évtizedek óta fennálló választási monopólium, amely életképes ellenjelöltek hiányában csökkentette a választói érdeklődést és a választási részvételt, a korábbi helyi „főnök” visszalépése után is megteremthette az alacsonyabb részvétel feltételeit. A Krassó-Szörény vármegyei Nagyszorlenc választókerületet évtizedekig George Szerb (Szerb György) kormánypárti román jelölt uralta. Utolsó fellépésének évében, 1905-ben a részvételi arány 33%-ra csökkent. Visszavonulása után, 1906-ban, amikor az első valódi választási megmérettetésre került sor egy román nacionalista és a mérsékelt ellenzék képviselője között, a részvételi arány elérte a 65%-ot, ami az előző ciklus kétszerese volt, de még így alacsonyabb, mint a román jelöltek felléptető választókerületek átlagos részvételi aránya (74%) 1906-ban.

A „C” kategóriába hét választókerület (12%) tartozik, ebből négy olyan, amelyben a nemzetiségi jelölteknek nem volt érzékelhető hatása a választási részvételre (Fogaras, Fogaras vm.; Kolozs, Kolozs vm.; Újszentanna, Arad vm.; Végvár, Temes vm.), valamint öt másik, amelyben a korábbi állapothoz képest kisebb visszalépés történt, vagy olyan esetek, amelyek aligha tekinthetők sikeresnek a választók bevonását illetően. A korábbi ciklusok részvételi arányához képest 5%-nál kisebb ingadozásokat vettem itt figyelembe. Fentebb már említettem a helyzetet Pécskán 1906-ban, de Nagydisznódon, Szeben vm. és Vissón, Máramaros vm. is enyhe csökkenés következett be a választók számában.

A „D” kategóriába nyolc olyan választókerület (13%) tartozik, ahol a román jelöltek fellépése, egyes esetekben még a nacionalistáké is, a részvételi arány csökkenéséhez vezetett. Mind a nyolc esetet 1906-ban jegyezzük, és valószínűleg – legalábbis részben

– az akkori választások kivételes helyzetével függenek össze, amely alkalommal éppen nem volt jelen az a politikai párt, amely három évtizeden át uralta a parlamenti életet: a Szabadelvű Párt. Két esetben azonban 1910-ben folytatása is volt, amikor is jelentősen csökkent a részvételi arány Naszódon (Beszterce-Naszód vm.) és Alsóárpáson (Fogaras vm.). Az ebbe a kategóriába tartozó választókerületek két alkategóriára oszthatók. Négy esetben a választókerületeket egyértelműen a román jelöltek uralják: az előbb említett kettő, valamint Pankota (Arad vm.) és Nagyilonda (Szolnok-Doboka vm.) – ahol a választók éppen azért nem szavaztak nagyobb számban, mert az ellenjelölteknek minimális esélyük volt a sikerre. Négy másik választókerületben a román jelöltek láthatóan nem tudták megszólítani saját etnikai választóikat: Torockó (Torda-Aranyos vm.); Orczyfalva (Temes vm.) – ezek etnikailag vegyes választókerületek –; Élesd és Ugra (Bihar vm.) – előbbi vegyes, utóbbi magyar többségű választókerület. Meg kell azonban jegyezni, hogy az utóbbi esetekben nem ismerjük a szavazók pontos etnikai megoszlását, és könnyen lehet, hogy mind a négy választókerületben a román szavazók kisebbségben voltak.

A fentiekből kitűnik, hogy a román választók részvételi arányát 1901 és 1918 között viszonylag nagy mértékben (55%-át és valószínűleg az „A” kategóriába tartozó tisztázatlan helyzetek egy részét) pozitívan befolyásolta a jelölt etnikai hovatartozása, de anélkül, hogy kizárólagos tényező legyen. Különböző az azonos etnikumú szavazók megnyerése korlátozott hatással volt a román jelöltek választási sikerére, amint az a 3. táblázatból is kiderül: az esetek felében a magasabb részvétel nem biztosította a választási sikert.

Az etnikai hovatartozás hatása a választási részvételre		A (nem meggyőző)	B (növekvő részvétel)	C (változatlan részvétel)	D (csökkenő részvétel)	Összesen
A románok választási sikere/választókerület	>50%	3	9	0	4	16
	50%≥	1	8	1	0	10
	0%	7	17	6	4	34
	Összesen	11	34	7	8	60

3. táblázat. A választási részvétel és a román jelöltek választási sikere

A jelöltek profilja és a választókerületek választási hagyománya két másik tényező, amelyeknek az eredményekre gyakorolt hatása kiderül ugyanebből az adatsorból. Ezekhez bizonyára hozzáadódnak olyan tényezők, amelyeket a választási statisztikák szintjén nehéz azonosítani, mint például a választások előtti megegyezések, a választási korrupció és erőszak, a helyi kortesek befolyása és a választók egyéni érdeke.

A tárgykörrrel foglalkozó szakirodalom állandóan említi ezek szerepét,⁴⁶ ezért ezt egy, a korszakban jól dokumentált példával illusztrálom, amely véleményem szerint rop-pant jól összefoglalja az előző állításokat: az 1905-ös, 1906-os és 1910-es magyarigeni választásokkal.

Magyarigen Alsófehér vármegye nagy kiterjedésű választókerülete volt, amely a megye középső és északnyugati részét foglalta magába, beleértve a hegyvidéki területet is. A Magyarigen, Alvinc és Verespatak járásokat 34 település alkotta.⁴⁷ Az 1900-as népszámlálás szerint 43.034 lakosa első nyelvként a román beszélt (93,3%), 2741 a magyart (6%), 222 a németet és 107 más nyelvet (összesen 0,7%).⁴⁸ 1905-ben 870 választópolgár volt regisztrálva, akik közül 537 román (61,7%),⁴⁹ 1910-ben pedig 974, akik közül 620 román (63,6%).⁵⁰ A románok demográfiai súlya és a román szavazók aránya közötti különbség jelentős volt, és valószínűleg több román többségű választókerületet is jellemzett Erdélyben és Magyarországon. 1905-ben, 1906-ban és 1910-ben a RNP jelöltje Magyarigenben Alexandru Vaida-Voevod, a „nemzeti mozgalom” egyik vezető alakja volt. Jelölése 56%-ról (1896) és 49%-ról (1901) 88%-ra (1905), 87%-ra (1906) és 85%-ra (1910) növelte a választási részvételt. Alexandru Vaida-Voevod azonban csak 1906-ban nyerte meg a választásokat a magyarigeni választókerületben, amikor Jeszenszky Pál (Alkotmánypárt) ellen indult, viszont alulmaradt 1905-ben Werner Gyulával (Szabadelvű Párt), 1910-ben pedig Szász Pállal (Nemzeti Munkapárt) szemben.

Az 1905-ös és 1910-es választások után megjelent röpiratok, amelyek a választások napjának eseményeit részletezik a RNP szemszögéből, szóba hozzák a tényezők teljes spektrumát, amelyek a választási részvételt és a választások kimenetelét befolyásolták a legalább egy román jelölttel rendelkező többségi román választókerületben. A RNP prominens tagjaként induló jelölt profilja hozzájárult a választók mozgósításához, de ez a győzelem biztosításához elégtelennek bizonyult akkor, amikor az ellenjelölt a kormánypárt képviselőjében lépett fel, bár a szavazati különbség minden alkalommal csekély volt. A román kortesek és a választók egy részének választási tapasztalatlansága is hozzájárult a kudarchoz, legalábbis 1905-ben, mivel a füzet szerzője a választások elvesztéséért néhány tucat román választót okol, akiket Werner Gyula kortesei győztek meg arról, hogy minden nagyobb visszaélés nélkül rá szavazzanak.⁵¹ 1910-ben azonban a kudarcot inkább tulajdonítják a választókra gyakorolt közvetlen hatósági nyomásnak, és végül annak, hogy a bizottság 24 szavazatot érvénytelenített, mert azokat nem „Dr. Vajda” (A. Vaida-Voevod), hanem

⁴⁶ Cieger 2011; Pál 2014.

⁴⁷ Szivák 1901: 614–615.

⁴⁸ MStK 1902: 372–378.

⁴⁹ A számításokat ez alapján végeztem: Lupta... 1905: 19–32.

⁵⁰ A számításokat ez alapján végeztem: Lupta noastră... 1910: 38–52.

⁵¹ Lupta... 1905: 9–13.

„Vajda Sándor” kapta – ez a választási család „hagyományos” formája, amely a jelöltet előszóval megnevezők apró személynévi hibaejtésére alapoz.⁵²

A román jelölt kudarcát nem pusztán a magyar jelöltet támogató román szavazók nagy száma (1905-ben 127, 1910-ben 110) okozta, hanem a távol maradók magas száma is (1905-ben 55, 1910-ben 96), akiknek szavazata mindkét esetben átbillentette volna a mérleg nyelvét. Az a tény, hogy a távolmaradási arány még az 1906-os politikai helyzetben is állandó maradt, azt mutatja – túl azon, hogy megpróbálták elkerülni egy „rossz” választás következményeit –, hogy sok választópolgár valóban érdektelen volt a politika iránt, vagy legalábbis nem volt eléggé motivált ahhoz, hogy vállalja a szavazóhelyiségekbe való eljutás anyagi és fizikai erőfeszítéseit.

Következtetések (a korlátozásokról is)

Az 1901 és 1918 között lezajlott magyar országgyűlési választásokon a román jelöltek választási szerepvállalásáról meglehetősen mozaikos képet kapunk, amely többféle politikai irányzatot (nacionalista, kormánypárti, ellenzéki, szocialista) és jelentős regionális és kistérségi különbségeket mutat. Az 1905/06-os választási ciklus előtt a jelöltek és a győztesek túlnyomó többsége az úgynevezett „renegátok” (a kormánypárt, illetve a mérsékelt ellenzéki magyar pártok listáján szereplő jelöltek) közül került ki. A RNP-nek az 1905-ös választási küzdelemben való belépése a román nacionalista jelöltek számának növekedését hozta magával, a győztesek száma megközelítette a „renegátokét”. 1906-ban, a magyarországi politikai válság körülményei között a román nacionalisták 30 év óta a legjobb eredményt érték el, felülmúlva a „renegátokat”, de a Nemzeti Munkapárt hatalomra kerülésével a mérleg ismét az utóbbiak javára billent. Ebben az időszakban a román szocialista jelöltek folyamatosan jelen voltak, de a választási statisztikák szempontjából „elhanyagolható mennyiséget” jelentettek.

Ez a kettősség, főszerepben a nacionalistákkal és a „renegátokkal”, nagymértékű leegyszerűsítése a helyzetnek, és csupán részben tükrözi a korszak folyamatait. A román jelöltek számának növekedése nem jelentett politikai mozgósítást minden román többségű választókerületben. Az okok között megnevezhető nem pusztán csak az, hogy a RNP nem tudott elegendő jelöltet és pénzügyi forrást biztosítani ahhoz, hogy valamennyi választókerületet lefedje – amelyek közül néhány egyébként is a „renegát” képviselők hagyományos fellegvára volt, elkötelezett választókkal, ami 1905 után is biztosította győzelmüket a nacionalistákkal szemben –, hanem az is, hogy a cenzusos választási törvények miatt sok választókerületben a demográfiai többség nem párosult valódi választói többséggel.

⁵² Lupta noastră... 1910: 35.

A RNP jelöltjeinek részvétele a választásokon, a választókerületek több mint felében, amelyekben felléptek, láthatóan növelte a részvételi arányt, de nem biztosított jelentős választási sikert: még 1906-ban is 50% alatt maradt a nacionalisták sikeraránya. Ennek okai részben a választott stratégiában és az erőforrások kiszervezésének mintázatában (amely túlságosan szétszórt volt), részben a választókerületek választási hagyományában, és végül, de nem utolsósorban – ami legalább annyira fontos – a kortesek tapasztalathiányában és a hatóságok beavatkozásában keresendők. Így még azokban a választókerületekben sem volt biztosított a győzelem, ahol román demográfiai és választói többség egyaránt létezett, mint például Magyarigenben, mivel a román választók nagy része vagy nem volt szavazásra ösztönözve, vagy különböző megfontolásokból a más nemzetiségű jelöltre szavazott.

A román jelöltek korlátolt részvétele és választási sikere, politikai irányultságuktól függetlenül, megmutatja, mennyire nehéz részletező magyarázatot találni a választási folyamatra, ha etnikai szűkítésben alkalmazott statisztikai érvekből indulunk ki. Ahhoz, hogy a kutatás jelenlegi szakaszán túllépjünk, valószínűleg egy nagyon részletes prozopográfiai megközelítés mellett – amely egyesítené a jelölt politikai profiljának elemzését (beleértve a választókkal való kapcsolatot és a választókerület hagyományos politikai modelljébe való beilleszkedést) – a helyi szintű politikai játszmákat és a választói csoportok sajátosságait is részletes vizsgálatnak kellene alávetni. Sajnos azonban egy ilyen megközelítés léptéke, társulva a szűkös forrásokkal, nehezen leküzdhető módszertani kihívások és logisztikai nehézségek elé állítaná a kutatást.

Azok a helyzetek, amikor a nacionalista jelöltek megjelenése nem ösztönözte a választási részvételt, sőt csökkentette azt (a román jelölések több mint 25%-a), cserébe jól illusztrálják az etnikai kötődésen alapuló magyarázatok korlátait. Az biztosan látszik, hogy nem minden RNP-jelöltnek sikerült egyformán motiválnia a román választókat, ahogyan minden „renegátnak” sem sikerült. A választók jelentős része közömbös, sőt szkeptikus volt a nacionalista választási narratívával szemben – igaz, hogy kisebbségben voltak a RNP szavazóinak tömegéhez képest, de ez a kisebbség több tíz százalékot is elérhetett, és döntően befolyásolhatta a választások kimenetelét. Az ő esetükben is a mikrotörténelem, az életrajzok és a helytörténet az egyetlen megoldás – amennyire a források engedik – annak kiderítésére, hogy ez valódi etnikai közömbösség, politikai közömbösség/szkepticizmus vagy csak személyes vagy szakmai pragmatizmus/opportunizmus volt-e, illetve milyen mértékben volt az.

Amennyiben a fentiekből módszertani következtetéseket lehet levonni, úgy vélem, hogy még ha jelen pillanatban a dualizmus kori Magyarország választási eredményeire vonatkozó adatsorok és a képviselők életrajzai információkkal tovább is gazdagíthatók, különösen a korabeli sajtó tömeges digitalizálásával, a magyarázó potenciált illetően a legértékesebb hozzájárulás az lesz, amely elősegíti a mikrotörténelmet a kvantitatív elemzési technikákkal ötvöző kutatási módszer kidolgozását. Ily módon a kor választási

valósága „alulról” válhatna tanulmányozhatóvá, a részletek és a sajátos helyzetek gazdagságát a politikatudományok kutatási módszertanához⁵³ közel álló koherens módszertani keretbe integrálva, amely lehetővé tenné a választási aktust, a politikai elit döntéseit és a szavazópolgárok választásait befolyásoló összes tényező súlyának becslését.

Fordította: Ferenczi Szilárd

FORRÁSOK

Bukaresti Országos Központi Történelmi Levéltár (BOKTL)

Fond: Erdélyi Román Nemzeti Párt (Nagyszebeni Román Nemzeti Bizottság).

MStK 1902: *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása*. 1. rész: A népesség általános leírása községenként. Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 1. kötet. Budapest.

MStK 1912: *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. 1. rész: A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 42. kötet. Budapest.

Román Nemzeti Levéltár Fehér Megyei Főosztálya (RNLFMF)

Fond: Fehér Megyei Prefektúra, Központi Választási Iroda, 1869–1915.

Román Nemzeti Levéltár Hunyad Megyei Főosztálya (RNLFMF)

Fond: Hunyadmegyei Prefektúra, 1892–1909.

HIVAKOZOTT IRODALOM

Albani, Tiron 1936: *Leul dela Şişeşti [A lacfalui oroszlán]*. Cercul ziaristilor, Oradea; *Alegerea de deputat dela Năsăud în 5 maiu 1906 [Az 1906. május 5-ikei nászódi képviselőválasztás]*. Tipografia G. Matheiu, Bistrița, 1906.

Balázs Sándor 2008: *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*. Kriterion, Kolozsvár.

Balázs Sándor 2010: *Román képviselő a dualista Magyarország parlamentjében*. 1. Beszéddek 1906–1909. 2. Beszéddek 1910–1918. 3. Analógiák. Kriterion, Kolozsvár.

Barițiu, George 1891: *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă [Válogatott fejezetek Erdély kétszáz évvel ezelőtti történelméből]*. Vol. 3. W. Krafft, Sibiu.

Berariu, Pavel 1939: *Partenie Cosma în slujba Ardealului [Partenie Cosma Erdély szolgálatában]*. Cooperativa Litera Creștină, București.

⁵³ Lásd Pap József szempontjait itt: Pap 2020: 105–106.

- Biruința dela Chișineu a domnului Ioan Russu Șirianu, deputatul Chișineului* [Ioan Russu Șirianu, *Kisjenő város képviselőjének győzelme Kisjenőben*]. Tribuna, Arad, 1905.
- Boia, Lucian 1978: Români din Transilvania în perioada dualismului (1867–1918) [Az erdélyi románok a dualizmusban (1867–1918)]. In: *Revista de Istorie* (31) 11. 1988–1991; Maior, L. 1986, 83–114.
- Boilă, Romul 1905: *Dreptul de alegător la alegerea deputaților dietali* [Szavazati jog az országgyűlési tagok megválasztásakor]. Tipografia Seminarului Arhidieceșan, Blaj.
- Bona, Petru 1979: Aspecte ale luptei deputaților români în parlamentul maghiar pentru drepturi naționale și politice (1869–1872) [Szempontok a magyarországi román képviselők nemzeti és politikai jogokért folytatott küzdelméhez a magyar országgyűlésben (1869–1872)]. In: *Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie* [Caransebeș] (3) 361–373.
- Brote, Eugen 1895a: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Un memoriu politic cu 67 anexe și o hartă* [A román kérdés Erdélyben és Magyarországon. Politikai emlékirat 67 melléklettel és térképpel]. Voința Națională, București.
- Brote, Eugen 1895b: *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn. Eine politische Denkschrift. Mit 51 Beilagen und einer Karte*. Puttkammer & Mühlbrecht, Berlin.
- Cieger András 2011: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon, 1867–1918*. Napvilág, Budapest.
- Cipăianu, George 1973: Vincențiu Babeș, activitatea parlamentară între anii 1861–1869 [Vincențiu Babes, parlamenti tevékenység 1861–1869 között]. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj* [A kolozsvári Történeti és Régészeti Intézet Évkönyve] (16), 167–188.
- Cosma, Aurel 1905: *Ocna la 26 ianuarie 1905. Lupta Partidului Național Român și datele referitoare la alegerea de deputat dietal* [Vizakna 1905. január 26-án. A Román Nemzeti Párt küzdelme és a Diéta képviselőinek választási adatai]. George Nichin, Arad.
- Din luptele noastre naționale. Alegerea protopopului Vasile Damian de deputat dietal la Baia de Criș în 26 și 27 ianuarie 1905* [Nemzeti küzdelmeinkből. Vasile Damian lelkész megválasztása diétaképviselőnek Körösbányán 1905. január 26-án és 27-én]. Tipografia Nouă, Orăștie, 1905.
- Eppel, Marius 2004: *Vasile Mangra: activitatea politică (1875–1918)* [Vasile Mangra: politikai tevékenység (1875–1918)]. Presa Universitară Clujeană, Cluj.
- Eppel, Marius 2006: *Un mitropolit și epoca sa: Vasile Mangra (1850–1918)* [Vasile Mangra: egy mitropolita és a kora (1850–1918)]. Presa Universitară Clujeană, Cluj.
- Georgescu, Ioan 1928: *Dr. Ioan Rațiu (1828–1902): 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni* [Ioan Rațiu dr. (1828–1902): Az erdélyi románok nemzeti küzdelmeinek 50 éve]. Tipografia „Foaia Poporului”, Sibiu.

- Georgescu, Ioan 1935: *George Pop de Băsești: 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni [George Pop de Băsești: Az erdélyi románok 60 éves nemzeti küzdelméből]*. Editura Asociației Culturale „Astra”, Oradea.
- Glück, Eugen 1999: Deputați români în Parlamentul Ungariei în 1848–49, [Román képviselők a Magyar Országgyűlésben 1848–49-ben]. In: Berenyi, Maria (ed.): *Simpozion. Comunicările celui de al VIII-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Giula, 7-8 noiembrie 1998) [Szimpózium. A magyarországi román kutatók 8. értekezletének előadásai (Gyula, 1998. november 7–8.)]*. S.n. Giula, 46–64.
- Glück, Eugen 2002: Contribuții cu privire la activitatea parlamentară a lui Ștefan Cicio Pop în primii ani ai activismului (1905–1907) [Adalékok Ștefan Cicio Pop parlamenti tevékenységéhez az aktivizmus első éveiben (1905–1907)]. In: *Studia Universitatis ‘Vasile Goldiș’ Arad*, seria A, (12) 194–201.
- Glück, Eugen 2003: Activitatea parlamentară a lui Ștefan Cicio Pop în pragul Primului Război Mondial (1910–1914) [Adalékok Ștefan Cicio Pop parlamenti tevékenységéhez az első világháború küszöbén (1910–1914)]. In: *Aradul Cultural* (10) 1–2. 74–77.
- Iancu, Gheorghe 2007: Partidul Național Român și alegerea parțială pentru parlamentul maghiar în cercul electoral Bocșa (1907) [A Román Nemzeti Párt és az időközi magyar parlamenti választás a boksánbányai választókerületben (1907)]. In: Sorin Mitu et alii (eds.): *Biserică, societate, identitate. In honorem Nicolae Bocșan [Egyház, társadalom, identitás. Nicolae Bocșan tiszteletére]*. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 325–333.
- Iorga, Nicolae 1915: *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria [Az erdélyi és magyarországi románok története]*. Editura Casei Școalelor, București.
- Iudean, Ovidiu Emil 2016: *The Romanian Governmental Representatives in the Budapest Parliament*. Mega, Cluj.
- Lupaș, Ioan 1940: Din corespondența Mitropolitului Miron Roman [Miron Roman mitropolita levélváltásából]. In: *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului la Douăzeci de Ani de Arhipăstorie [Tiszteletadás Öeminenciájának, dr. Nicolae Bălannak, Erdély metropolitájának húszéves érseksége alkalmából]*. Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu.
- Lupta de la 2 iunie 1910 st. n. în cercul electoral Șomcuta Mare, de Sentinela română [Az 1910. június 2-ikái küzdelem a nagysomkútai választási körzetben, a Román Örszem által]*. Tipografia Mureșianu, Brașov, 1910.
- Lupta de la Ighiu data în ziua de 26 ianuarie 1905 în jurul d-lui Dr. Alexandru Vajda-Voevod pentru a zmulge cercul electoral din mâna străinilor și a-l cuceri pentru un deputat cu program național român, descrisă de un martor ocular [Az Alexandru Vajda-Voevod dr. körül 1905. január 26-án Magyarigenben vívott harc, hogy a választási kört kiszakítsák az idegenek kezéből és egy román nemzeti programmal rendelkező képviselőnek nyerjék meg, egy szemtanú leírása alapján]*. Tipografia Nouă, Orăștie, 1905.

- Lupta noastră de la Ighiu, în 1 iunie 1910. Alegera de deputat [Magyarigeni küzdelmünk 1910. június elsején. A képviselőválasztás].* Tipografia Nouă, Orăștie, 1910.
- Maior, Liviu 1986: *Mișcarea Națională Românească din Transilvania 1900–1914 [A Román Nemzeti Mozgalom Erdélyben 1900–1914].* Dacia, Cluj.
- Maior, Liviu 1992: *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc [A Memorandum. A román peticionalizmus politikatörténeti filozófiája].* Editura Fundației Culturale Române, București.
- Mândruț, Stelian 1978: Legile lui Apponyi și activitatea parlamentară a deputaților români (1907) [Apponyi törvényei és a román képviselők országgyűlési tevékenysége (1907)]. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca* (21) 441–458.
- Mândruț, Stelian 1982: Colaborarea dintre deputații naționalităților în Parlamentul maghiar pentru emanciparea socială și națională (1906–1910) [A nemzetiségek együttműködése a magyar országgyűlésben a társadalmi és nemzeti emancipáció érdekében (1906–1910)]. In: *Ziridava* (14) 215–237.
- Mândruț, Stelian 1995: *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905–1910 [A nemzeti mozgalom és a Román Nemzeti Párt tagjainak országgyűlési tevékenysége Erdélyben 1905–1910 között].* Fundația Cele Trei Crișuri, Oradea.
- Mândruț, Stelian 1998: Die Rumänischen Abgeordneten aus Siebenbürgen zu den ungarischen Landtagen zwischen 1848–1849 (Vorstellungsfähigkeit, Beziehungen und Ergebnisse). In: *Anuarul Institutului de Istorie 'George Barițiu' din Cluj-Napoca* (37) 63–72.
- Mândruț, Stelian 2002: Partidele maghiare în viața politică a Transilvaniei (1867–1919) [A magyar pártok Erdély politikai életében (1867–1919)]. In: *Anuarul Institutului de Istorie 'George Barițiu' din Cluj-Napoca* (41) 145–170.
- Mândruț, Stelian 2003: Dinamica electoral-politică în Transilvania între anii 1892–1910 [Választási-politikai dinamika Erdélyben 1892 és 1910 között]. In: *Anuarul Institutului de Istorie 'George Barițiu' din Cluj-Napoca* (42) 313–323.
- Meseșian, Coriolan 1910: *Pro memoria din prilegiul alegerilor de deputați în Ungaria, anul 1910 [Emlék a magyarországi képviselőválasztás alkalmából, az 1910-es évből].* Victoria, Șimleu.
- Neamțu, Gelu 1969: Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman. 1866–1887 [Alexandru Roman parlamenti tevékenysége. 1866–1887]. In: *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj [A kolozsvári Történeti Intézet Évkönyve]* (12), 83–112.
- Neamțu, Gelu 1970: Deputații români în dieta de la Pesta 1848–1849 [Román képviselők a pesti országgyűlésben 1848–1849]. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj* (13) 127–143.

- Neamțu, Gelu 1988: Activitatea parlamentară a lui George Pop de Băsești în 1879 [George Pop de Băsești parlamenti tevékenysége 1879-ben]. In: *Acta Musei Porolissensis* (12), 425–438.
- Orga, Valentin 2001: *Aurel Vlad, Istorie și destin* [Aurel Vlad. Történelem és sors]. Argonaut, Cluj.
- Orga, Valentin 2002: *Grupul neoactivist de la Orăștie: premise, constituiere, activitate (1885–1914)* [A szászvárosi neoaktivista csoport: előzmények, megalakulás, tevékenység (1885–1914)] (PhD-disszertáció) Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.
- Organizarea Partidului și a clubului dietal al naționalităților [A párt és a nemzetiségek dietái klubjának szervezete]*. George Nichin, Arad, 1905.
- Păcățian, Teodor V. 1909, 1910, 1913, 1915: *Cartea de Aur sau luptele politice ale românilor de sub coroana ungară [Aranykönyv, avagy a románok politikai küzdelmei a magyar korona alatt]*. Vol. 5–8. Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu.
- Pál Judit 1996: Az 1863–64-es választások a székelyföldi városokban. In: *Acta [Sepsiszentgyörgy]* (2) 241–246.
- Pál Judit 2014: Electoral Corruption in Austro-Hungarian Transylvania at the Beginning of the Dualist Period (1867–1872). In: Monier, Frédéric – Dard, Olivier – Engels, Jens Ivo (eds.): *Patronage et corruption politiques dans l'Europe contemporaine. 2. Les coulisses du politique à l'époque contemporaine XIXe–XXe siècles*. Armand Colin, Paris, 107–126.
- Pál J. et alii (ed.) 2018: *Parliamentary Elections in Eastern Hungary and Transylvania (1865–1918)*. Peter Lang, Berlin.
- Pál Judit – Popovici, Vlad 2017: The Parliamentary Elite from Eastern Hungary and Transylvania (1867–1918). A Generation-based Approach. In: Fasora, Lukáš – Hiebl, Ewald – Popelka, Petr (Hgg.): *Generationen in der Geschichte des langen 20. Jahrhunderts – methodisch-theoretische Reflexionen*. LIT, Wien–Münster, 55–75.
- Pál Judit – Popovici, Vlad 2022: From the Diet of Estates to the Parliament. The Case of Transylvania (1846–69). In: *Parliaments, Estates and Representation* (42.) 2. 147–167.
- Pap József 2017: *Parliamentary Representatives and Parliamentary Representation in Hungary (1848–1918)*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Pap József 2020: The Spatiality of Parliamentarism in the Age of Dualism. In: Gál Máté – Kónya Annamária – Péterffy Gergely (eds.): *1918: End and Beginning*. Prešovská univerzita, Prešov.
- Petraș, Lucian 2005: Activitatea desfășurată de Ștefan Cicio-Pop în legislatura parlamentară 1910–1914 [Ștefan Cicio-Pop munkássága az országgyűlési törvényhozásban 1910–1914]. In: *Revista Bistriței* (19) 249–256.
- Popovici, Vlad 2008: *Tribunismul (1884–1905) [A Tribunizmus (1884–1905)]*. Presa Universitară Clujeană, Cluj.

- Popovici, Vlad 2014: Reprezentanții Sebeșului în Parlamentul Ungariei (1866–1918) [Szászsebes képviselői a Magyar Országgyűlésben (1866–1918)]. In: *Terra Sebus* (6) 451–471.
- Popovici, Vlad 2021: „Patrioți” și „rengați”: reprezentanții politici români din Transilvania și Ungaria perioadei dualiste în istoriografie [„Hazafiak” és „renegátok”: a dualizmus korának erdélyi és magyarországi román politikai képviselői a történetírásban]. In: Boar, Liviu – Bolovan, Ioan – Stanciu, Laura (coord.): Școală, Biserică, Stat și Națiune în istoria României. Omagiu Profesorului Cornel Sigmirean la împlinirea vârstei de 65 de ani [Iskola, egyház, állam és nemzet a román történelemben. Tiszteletadás Cornel Sigmirean professzornak 65. születésnapja alkalmából]. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 127–139.
- Radu, Sorin 2007: *Ion Flueraș* (1882–1953). Social-democrație și sindicalism [Ioan Flueraș (1882–1953). Szociáldemokrácia és szakszervezetiség]. Nemira, București.
- Retegan, Simion 1979: *Dieta românească a Transilvaniei* [Erdély román országgyűlése]. Dacia, Cluj.
- Retegan, Simion 2000: Die siebenbürgischen Landtage 1848 bis 1865. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. VII. Verfassung und Parlamentarismus. 2. Teilband. Die regionalen Repräsentativkörperschaften*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2317–2363.
- Roșuț, Nicolae 1978: Activitatea politică a deputaților arădeni între anii 1905–1918 [Az aradi képviselők politikai tevékenysége 1905–1918 között]. In: *Ziridava* (9) 219–270.
- Russu-Șirianu, Ion 1904: *Românii din statul ungar (statistică, etnografie) [Románok a magyar államban (statisztika, néprajz)]*. S.l.: a szerző kiadása.
- Stoica, Sever 1932: *Iuliu Maniu*. Tipografia Mayer, Cluj.
- Suciu, Coriolan 1927: Deputați români în dieta din Pesta la 1861 [Román képviselők a pesti országgyűlésben 1861-ben]. In: *Societatea de Mâine* (4.) 9. 125–126; 10–11. 147; 12. 164–165; 13–14. 184–185.
- Szendrei Ákos 2006: A Román Nemzeti Párt választási szereplése és tevékenysége, 1905–1910. In: *Múltunk* (51) 2. 54–90.
- Szivák Imre 1901: *Az Országgyűlési képviselőválasztás és curiai bíráskodás codexe* – jogi anyaggyűjtemény. Athenaeum, Budapest.
- Vescan, Liana 2018: Tiron Albani’s memoirs – A Genuine narrative historical source distorted by the Communist censorship. In: *Philobiblon. Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities* (23) 2.

Municipal Representation, Municipal Representatives in the Age of Dualism¹

PAP JÓZSEF

The representation of free royal towns in the national assembly was one of the unequivocal indicators of a settlement achieving municipal rank in the post-Mohács period.² The political representation of the *towns*, however, had significantly changed by the onset of the Reform Age and it became one of the central components of legislative proposals. Changes in popular representation simultaneously implied the re-regulation of municipal representation, of the groups of electors of representatives and the scope of represented settlements. First, I will review this process in this paper, and then, I will provide a brief overview on the representatives of Dualist Age towns.

Urban representation in the Reform Age

As of the National Assembly of 1825–1827, the voting rights of towns became curial as all represented settlements had only one vote of county rank in the lower house of the National Diet.³ According to István Szijártó M., this situation developed because the 18th century counties came under domination of the wealthy lesser nobility (*bene possessionatus*). During the 18th century, the county delegates came to occupy the major positions in the legislature.⁴ Consequently, by 1825, the role of members of the upper house shrank almost to their veto power and the influence of chapters and towns also reduced to have only one vote. The aforementioned transition coincided with the introduction of the practice of vote counting leading to significant changes in the legislative decision making mechanism. Previously, per capita voting was held on rare occasions⁵ Thus vote counting and the drastic reduction of urban and clerical votes took place simultaneously and these processes linked irreversibly. The reform of

¹ The preparation of this study was supported by the OTKA K 134378 (Parliamentarism in the era of Dualism from a regional perspective) project.

² Németh 2006: 113.; 114–117.

³ Antal 2011: 15.

⁴ Antal 2011: 15.

⁵ Szijártó M. 2010: 296.

the internal structure of the towns was considered to be a prerequisite for increasing urban votes.⁶ In the lack of such reforms, the rather narrow group of urban electors, seen as oligarchic and not sufficiently “patriotic”, was not deemed suitable to have representation equal to that of the county nobility on the Diet.⁷

It is well-known that one of the central issues at the 1843–1844 Diet was the urban reform. By then, aside from sole arguments of power techniques, new elements occurred in the basic argument of the centralists. Ágoston Trefort and László Szalay, centralist politicians and urban delegates, urged the full transformation of legislation, which would have provided key positions for the already established towns with popular representation.⁸ The dominant opinion of the opposition was included in the bill proposed by Móricz Szentkirályi.⁹ Yet his proposal was not acceptable for the representatives of royal free towns, who prepared their own proposal. The latter two proposals differ from each other in several aspects, but I will highlight only those that regulated the granting of burgher rights. According to the proposal of the opposition, the change would have weakened or even eliminated the system of oligarchic power exercised by the towns. Both sides agreed that the only possible way to increase the number of Diet votes could have achieved with the simultaneous increase of the proportion of groups with civil rights (meaning the extension of suffrage) included in the civic law. However, the urban delegates’ extension proposal was more exclusive. It would have excluded the Jews from burgher rights, whereas, Szentkirályi insisted on extending the right to them. They also argued for a restricted introduction of property-based burgher rights. According to their proposal, those could have been given only above a determined minimum value of the real estates. Accordingly, it was 1500 forints in large, 1000 forints in medium, and 500 forints in small towns. In case of merchants and craftsmen settling in towns and paying their taxes to the municipal government, the time limit of acquiring mandatory burgher rights was

⁶ Antal 2011: 16.; Czoch 2009: 26. The topic not discussed in the study, the national expectations related to cities and towns and their relation to political weight is discussed in *ibid.*:28–39. Regarding the number of urban votes and the connection with the inner structural reform *vide*: Settling the issue of free royal towns. *Jelenkor* é. n.10. (1841. April 24.) 33. 130–131. The unknown author clearly advocated the introduction of popular representation in case of towns and established a connection with the demand for increased voting rights at the National Diet. Secret voting should be subject to the results of a survey of economic status and intellectual capacity as he argued “only such an expansion of the franchise could help in avoiding the evil of nepotism, the most frequent cause of urban political abuses.”

⁷ Related to this rather cliché type of statement (delegates only represented the position of a rather narrow local elite) we have to point to Gábor Czoch’s observation concerning the relative instability of local support of the position of the urban delegates. The municipal government of Kassa asked Ferdinand V to allow all burghers to participate in the election of delegates which was granted in 1843. Thus the delegates of Kassa not only represented the municipal elite, but of all the town dwellers. Czoch 1998: 69.

⁸ Bérenger – Kecskeméti 2008: 264–265.

⁹ Concerning the text of the draft: Kajtár 1992: 36–41.

determined to be 1 year by the urban proposal. Both sides agreed on the limit of burgher rights based upon income (400, 300, and 200 forints in large, medium, and small towns respectively), however, the representatives of towns specified the professions which could have taken this opportunity. The towns' proposal also would have granted burgher rights to spinsters and widows meeting the given criteria. According to Gábor Czoch, the understanding of urban delegates displays a dual demand. On the one hand, compared to the proposal of the opposition, the scope of the inhabitants who would have been given burgher rights was determined in a narrower sense. On the other hand, they wanted the new burghers to be attached more tightly to the town. Such intentions imply an insistence on the preservation of traditional urban communities.¹⁰ The drafters of the proposals did not agree on the role of the cities either. Delegates of the nobility emphasized population size, economic significance, and the commercial and cultural role of the settlements; in other words, they applied the functional municipal approach on the contemporary network of Hungarian settlements. Conversely, the cities took primarily the number of people with burgher rights into consideration, and they regarded this social group as a free community with unquestionable moral values.¹¹

Therefore, by the mid-1840s, a domestic political issue had been developed, which could have been resolved with the integration of broader groups of urban population into the political life, and with the differentiation of the position of cities at the Diet, and with the transformation of the group of settlements with authorized parliamentary representation.

The regulation of municipal representation at the time of the transition toward popular representation

The regulation passed by the last feudal Diet can be interpreted in light of preceding events. The internal dividing line of the 1847-1848 Diet is March 1848, and this turning point can be observed in case of the municipality-related article. At the opening of the Diet, the government presented a 170 section proposal to the Estates,¹² who in return decided to prepare their own draft legislation, which was discussed first

¹⁰ Czoch 1998: 69–70.; There is no accurate data available concerning the rate of burghers or burgesses within the city populations as we do not have exact data concerning the latter. It can be safely stated that it was 2,3% in Pest, 5-6% in case of Pozsony, Kassa, and Győr, and 11% in Debrecen in the first half of the nineteenth century. Tóth 2006: 245.

¹¹ Regarding the dispute vide Czoch 1998: 71–72.

¹² Antal 2011: 18.

at a district session on January 18, 1848.¹³ Since other researchers¹⁴ have analysed the debate in detail, I will forego this issue, but I must emphasize that political representatives of the time still considered a draft law, which would have not only included the reform of the internal structure of cities but the regulation of their role at the Diet as well. Thus, the draft legislation not only dealt with settlement-related issues but the question of political representation at the Diet.¹⁵

However, after the revolution, the question was not on the agenda anymore and the April Laws regulated the heretofore uniformly treated problem at two different places. The reform of urban representation at the Diet and the voting right was allocated into the jurisdiction of the parliament based on popular representation and the internal structure of cities became subject to the municipal article.

The scope of settlements authorized to elect representatives on their own right was identified differently in the two parts of the country merging into a Union. In Hungary representation was based on population, while in Transylvania paragraph 3 of Article 7 of the Act of Union was applicable. Pursuant to Article 11 of 1791, towns were considered under royal control and allowed to pay taxes in one amount (*loca taxalia*) and Marosvásárhely, Kolozsvár, and Gyulafehérvár had 2 votes while 13 other privileged communities¹⁶ had 1 vote. Consequently, out of the 69 votes Transylvania was entitled to, 19 belonged to settlements previously enjoying privileges pursuant to estate rights.¹⁷ Nevertheless, at the disputes of the Transylvania Diet it was revealed that two free royal towns, Erzsébetváros and Szamosújvár were omitted from the legislation, thus after resolving the conflict Transylvania received four more municipal seats at the Assembly.¹⁸

During the March and April debate of Article 5 in the Pozsony Diet it was becoming clearer what the significance of the transition, executed by the county delegates of the opposition, could mean to the towns. The mandates of the new National Assembly was meant to be determined on the basis of population size. According to the principle developed by Kossuth, a representative seat was established after 15-20.000 people in

¹³ The debate started with the speeches of municipal delegates but they couldn't agree on whether the internal structural reform and the right to vote at the National Assembly be regulated by one legislative article or in a separate manner. (On the detailed treatment of the debate vide. [Hungary and Transylvania, Diet] *Jelenkor* 17. (1848 January 27.) 12. 45–47.).

¹⁴ For detailed discussion vide: Antal 2011: 21–40.

¹⁵ The text is published: Antal 2011: 90–94.

¹⁶ This applied to the following 13 settlements: Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék and Kolozs from the counties, and Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda and Bereck from Székely Land.

¹⁷ For a detailed discussion of the issue vide: Dósa 1861: 74–76., 94–95.

¹⁸ Egyed 2001: 62.

larger settlements, and the limit was 30.000 in the “flatlands”.¹⁹ It is not coincidental that the delegates insisted on retaining the estate-based representation in the case of all legal authorities. While the counties were given a minimum of two seats, the population size of the free royal towns that were considered to be unreliable from a “nationalistic” point of view was closely monitored. This type of distinction is especially discernible if we compare the municipalities of Transylvania considered Hungarian by the gentry with that of the actual Hungarian settlements. While in the former, everyone preserved their legislative role, in Hungary the scope of free royal towns and mining towns authorized to send their own delegate to the diet was significantly restricted.

In order to explore the impact of the parliamentary representational reform, first, it is important to identify the free royal towns participating in the estate-based national assembly of the Reform Period. I fulfilled this task by exploring the data referring to the 1830, 1843-1844 and 1847-48 national assemblies.²⁰ I have placed the given settlements on a map displaying the 17 privileged towns of Transylvania along with the unique position of Zilah following the re-annexation of the Partium and its omission from the 1848 National Assembly. Out of the previous 48 privileged settlements, 21 were granted the right for independent representation. Out of the 27 towns omitted in 1848, 6 were located in Croatia (Zágráb, Körös, Varasd, Kapronca, Zengg, Károlyváros) which meant that only a half of the free royal towns of Hungary could enjoy this privilege. Furthermore, 29 new towns received the right for independent representation, thus not counting Croatia, the list contained 49 settlements instead of the previous 42.

The delegates who were drafting the legislative article could rely on the work of Elek Fényes titled *The Description of Hungary*. In case of the newly formed urban districts, the Hungarian National Assembly insisted on the observation of the earlier guidelines. Since the average population size of the voting districts was 17.243 only 5 were not included in the 13 and 23.000 population figure-based track. Körmöcbánya, Besztercebánya, and Esztergom were below the limit with 5.052, 5.630, and 8.236 respectively, and Békéscsaba and Hódmezővásárhely could elect only one representative as well based on their population figures of 24.033 and 32.393 respectively. In the settlements not considered by the reform or to which the reform did not apply, the population was less than 10.000 and 18 of them had a population size of less than 5.000. Seven settlements, however, either had or exceeded a population size entitling it to the lowest possible mandate number of 3 with the following population figures: (Breznóbánya 5.262, Nagybánya 5.415, Lőcse 5.611, Kőszeg 6.823, Szokolca 6.852,

¹⁹ Barta (szerk.) 1951: 688., 703.

²⁰ Vaszary 1885: 16–17.; Kovács 1894: I. 94–97.; Pálmány 2011: 2314–2315., 2444–2446., 2476–2478.

Nagyszombat 7.717, Eperjes 9.947).²¹ The scope of towns with independent representation significantly changed and this category previously dominated by German voters showed the dominance of the Hungarian electors.²² The reform process did not stop here as separate suffrage regulations applied to settlements with municipal legal status.

The first three sections of Article 5 established the conditions for electability.²³ According to the first section, “those who could cast votes in the election of delegates to the National Assembly in the counties and the districts” continued to enjoy the same privileges. In free royal towns and council led municipalities, the right to vote was given to any native or naturalized man over age 20 belonging to any officially recognized denomination and if he met one of these requirements: 1. possession of house or land with a value of 1300 ft; 2. an establishment either as a craftsman, merchant, or factory owner with at least one apprentice; 3. at least 100 forint annual income from his estate or capital base or 4. “regardless of income”, the involvement in one of the enumerated professional careers. Point “e” of the Section provided suffrage to those as well who did not meet any of the abovementioned requirements but were citizens of free royal towns and “enjoyed the privileges of burgesses.” The interpretation of the given specification was rather problematic as in the beginning it was applied to “people of citizen rank” living in market towns as well.²⁴

Andor Csizmadia, based upon documentation from the Ministry of Internal Affairs in 1848, established the size of the general and voting population of most electoral districts.²⁵ Accordingly, we are in the possession of data pertaining to 37 Hungarian municipalities. The average voting rate was 6,2% and some values displayed significant dispersion. The highest voting rate was in Esztergom with 19,24% and lowest elector rate was identified in Kecskemét.

²¹ In order to determine the population size of the given settlements I relied on Fényes’ work Fényes 1847

²² The breakdown of the mandates was the following: Pest 5, Debrecen 3, Pozsony, Szabadka, Szeged and Miskolc 2-2, 42 other settlements had 1 mandate each, thus in addition to the 19 districts in Transylvania the municipalities had 58 seats and possessed 17% of the mandates at the Lower House of the Diet. This proportion is approximately 6% lower than the free royal towns would have received in case of the Lower House’s acceptance of the motion of the opposition in the 1843-44 National Assembly.

²³ 1848: *Art. V.* 1848: 1–3.§.

²⁴ On this issue vide: Pap 2016: 156–158.

²⁵ Csizmadia 1963: 326–328. It must be noted that Andor Csizmadia listed such settlements among urban districts which were allocated to counties by the Article and were merely considered district centres. These settlements were not included in the inquiry.

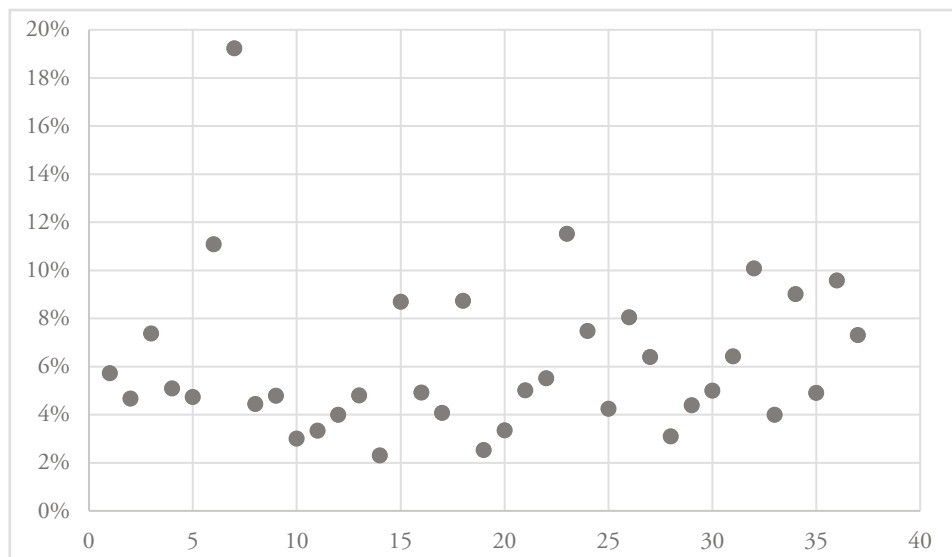


Figure: The voter proportion of urban districts in 1848

The figure clearly illustrates that in most districts (21) the 3 and 6% of the residents were registered as voters. This rate is equal to the average proportion of persons earlier granted citizenship rights in the free royal towns. Thus, the extent of the expansion of voting rights did not exceed significantly the rate of town dwellers granted citizenship rights.²⁶ The average voting rate of Hungarian urban constituencies and its dispersion was approximately equal to that of the country districts.

The question of suffrage was also included in Article 18.²⁷ In 1848, rules of local and parliamentary elections in towns (free royal towns, mining towns, and council led towns with the first level trial courts) and the extent of the applicability of the census were determined differently. Accordingly, towns were allocated into four categories according to population size. A settlement with a population less than 12.000 was considered a small town, a population size between 12 and 30.000 qualified for medium town status, and a settlement with a population of above 30.000 was considered a large town. Pest, however, was allocated into a separate category. Suffrage or voting rights regulations were differentiated according to such

²⁶ Prior to 1848, citizenship rights did not automatically include the suffrage, since the leaders and delegates of towns were elected by a small circle of the local elite. Such findings are noteworthy because of the comparison of the free royal towns, where the previously obtained rights were considered to be a spate category with the displayed values of settlements, who had just obtained representation in the National Assembly.

²⁷ 1848: Art XVIII. 1848

categorization and the national and local election system significantly differed from each other²⁸ as it is illustrated by the following table.

	Small town	Medium town	Large town	Pest	Parliamentary census
Previous law	Regulations apply across the board (uniform regulation)				
Property ownership (one year ownership except inheritance)	300 Ft	700 Ft	1.000 Ft	2.000 Ft	300 Ft
Industry, commerce	one year mandatory residence, employing one apprentice				employing one apprentice
Income realized on capital	200 Ft	400 Ft	600 Ft	1.000 Ft	100 Ft
Intellectuals, professionals (according to rent, mandatory one year residence)	40 Ft	60 Ft	80 Ft	100 Ft	no restriction

Figure: The census base of local and parliamentary elections in towns according to the relevant legislative article (1848–1871)

Electability was not connected to such rigorous and restrictive conditions as it only required a longer term residence in one location. It must be pointed out, however, that the towns, although in a narrower sense than the National Assembly, were established on the foundation of popular representation. Unlike in the case of counties, the last estate-based National Assembly called for renewal in urban districts. Naturally, this distinction was more than a mere coincidence as the opposition did not push for the reduction of the influence of the gentry gaining positions during the Reform Period, but they considered the replacement of boards that had been previously elected by an exceedingly narrow group of burghers necessary. Thus the policies of the liberal gentry, which provided the fundamentals of the forming Batthány government, enjoyed only a minimum level of support among the conservative urban elite. This was the reason for the expansion of the suffrage in the general elections of the National Assembly.²⁹ The suffrage established the basis of municipal assemblies was significantly narrower,

²⁸ For detailed information vide: Pap 2016: 151–154.

²⁹ At the beginning of April 1848, Kossuth called for the introduction of popular representation in case of counties, but he could not gain the support of other ministers and according to a compromise solution, a temporary legislative article was passed, which was to be modified by the next National Assembly. On the debate concerning the country regulations vide: Urbán 1986: 206–212., Sipta 1995: 29–33.; Lately András Gergely has pointed out that Kossuth called for the introduction of general suffrage. His study provides an excellent historiographic summary of the debate. Gergely 2005: 584–594.

which resulted in the return of the old elite into positions of power. This regulation can be considered as a special compromise, since the transformation equally broadened the parliamentary base of the elected liberals - by including new Hungarian settlements and removing unreliable, mostly German inhabited free royal towns – and ensured the local power of those, who possessed citizenship right in the sense of estates.³⁰ Such a distinction was applicable until the passing of Article 18 in 1871, when the municipal right to vote became subject to lighter regulations than that of the national parliamentary election.

The regulation of municipal representation in the age of the Dual Monarchy

Article 5 of 1848 only temporarily determined the outlines of popular representation, and after the Compromise several laws addressed the composition of the National Assembly, the question of suffrage and, consequently, the representation of towns. After the Hungarian –Croatian Compromise, Pozsega and Eszék were transferred to Croatia, but the most significant changes were seen in Transylvania.

Article 18 of 1871 regulated the right to participate at local elections in rural communities. According to a proposal submitted by Pál Rajner, Minister of the Internal Affairs, those citizens of age could obtain the right to vote in council-led towns, “who had been paying local taxes (land, house, or income) either for their own estate or income for at least two years.”³¹ A month later, another document was presented to the Parliament including the justification by the Minister of the Internal Affairs. The measure proposed by the legislative draft, namely that “only those people can elect, or can be elected, who are eligible to vote in the national parliamentary election, implies that the representation of municipalities cannot be established on broader foundations, that the representation of the country, namely, the House of Representatives. Even the possibility of raising the question of whether the majority of the House of Representatives can represent the conditions of the country better, or the majority of the municipal committees, must be discarded.”³² The majority opinion drafted by the legislative aides of several parliamentary departments on December 14,

³⁰ Unfortunately, we have very little information concerning the conversion of the representation of towns to popular representation as voter registers are rarely processed. Yet, regarding Kassa serious research revealed that the scope of electors voting on the municipal or local elections did not change and those granted citizenship earlier met the conditions of the census. While the leadership of the town was not changed radically, the respective positions were restructured. According to István Kajtár in free royal towns only 70-75% of electors eligible to vote on national parliamentary elections had the right to vote in local elections as well. Czoch 2015: 1031–1032.; Kajtár 1992: 50.

³¹ *Documents of the House of Representatives* 1861: 1869–1872. vol. 5 455. 24.

³² *Documents of the House of Representatives* 1861: 1869–1872. vol. 5. 485. 190.

1870 was closer to the original proposal and refined its text. The right of suffrage received a broader interpretation again and eligibility to vote in national elections or meeting the census for the National Assembly or literacy were only required in case of electability.³³ The article was discussed in the spring of 1871, but instead of these issues the institution of virilism was the main point of focus. The final version of the bill was signed by the Monarch on June 7, 1871 and stated that “all local residents from the age of 20 are granted the right to vote if they pay land, house, property, or income taxes from their earnings or estate for over two years. Those who do not pay other taxes than personal income tax can only have the right to vote in case they are not under the authority of their master and the same applied to “aliens”, who had been residing in the given municipality for 2 years and continuously had been paying their taxes. Minors with estates, women, and legal entities had an indirect vote. At the same time people, who were conscripted into military service, convicted criminals (for the term of their sentence), people filing for bankruptcy and officials who paid local taxes at another settlement were excluded from local suffrage. Meeting the population size or census-based requirements of national parliamentary elections and literacy were pre-requisites for electability.³⁴ Article 22 of 1886 left this regulation intact. The problems of the 1848 transitional period were resolved by the extension of the suffrage and increasing the number of potential voters at local elections. According to Article 17 of 1867, Israelite residents were granted the right to vote in elections. Another noteworthy aspect was that previously granted rights as a separate category was not included as an option for the entitlement for election. Because of that, theoretically, it was possible that someone, who had lost his right to vote, preserved his right to stand for election under the former regulatory framework. Unfortunately, the fluctuation of the number of voters has not been covered by a nation-wide survey – it seems that this question has not been yet under the radar of researchers – but it is documented that the number of electable citizens was significantly decreased after 1872.³⁵

The Articles of 1848 temporarily regulated the right to vote in national elections. The general debate on the new suffrage law was finally started on July 1, 1874, and the discussions were closed on July 7, followed by the detailed dispute as of July 8.³⁶ Since I have already presented a detailed description of the debate and especially the segments applying to Transylvania in one of my earlier studies, here I will focus on

³³ *Documents of the House of Representatives* 1861: 1869–1872. vol. 7. 715. 198.

³⁴ *Documents of the House of Representatives* 1861: 1869–1872. vol. 10. 1052. 185–186.

³⁵ In 1872 the list of electable citizens in Eger included 2.222 persons and this number was decreased to 1.213 in 1875. The reason for the decrease can be found in the revision necessitated by the interim mortality rate. Berecz 2016: 30.

³⁶ *Journal of the House of Representatives*: 1872–1875. vol. 11. 152. 1874 July 2.; On the background or preceding developments leading to the Article vide: Gerő 2017: 75–106.

the section related to the towns.³⁷ One of the significant aspects of the debate was the right to vote under the regulation of previous legal specifications and its applicability to the towns. The burghers of free royal towns eligible to vote in 1848, were entitled to elect representatives according to the old regulations. Nevertheless, the burghers were not even mentioned during the debate, and the arguments centred around the suffrage of nobles, of the Székely people and the unique situation of Transylvania.³⁸ Regarding the towns, the main problem was the changing of suffrage on the basis of property ownership. The proposal submitted by the government would have amended the urban house ownership based electoral right that it had been bound to the house interest tax paid by the owners. The ground for that restriction was that the regulation of proving the value of house for electoral rights was not well established.³⁹ However, the Central Committee of the House of Representatives proposed modifications including this particular issue as well. The Committee found reasonable to demand the existence of three sections of a house, instead of the assessment of a minimum taxation.⁴⁰ Tamás Péchy, the representative of the Left-Centre Party of the Szikszó district, attached his opinion to the Committee's proposal, in which he rejected the three sections per house rule by claiming that the market value of urban houses matched the threshold sum required by the original laws of 1848.⁴¹ The issue of the property-based suffrage was discussed on the July 9 session. According to the proposal, which was modified in the spirit of the opinions of the Committee, burghers were only eligible for vote if their houses under property taxation consisted of three sections or chambers at least. One of the most active participants of the debate, Balázs Orbán, spoke up in defense of the burghers of Marosvásárhely. He passionately argued that a house with a value of 315 fts had been previously accepted for entitlement to vote, however, the three-section house, required by the new regulation, worth more than "several thousands of forints". Orbán accused the government of persecuting the residents of towns and condemned the board for a narrowmindedness, which would result in "the expulsion of the most educated, most patriotic, social class displaying

³⁷ Pap 2017: 129–154.

³⁸ Pap 2017: 141–142.

³⁹ According to sections 2 a of Article V of 1848 and sections 3 a of Article II of the Transylvania Act, houses in free royal towns and council-led towns can be considered to have a value of 315 frt, if they were assessed according to the house tax based on 16 frt net income or if according to section 10 of the same article they belong to Category III *Documents of the House of Representatives: 1872–1875*. 16. 692. 257.

⁴⁰ *Documents of the House of Representatives: 1872–1875*. vol. 17. 745. 326. "The right to vote is granted to such residents of free royal towns and council-led towns who own a house in which their spouses or children of minor age live, and it contains at least three segments after which house tax is paid, regardless of temporary exemption from taxes;" *ibid.* 333.

⁴¹ *Documents of the House of Representatives: 1872–1875*. vol.7. 745. 355.

the highest level of commitment to Hungarianness” and took the proponents of the legislation to task for the “toppling of the strongest column supporting our progress and being.”⁴² The problem, however, did not only apply to Transylvania. Rezső Beliczey, the representative of the Left-Centre Party also objected to this regulation to protect the interests of Gyula.⁴³ Szapáry only replied to Beliczey’s words, and questioned the proper assessment of houses valued at 315 forints.⁴⁴ He pointed out that it was much easier to estimate the value of houses based on the number of sections rather than identifying the properties’ actual market price. The final version of the article included the three-section restriction as a requirement for urban suffrage according to the recommendations of the Committee.

However, the population size and number of voters in electoral districts displayed certain anomalies. The vital need for change was discussed during the debate of both the electoral law of 1874, and the regulation of new administrative system of 1876. The debate on the article regulating the establishment of voting districts took place during the time of the Tisza administration at the end of April in 1877. The governmental proposal submitted on April 28, concentrated on the settlements in Transylvania. Accordingly, Abrudbánya, Csíkszereda, Illyefalva, Hátszeg and Vajdahunyad would lose their right for autonomous representation, Szamosújvár, Gyulafehérvár and Erzsébetváros would only be able to elect one representative instead of the previous two, while Brassó and Nagyszeben would have two representatives in the new Parliament. Furthermore, the newly unified Budapest, would have two additional seats.⁴⁵ During the debate, Kálmán Tisza noted that they aimed to attach all settlements with less than 300 voters, except for Erzsébetváros, to county districts. Moreover, apart from the two crucial Saxon towns Brassó and Nagyszeben, the government refused to increase the number of urban mandates.⁴⁶ As a result of the discussions, the proposal of the government was modified in two segments, and one of the changes applied to the towns. Ede Zsedényi, the liberal representative of the Szepesszombat district, spoke up for the right to vote of the residents of Abrudbánya and Verespatak and suggested that the mandate of Kolozs should have been transferred to these settlements due to their importance to the national economy. He justified his proposal by the following words: “The Hungarian residents of Abrudbánya and Verespatak, due to the fact that they are dispersed in this area, has always maintained a close relationship with their representatives and their votes has been driven by patriotic spirit.” Kálmán Tisza

⁴² *Journal of the House of Representatives*: 1872–1875. vol.11. 364–365. 1874. July 9.

⁴³ *Journal of the House of Representatives*: 1872–1875. vol.11 365–367. 1874 July 9.

⁴⁴ *Journal of the House of Representatives*: 1872–1875. vol.11. 367. 1874 July 9.

⁴⁵ *Journal of the House of Representatives*: 1875–1878. vol.10. 287. 1877. April 28.; For the justification of the Article vide *Documents of the House of Representatives*: 1875–1878. vol.14 539. 182–183.

⁴⁶ *Journal of the House of Representatives*: 1875–1878. vol.10. 300–302. 1877 April 28.

assigned this case to the House of Representatives because the exchange between the mining settlement with larger population but less voters and Kolozs with a smaller population but more voters did not take a serious effect on the already established system. Subsequently, the House accepted the modifications.⁴⁷ Thus, according to Article 10 of 1877, Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg and Vajdahunyad became a county district centre, while Brassó and Nagyszeben, omitted from Article II of 1848, received two mandates each. The number of settlements decreased by one due to the unification of Budapest, thus after 1877, 62 settlements divided into 81 districts had their own right to elect.

The electoral system reached its final form in 1876 and did not go under any changes until 1910, the time of the last election during the Age of the Dualism. In case of both the electoral right and the electoral system, no general changes could be observed, at least not those, which would have been codified. Nevertheless, the well-known discrepancies of the population and voter rate of districts persisted, and these inconsistencies especially affected the towns.

SOURCES

1848. évi V. törvénycikk (1848: Art. V.): (1848) <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?-docid=84800005.TV&searchUrl=%2F ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> – last download: 2023. szeptember 9.

1848. évi XVIII. törvénycikk (1848: Art XVIII.): (1848) <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800018.TV&searchUrl=%2F ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> – last download: 2023. szeptember 9.

Jelenkor. (é. n.): .

Az ...-kére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai (Documents of the House of Representatives). 1861: (Az ... Országgyűlés nyomtatványai.) Pest-Budapest.

Az ...-kére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója (Journal of the House of Representatives). 1861: (Az ... Országgyűlés nyomtatványai.) Landerer és Heckenast, Pest-Budapest.

Barta István (szerk.) 1951: *Kossuth Lajos 1848/49-ben. - 1: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48 / sajtó alá rend. Barta István (The collected works of Lajos Kossuth)*. Budapest.

Fényes Elek 1847: *Magyarország leírása (The Description of Hungary)*. Pest.

⁴⁷ *Journal of the House of Representatives*: 1875–1878. vol. 319–321. 1877. April 30.

BIBLIOGRAPHY

- Antal Tamás 2011: *Város és népképviselés. Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (Towns and popular representation. Article XXIII/1848 and its institutions in Hungary) (1848-1872)*. (A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára.) 36. kötet. Szeged.
- Berecz Anita 2016: Az egeri képviselőtestület választott tagjainak összetétele 1872-1911 között (The composition of the representatives of Eger's municipal government in the 1872-1911 period). In: Fábíán Máté (szerk.): *Doktorandusz hallgatók IV. konferenciája, 2015. május 14.* (Konferenciák, műhelybeszélgetések. Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai ; XII.) Eger, 27–41.
- Bérenger Jean – Kecskeméti Károly 2008: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon: 1608-1918 (The National Assembly and Parliamentary life in Hungary 1608-1918)*. Budapest.
- Czoch Gábor 1998: Kassa polgársága a 19.század első felében (The burghers of Kassa in the first half of the 19th century). *LIMES: Közép- és Kelet-Európai Figyelő* (2–3.) 55–86.
- Czoch Gábor 2009: A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései. In: „A városok szíverei”. *tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról (Urbanization during the Age of Reform and the question of the burgher class)*. Pozsony.
- Czoch Gábor 2015: Városi tisztújítás Kassán 1848-ban (Renewals in the municipal government of Kassa). *Századok* (149.) 5. 1113–1133.
- Csizmadia Andor 1963: *A magyar választási rendszer 1848-1849-ben: az első népképviselési választások (The Hungarian election system in 1848-49)*. Budapest.
- Dósa Elek 1861: *Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint szerkesztve (The legal aspects of the Constitution of Transylvania as of 1000 until the laws and habits operative in 1849)*. Kolozsvár.
- Egyed Ákos 2001: *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése (The last Estate Diet in Transylvania in 1848)*. Marosvásárhely.
- Gergely András 2005: Általános választójog 1848-ban? : A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen (General franchise in 1848. The debate of the county law in the last estate-based National Diet). *Századok* (139.) 3. 585–610.
- Gerő András 2017: *Az elsöprő kisebbség: népképviselés a Monarchia Magyarországn (The overwhelming minority. Popular representation in Hungary during the Austro-Hungarian Monarchy)*. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest.
- Kajtár István 1992: *Magyar városi önkormányzatok (1848-1918) (Municipal governments in Hungary)*. Budapest.

- Kovács Ferencz 1894: *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója (Journal of the district sessions of the House of Representatives at the 1843/44 National Assembly)*. Budapest.
- Németh István 2006: A szabad királyi városi rang a kora újkorban (The status of free royal towns in the early modern age). *URBS: Magyar Várostörténeti Évkönyv* (1). 1. 109–122.
- Pálmány Béla 2011: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825-1848 (The historical almanac of National Assemblies during the Age of Reform)*. Budapest.
- Pap József 2016: Eger választópolgárai a 19. század közepén (The voters of Eger in the middle of the 19th century). *Történelmi Szemle* (58.) 149–164.
- Pap József 2017: *Parliamentary Representatives and Parliamentary Representation in Hungary (1848-1918)*. Frankfurt am Main.
- Stipta István 1995: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények (Efforts at conversion of counties in the interests of burghers)*. Budapest.
- Szijártó M. István 2010: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792 (The National Diet. The Hungarian Estates and the National Assembly)*. Keszthely.
- Tóth Árpád 2006: Polgárfelvételi stratégiák és a polgári cím vonzereje Pozsonyban a 19. század első felében (Strategies for granting burgher rights and the attraction of the title of Burgess in Pozsony in the first half of the 19th century). *URBS: Magyar Várostörténeti Évkönyv* (1). 241–268.
- Urbán Aladár 1986: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége (Lajos Batthyány as Prime Minister)*. (Nemzet és emlékezet.) Budapest.
- Vaszary Kolos 1885: *Adatok az 1830-iki országgyűlés történetéhez (Addenda to the history of the 1830 National Assembly)*. Győr.

Országgyűlési képviselők Csongrád vármegyében 1848 és 1875 között*

SÁFRÁNY TÍMEA

Tanulmányomban az 1848 és 1875 közötti Csongrád vármegyei, helyi kötődésű országgyűlési képviselőket vizsgálom, s eredményeimet összevetem a Békés vármegyei képvisellel. Helyi kötődésű képviselőnek tekintem azokat, akik a megyében születtek, laktak, vagy ott hivatalt viseltek. Elsősorban a megyei és városi hivatalt betöltőket vizsgáltam, külön hangsúlyt helyezve arra, hogy kik azok, akik 1849 előtt és után is viseltek valamilyen tisztséget.

Kutatásommal kapcsolódom az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen működő, dr. Pap József által vezetett *A dualizmus kori parlamentarizmus regionális szempontból* című OTKA-pályázat alapján működő kutatócsoport munkájához.¹ A kutatócsoport korábbi pályázati ciklusában azonosította az 1861 és 1918 közötti parlamenti képviselőket, összegyűjtötte a mandátumaikra vonatkozó információkat, s kiadta az országgyűlés tagjainak archontológiáját.² Eredményeiket kiindulópontként használtam kutatómunkám megkezdésekor. A Csongrád megyei és szegedi választásokhoz Ruszoly József munkái szolgáltak alapul.³ A képviselők regionális elemzésével már többen foglalkoztak, Gerhard Péter a budapesti, Pál Judit az erdélyi, Szendrei Ákos a partiumi városokkal.⁴

Az általam vizsgált képviselők egyéni pályáivében a szabadságharc bukásának, a világosi fegyverletételnek az időpontját tekintettem választópontnak. Munkám során igyekeztem a megyei és városi hivatalok viselőit meghatározni, azonban ez az archontológiák hiánya miatt az 1849 utáni időszakban nehézségekbe ütközött, ezért a helytörténeti munkák mellett újságcikkekre, sematizmusokra kellett támaszkodnom. Ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a tárgyalt képviselők teljes hivatali karrierjéről, még további kutatások szükségesek.

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs alapról finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ A kutatócsoport honlapja: <https://parlamentarizmus.uni-eszterhazy.hu/> – utolsó letöltés: 2023. július 15.

² Ballabás–Pap–Pál 2020.

³ Ruszoly 1997: 85–116; Ruszoly 1997: 21–43; Ruszoly 1999; Ruszoly 2013.

⁴ Gerhard 2020: 89–107; Pál 2010: 571–584; Pál 2011: 346–360; Szendrei 2016: 76–101; Szendrei 2020: 527–540.

A tanulmányban elsőként a fent jelzett periódusban megválasztott képviselőket vizsgálom, majd fokozatosan szűkítem a kört azokra, akik helyi kötődéssel rendelkeztek. A vizsgálat második részében a csongrádi eredményeket összevetem a Békés megyei országgyűlési képviselőkkel, így végül a két megye képviselőinek összehasonlítása alapján vonhatunk le következtetéseket.

Választókerületek, képviselők Csongrádban

Az 1848:5. tc. összesen hét választókerületet biztosított a megye által határolt terület részére. Ezek Szegvár, Tápé, Csongrád városa, Hódmezővásárhely, Szeged I. és II., valamint Szentes voltak. E hét választókerületben az általam vizsgált időszakban 34 képviselőt választottak meg, amelybe minden egyes megválasztott személyt beleszámoltam, azokat is, akik nem fogadták el a felkínált mandátumot, mert más helyen is elnyerték azt, vagy nem tartózkodtak az országban.⁵ A következőkben őket fogom áttekinteni, majd csoportokba rendezve fokozatosan szűkíteni az általam vizsgálandó, városi vagy megyei hivatal betöltők körére.

A 34 személyből 19 fő kötődött Csongrád megyéhez születés, lakhely vagy városi, illetve megyei hivatalviselés alapján, gróf Károlyi Sándor az egyedüli arisztokrata a csoportban, akit apja, István helyi szerepe és birtokai következtében erős szálak fűzték ugyan a megyéhez, de az általam felállított feltételeknek nem felelt meg. A 15 nem helyi kötődésű politikus közül többen országos közismertségnek örvendtek, Kossuth Lajost Szentesen (1869) és Hódmezővásárhelyen (1872), Jókai Mórt szintén Hódmezővásárhelyen (1875), míg Pulszky Ferencet Szentesen (1865) választották meg, de közülük egyedül Pulszky fogadta el a mandátumot. Jókai és Kossuth mellett nem fogadta el az elnyert mandátumot Ivánka Imre sem, aki 1869-ben Tápén kapott bizalmat, de Fülöpszállás képviseletét választotta. Ugyanabban az évben Ludvig János szegedi mandátumáról mondott le a késmárki javára, hogy abban a megyében politizálhasson, amelyikből származott.⁶ Összesen tehát négy személy nem fogadta el a Csongrádban elnyert mandátumot. Az „idegenek” közül öten, Kállay Ödön, Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc, Simonyi Ernő és Szláv József vettek részt a reformkori országgyűlések valamelyikén követként vagy távollévő főrend követként.⁷

A megyéhez nem kötődők közül 11 fő viszont élt a Csongrád megyei lakosoktól kapott bizalommal. Első parlamenti ciklusát tölthette a megye egyik választókerületét képviselve gr. Károlyi Sándor (1861, Tápé), Szláv József későbbi miniszterelnök (1865,

⁵ Ballabás–Pap–Pál 2020: 161–168.

⁶ Ivánka Imre: Ballabás–Pap–Pál 2020: 255; Ludvig János: Ballabás–Pap–Pál 2020: 321.

⁷ Pálmány 2011: 974, 992, 1106, 2079, 2135.

Tápé) és Csatár Zsigmond (1875, Csongrád város).⁸ Hárman, Kállay Ödön, Majthényi Dezső és Tanárky Gedeon Csongrád megyét megelőzően saját szűkebb régiójukban, Szabolcs, Borsod és Pest megyében voltak képviselők.⁹ Öten pedig korábban olyan megyében nyertek megbízást, amely nem volt azonos azzal a megyével, ahol születtek. Így korábbi szolgálati helyük alapján Közép-Szolnokból, Fejérből, Hevesből, Nógrádból és Baranyából „érkeztek” képviselők Csongrádba.¹⁰ Láthatjuk, hogy nem feltétlenül a szomszédos megyékből érkeznek az „idegen” képviselők, azonban meg kell jegyezni, hogy Kállay Ödön az 1843–44-es országgyűlésen Csanád megye követeként volt jelen. Ha megvizsgáljuk, hogy a nem megyei kötődésű képviselők mely években nyertek megbízást, akkor azt tapasztaljuk, hogy számuk 1861-től kezdve fokozatosan növekszik. Míg abban az évben csak egy személy, gr. Károlyi Sándor nem helyi illetőségű, addig 1865-ben és 1869-ben már három, 1872-ben négy, 1875-ben pedig öt ilyen politikust találunk. A kívülről érkezett, a mandátumot elfogadó képviselők közül mindannyian 1875 után is tagjai maradtak a parlamentnek, négyen közülük legalább még egy cikluson át Csongrád megye valamelyik választókerületét képviselték. Csatár Zsigmond 1878-ban és 1884-ben, Kállay Ödön 1878-ban, Madarász Jenő 1878-ban és 1881-ben, Németh Albert 1878-ban kapott újra bizalmat. Csatár, Madarász és Németh később Békés, Komárom és Pest-Pilis-Solt megyébe került. Közülük a legtöbb ciklust, összesen négyet Kállay Ödön töltötte el Csongrádban.¹¹ A többi hét politikus közül gr. Károlyi Sándort további öt ciklusban választották meg Abauj-Torna, Heves, Sopron és Szilágy megye valamelyik kerületében, Szilágy József pedig még négy ciklust töltött ki mindvégig Pozsony városának képviselőjeként.¹² A többiek közül László Imre Somogy és Szilágy, Pulszky Ferenc Bács-Bodrog, Simonyi Ernő Hajdú, Tanárky Gedeon Pest-Pilis-Solt, Háromszék és Hunyad megye egy-egy körzetében kapott bizalmat.¹³

⁸ Szilágy Józsefet Kárász Benjámint lemondása után választották meg. Ballabás–Pap–Pál 2020: 162.

⁹ Kállay Ödönt 1848-ban, 1861-ben és 1865-ben Nádudvaron, Majthényi Dezsőt 1865-ben Mezőkövesden, Tanárky Gedeont 1848-ban, 1861-ben Nagykőrösön választották meg. Ballabás–Pap–Pál 2020: 189, 154, 265.

¹⁰ László Imrét a Közép-Szolnok megyei Tasnádon (1848, 1861, 1865), Madarász Jenőt a Fejér megyei Csákváron (1869), Németh Albertet a Heves és Külső-Szolnok megyei Poroszló-Tiszanána választókerületben (1848, 1861, 1869), Pulszky Ferencet a Nógrád megyei Szécsényben (1848, 1861), Simonyi Ernőt először születési helyén, Nyitrában (1848, 1861), majd a Baranya megyei Szalánta-Németürög választókerületben (1865, 1869, 1872, 1875) választották meg, de utóbbi 1875-ben sem ezt, sem a ceglédi mandátumot nem fogadta el, hanem Szentest képviselte. Ballabás–Pap–Pál 2020: 328, 172, 198, 237, 243, 121, 167.

¹¹ Csatár Zsigmond: Ballabás–Pap–Pál 2020: 163, 132; Kállay Ödön: Ballabás–Pap–Pál 2020: 166; Madarász Jenő: Ballabás–Pap–Pál 2020: 161, 213; Németh Albert: Ballabás–Pap–Pál 2020: 164, 254.

¹² Gr. Károlyi Sándor: Ballabás–Pap–Pál 2020: 328, 299, 85, 86; Szilágy József: Ballabás–Pap–Pál 2020: 283.

¹³ László Imre: Ballabás–Pap–Pál 2020: 291, 329; Pulszky Ferenc: Ballabás–Pap–Pál 2020: 110; Simonyi Ernő: Ballabás–Pap–Pál 2020: 190; Tanárky Gedeon: Ballabás–Pap–Pál 2020: 440, 421–2, 437.

Helyi kötődésű képviselők

A 34 megválasztott személy közül 19-en kötődtek Csongrád vármegyéhez születési hely, lakhely vagy hivatali munka alapján. Őket három csoportra osztottam aszerint, hogy megyei vagy városi hivatalt töltöttek be a szabadságharc bukása előtt, illetőleg hivatalt nem viseltek, de lakóhelyük vagy születésük miatt kötődtek a megyéhez.¹⁴ Közülük mindössze hárman, Kárász Benjámin, Klauzál Gábor és Rengyey Ferdinánd vettek részt a reformkori országgyűléseken a megye vagy az utóbbi esetében Szeged szabad királyi város követeként.¹⁵

Az általam vizsgált időszakban összesen kilenc olyan országgyűlési képviselő volt, akik pályájuk során városi tisztséget töltöttek be a megyében. Közülük a legtöbb mandátumot Éder István szerezte meg Csongrád városában (1861, 1869, 1872), őt követi Dáni Ferenc Szegeden (1861, 1865), a többi hét képviselő egy-egy rövidebb-hosszabb ciklust töltött a parlamentben. Hárman 1848-ban kaptak bizalmat, Horváth Ferenc Szentesen, Osztróvszky József és Rengyey Ferdinánd Szegeden. Boros Sámuel (1861) és Oroszi Miklós (1865) Szentesen, míg Szluha Ágoston 1875-ben Szegeden szerzett mandátumot. Látható, hogy 1848-ban és 1861-ben voltak túlsúlyban a helyi, városi kötődésű képviselők. A kilenc főből hatan a szabadságharc leverése előtt városi hivatalt viseltek, Boros Sámuel szentesi főbíró, majd első polgármester, Horváth Ferenc ugyanitt jegyző és levéltárnok volt, a többi négy személy mind Szegeden töltött be valamilyen pozíciót, Dáni Ferenc és Osztróvszky József tanácsnokok, Rengyey Ferdinánd főügyész, majd tanácsnok, míg Vadász Manó polgármester volt.¹⁶ Osztróvszky gr. Batthyány Kázmér mellett segédkormánybiztos lett Szegeden 1849 februárjától, Rengyey ugyanitt népfelkelési kormánybiztos 1848 októberétől.¹⁷

Hatuk közül négyen, Dáni, Horváth, Osztróvszky és Vadász töltöttek be 1849 után is városi tisztséget, Dáni, aki mindannyiuk közül a legmagasabb pozíciót szerezte meg, Szeged, Arad, Kecskemét, majd Hódmezővásárhely főispánja lett (1871–1880; 1873–1880). Horváth Ferenc Szentes város főkapitánya volt 1868-tól, Osztróvszky Szeged polgármesteri tisztségét töltötte be rövid ideig (1861, 1867), Szluha Ágoston pedig ugyanott volt tanácsnok (1872–1878), majd 1881–1890 között a város főkapitánya. Vadász Manó Csongrád megye és Szeged tanfelügyelője volt 1876-tól haláláig.¹⁸ A szegedi hivatalviselőkben közös volt, hogy mindannyian ügyvédi végzettséggel

¹⁴ Ballabás–Pap–Pál 2020: 161–168; az általuk betöltött ciklusokról bővebben az 1. táblázatban.

¹⁵ Pálmány 2011: 978–979, 986–988, 1282–83.

¹⁶ Boros Sámuel: Barta–Labádi 1995: 203–204; Horváth Ferenc: Pálmány 2002: 366–368; Barta–Labádi 1995: 205; Dáni Ferenc, Osztróvszky József, Rengyey Ferdinánd, Vadász Manó 1848-as tisztségeire: Reizner 1899: 78; Rengyey Ferdinánd: Habermann 2000: 178–9, 568.

¹⁷ Hermann 1998: 65–66.

¹⁸ Dáni Ferenc hódmezővásárhelyi főispáni kinevezése következtében az aradi főispánságról lemondott. Varsányi 2013: 16; Horváth Ferenc a városi mellett megyei tisztséget is töltött be, erről a későbbiekben.

rendelkeztek, az 1840-es években kezdtek aktivizálódni a város közéletében, s a forradalom előtt és alatt töltöttek be jelentős szerepet a városban. Azok közül a képviselők közül, akik csak 1849 után viseltek városi hivatalt, ketten polgármesterek voltak, Oroszi Miklós 1861-ben és 1867–68-ban Szentesen, Éder István 1861-ben Csongrád városában, így tehát hét olyan képviselő volt, aki 1849 után városi tisztséget töltött be, négyen pedig 1849-et megelőzően is.¹⁹ Ha a képviselőséget vizsgáljuk a hivatali pálya alakulásában, akkor azt tapasztaljuk, hogy Dáni, Horváth, Osztróvszky, Oroszi, Szluha és Vadász esetében egy köztes állomásként, míg Boros Sámuelnél a hivatali pálya végén került sor a képviselőségre. Édert polgármesterként választották meg, azonban későbbi pályájáról nincs tudomásom. Osztróvszky és Horváth Ferenc különleges helyet foglal el a képviselők között, ugyanis ők városi tisztségből léptek át, ha rövid időre is, megyei hivatalba, előbbi 1860-ban főjegyző lett, utóbbi 1860–61-ben tiszántúli járási főszolgabíró.²⁰ Szeged túlsúlya tehát megmaradt az 1849 utáni időkre is, míg 1849 előtt hatból négy, utóbb hétből négy képviselő kötődött a szabad királyi városhoz, Szentes mellett pedig megjelent Csongrád városa is.

A vizsgált időszakban összesen 10 olyan országgyűlési képviselő volt, akik megyei tisztséget töltöttek be. Köztük van az előbb említett Horváth Ferenc és Osztróvszky József is, akiknek a karrierje alapvetően Szentes és Szeged városához kötődött, velük itt már külön nem foglalkozom, a továbbiakban csak a többi nyolc személyt tárgyalom. Közülük a legtöbb mandátumot, összesen négyet Bogyó Sándor szerezte meg Szegváron (1848, 1861, 1869, 1872), hármat pedig Klauzál Gábor Csongrád városában, illetve Szeged második választókerületében (1848, 1861, 1865). Kovács Ferencet Hódmezővásárhelyen a vizsgált korszakban kétszer választották meg, de később még egy ciklussal háromra növelte mandátumainak számát (1861, 1869, 1881), ugyanitt Török Bálint két mandátumot kapott (1848, 1865), Kárász Benjámin Tápén (1865), Rónay Mihály (1865) és Szilágyi Virgil (1869) Csongrád városában egyet-egyet. Utóbbit később, 1881-ben és 1884-ben Székelyudvarhelyen választották meg képviselőnek, ő az egyetlen helyi kötődésű személy, aki más megyében szerzett és fogadott el mandátumot.²¹ Ebből látható, hogy a helyi, megyei kötődésű képviselők 1848-ban és 1861-ben voltak túlsúlyban, csakúgy, mint a városi képviselők.

A nyolc megyei hivatalviselő közül három, Bogyó Sándor, Rónay (Oexel) Mihály és Szilágyi Virgil nem a megyében született, Bogyó a Heves és Külső-Szolnok megyei

Pálmány 2002: 366–368; Osztróvszky József: Berta–Géczy–G. Tóth 1995: 254; Szluha Ágoston: Gaál (szerk.) 1991: 672; Vadász Manó: Habermann 1992: 289.

¹⁹ Éder István: Barta 1996: 94; Oroszi Miklós: Barta–Labádi 1995: 204.

²⁰ Horváth Ferenc: Vadnai (szerk.) 1862: 30; Osztróvszky József: Géczi–Labádi–G. Tóth (szerk.): 1987: 20.

²¹ Ballabás–Pap–Pál 2020: 490.

Csepán, Rónay a Torontál megyei Kiszomborban, Szilágyi pedig Écskán.²² A Bogyó család tagjai kötődtek a megyéhez, Sándor nagyapja, István a megye helyettes alispánja is volt.²³ Rónay anyja, Bene Ágnes révén kötődött a megyéhez, apja pedig az 1825-ös megyei tisztújításon főadószedő-jelölt volt.²⁴ A szabadságharc leverése előtt megyei tisztséget viselt a nyolcból hét személy, Bogyó Sándor a tiszántúli főszolgabírói (1843–1846), Kárász Benjámín a főispáni (1848–1849), Klauzál Gábor a fizetési táblabírói (1825–1841), Kovács Ferenc a tiszántúli alszolgabírói (1848–1849), Rónay Mihály az alispáni (1848–1849), Szilágyi Virgil a másodaljegyzői (1846–1849), Török Bálint a másodalispáni (1848–1849) tisztségig emelkedett.²⁵ A két alacsonyabb tisztséget betöltő Kovács és Szilágyi még pályájuk kezdetén álltak akkor, míg Klauzál megyei pályája során végig táblabíró volt, hivataláról önként mondott le 1841-ben. Bogyót, Kárászt, Rónayt és Törököt egyaránt nem választották meg az 1846-os az új főispáni helytartó, Bene József vezetésével katonai karhatalom segítségével végrehajtott tisztújításon, de Bogyót kivéve mindannyian új, magasabb pozícióba jutottak a forradalom kitörése után megtartott tisztújításon. Bogyót 1848-ban Békés megyei kormánybiztossá nevezték ki.²⁶

1849 után Bogyó, Klauzál és Szilágyi nem viselt többé megyei hivatalt, így a hétből négy személy maradt csak a hivatali pályán, hozzájuk csatlakozott Babocsay Lajos, aki 1850-ben szegedi járási alszolgabíró lett, majd 1877-ben a Tiszáninneni járás főszolgabírója volt haláláig. Kárász Benjámín főispáni (1867–1871), Kovács Ferenc főszolgabírói (1860), majd másodalispáni (1867–1869), Rónay Mihály alispáni (1860–1861) és Török Bálint alispáni (1867–1871) tisztséget töltött be az alkotmányosság helyreállítása után.²⁷ Jelentős előrelépés, a korábbi hivatali pálya folytatása következett be Kovács Ferencnél, kisebb váltás történt Török Bálintnál, míg Kárász és Rónay az 1848-ban elnyert hivatalát kapta meg újra. Kárász és Török főispáni, illetve alispáni hivatalukra való kinevezése után lemondtak országgyűlési képviselői megbízásukról. Klauzál Gábor esetében a képviselői munka a hivatali karrier végét jelentette, képviselői megbízása alatt, 1866-ban elhunyt, Kovács Ferenc hivatali pályafutása végén, 1881-ben lett újra képviselő, így az azt megelőző parlamenti ciklusa köztes állomásnak tekinthető. Babocsayt képviselőként választották meg főszolgabírónak, aki emiatt le is mondott mandátumáról, így számára is köztes állomás volt a képviselői szerepvállalás.²⁸

²² Erről lásd a 1. táblázatot.

²³ Palugyay 1855: 401.

²⁴ MNL CsVL SzL IV. A. 3. a. 716/1825.

²⁵ A felsorolt tisztviselők karrierjéről és hivatalaik betöltéséről: Sáfrány 2022: 531–561.

²⁶ Hermann 1998: 54.

²⁷ Babocsay Lajos: Barta–Labádi–Takács 1986: 190; *Ellenőr* 1877. 12. 24; Kovács Ferenc: Géczi–Labádi–G. Tóth 1987: 20; *Politikai Ujdonságok* 1867. 05. 01. 208; Kárász Benjámín, Rónay Mihály, Török Bálint: Barta–Labádi–Takács 1986: 225, 236.

²⁸ *Politikai Ujdonságok* 1878. 01. 16. 31.

A megyei tisztségviselők közül azok, akiknek fő- vagy alszolgabírói munkája egy-egy járáshoz kötődött, jellemzően a kapcsolódó választókerületben szereztek mandátumot, így Kárász Benjámin és Rónay Mihály a Tiszáninneni járáshoz tartozó tápéi és csongrádi választókerületben, Kovács Ferenc és Török Bálint a Tiszántúli járáshoz tartozó és lakhelyükként is szolgáló Hódmezővásárhelyen. A bemutatott példákból az is látható, hogy szinte kizárólag magasabb, főszolgabírói, másodalispáni, alispáni tisztségekből kerültek ki a későbbi parlamenti képviselők.

Két személy nem sorolható be az eddig tárgyalt két csoportba, azonban mindketten, ha eltérő módon is, de kötődtek a megyéhez. Szegedhez köthető Somogyi Antal, aki bár nem volt helyi születésű, és hivatalt sem viselt a városban, helyi lakosként részt vett az ottani közéletben, többek között az 1845-ben létrejött Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapító választmányi tagja volt.²⁹ Szentesi születésű volt Horváth Mihály püspök. Míg az 1848-ban Tápén megválasztott Somogyi Antal nem került be többször a parlamentbe, addig Horváth Mihály 1848-ban még Pápán szerzett mandátumot, illetve hivatalból tagja lett a felsőháznak, 1869-ben és 1872-ben Szeged első választókerületében kapott bizalmat, majd még egy ciklust töltött el a parlamentben 1876-tól, immár Pest Belvárosát képviselve.³⁰

Szegednek, Szentesnek és Csongrádnak legalább egyszer olyan parlamenti képviselője volt, aki kötődött az adott városhoz. Szegváron, Tápén és Hódmezővásárhelyen azonban olyan helyi kötődésű képviselőket választottak meg, akik a megyénél töltöttek be hivatalt, míg Csongrádon városi és megyei hivatalt betöltő helyi kötődésű személyt is találunk a képviselők között az „idegen” származásúak mellett. A továbbiakban a szomszédos Békés megyét vizsgálom a fenti szempontok alapján azért, hogy a kapott eredmények birtokában összevethető legyen a két megye képviselői köre.

²⁹ Habermann 1992: 248; Pálmány 2002: 785.

³⁰ Ballabás–Pap–Pál 2020: 389, 165, 270; Hermann Róbert szerint pápai mandátumát nem igazolták, így nem számított az elfogadott képviselők közé. Püspökként hivatalból tagja volt a felsőháznak, később mint miniszter megjelentett a képviselőház ülésein is. Pálmány 2002: 1056–1059.

Név	Vallás	Származás	Megválasztás éve	Választókerület	Párt
Babocsay Lajos (1822. Szentes – 1878. Mágocs?)	római katolikus	nemes	1875	Tápé	Szabadelvű Párt
Bogyó Sándor (1810. Csépa – 1881. Tiszadada)	római katolikus	nemes	1848	Szegvár	–
			1861	Szegvár	Határozati Párt
			1865	Szegvár	Balközép
			1869	Szegvár	Balközép
1872	Szegvár	Balközép			
Boros Sámuel (1787. Túrkeve – 1866. Szentes)	református	nemes	1861	Szentes	Határozati Párt
Dáni Ferenc (1816. Szeged – 1883. Szeged)	római katolikus	polgár	1861	Szeged I.	Határozati Párt
			1865	Szeged I.	Deák-párt
Éder István (1820. Csongrád – 1888. Csongrád)	római katolikus	nemes	1861	Csongrád	Határozati Párt
			1869	Csongrád	Balközép
			1872	Csongrád	Balközép
			1848	Szentes	–
Horváth Ferenc (1818. Szentes – 1883. Szentes)	református	nemtelen	–	–	–
Horváth Mihály (1809. Szentes – 1878. Karlsbad)	római katolikus	honorációr	1869	Szeged I.	Deák-párt
			1872	Szeged I.	Deák-párt
Kárász Benjámin (1793. Szeged – 1874. Szeged)	római katolikus	nemes	1865	Tápé	Deák-párt
			–	–	–
Klauzál Gábor (1804. Pest – 1866. Kalocsa)	római katolikus	nemes	1848	Csongrád	–
			1861	Szeged II.	Felirati Párt
			1865	Szeged II.	Deák-párt

Kovács Ferenc (1823. Hódmezővásárhely – 1895. Tátrafüred)	református	nemes	1861	Hódmezővásárhely	Határozati Párt
				1869	Hódmezővásárhely
Oroszi Miklós (1822/4/6? Nagypalád, Szatmár – 1892. Verőce, Nógrád)	református	nemtelen	1865	Szentes	Deák-párt
Osztróvszky József (1818. Szeged – 1899. Budapest)	római katolikus	polgár	1848	Szeged I.	–
Rengy (Aigner) Ferdinánd (1808. Szeged – 1858. Adács, Heves)	római katolikus	polgár	1848	Szeged II.	–
Rónay (Oxel) Mihály (1813. Kiszombor, Torontál – 1873. Tátrafüred)	római katolikus	nemes	1865	Csongrád	Deák-párt
Somogyi Antal (1811 k. Vízkelet, Pozsony – 1885. Kiszombor)	?	nemes	1848	Tápé	–
Szilágyi Virgil (1824. Écska, Torontál – 1892. Budapest)	római katolikus	nemes	1869	Hódmezővásárhely	48-as Párt
Szluha Ágoston (1842. Szeged – 1890. Szeged)	római katolikus	nemes	1875	Szeged I.	Szabadelvű Párt
Török Bálint (1818. Hódmezővásárhely – 1881. Hódmezővásárhely)	református	nemes	1848	Hódmezővásárhely	–
			1865	Hódmezővásárhely	Deák-párt
Vadász (Jäger) Manó (1805? Nagykároly, Szatmár – 1883. Szeged)	római katolikus	polgár	1865	Szeged II.	Deák-párt

1. táblázat: Csongrád megye helyi kötődésű képviselői
Forrás: Ballabás–Pap–Pál 2020: 161–168.

Békés megyei országgyűlési képviselők

A két megyét nemcsak a szomszédi kapcsolat, de a közös múlt is összeköti, a hódoltság korát egyaránt elszenveték, majd II. József rendeletének köszönhetően összevonták őket Csanád megyével. Érdekes, hogy akkor egy Békés megyei hivatalviselő állt a három megye élén, Angyal József személyében. A gróf Károlyi család mindkét megyében tekintélyes birtokokkal rendelkezett, a reformkorban György mindkét megye főispáni hivatalát viselte. Korszakunkban is akadt a két megyének „közös” főispánja, Tomcsányi József 1860–1861-ben és 1865–1867-ben viselte Csongrád megye főispáni hivatalát, majd Békését 1867–1876 között, egészen haláláig. A két megye területe is közel azonos volt, és nemességének helyzete, tagolódása is hasonló képet mutatott.³¹ Választásom a felsoroltak miatt is esett Békésre.

Az 1848:5. tc. ebben a megyében hat választókerületet – Gyoma, Orosháza, Békés, Békéscsaba, Gyula, Szarvas – hozott létre. A vizsgált időszakban 24 személyt választottak meg, közülük mindössze öten voltak azok, akik nem kötődtek a megyéhez, idegeneknek számítottak.³² Ketten arisztokrata származásúak voltak, gr. Károlyi Tibor és br. Podmaniczky Frigyes. Közülük Károlyi apja, György révén kötődött a megyéhez, aki nemcsak birtokos, de a megye főispánja is volt, de az általam felállított szempontok szerint mégis idegennek számít. Lónyay Menyhért, tehető, nagybirtokos nemes, de grófi címet csak 1871-ben kapott, így nem tartozik a fenti csoportba. Hozzájuk hasonlóan a békésiek számára nem volt ismeretlen a másik két külső származású személy, Irányi Dániel és Táncsics Mihály sem. Egyedül Lónyay Menyhért nem fogadta el a Békés városában megszerzett mandátumot (1861), mivel maradt a Bereg megyei mellett.³³

Az „idegen” származásúak közül tehát majd mindenki élt a Békés megyei lakosoktól kapott bizalommal. Gr. Károlyi (1875) és Táncsics (1869) Orosházán, br. Podmaniczky Szarvason (1861, 1865, 1869, 1872), Irányi Békésen (1872, 1875) kapott képviselői megbízatást. Károlyi, Podmaniczky és Táncsics elsőként ebben a megyében nyert el mandátumot, utóbbi azonban ekkor még (1848) a siklósi kerület képviselőtét választotta, s Orosházán szerzett mandátumáról lemondott. Irányit 1848-ban Pesten, majd Pécsen választották meg, ezt követően végig a békésieket képviselte.³⁴ Podmaniczky képviselte legtöbbször a békésieket az országgyűlésben az általam vizsgált időszakban. Táncsicsot kivéve mindannyian folytatták 1875 után is politikusi pályájukat, a leghűségesebb Irányi volt, akit további öt ciklusra is megválasztottak

³¹ A megye közigazgatására: Héjja 2009: 31–35; gr. Károlyi György főispánságára: Héjja 2009: 103; Sáfrány 2022: 556; Tomcsányi József főispáni hivatala: Héjja 2002: 50; Barta–Labádi–Takács 1986: 225; a megye nemességére: Szilágyi 2018: 38.

³² Ballabás–Pap–Pál 2020: 128–133. A helyi kötődésű képviselőkről bővebben a 2. táblázatban.

³³ Ballabás–Pap–Pál 2020: 136.

³⁴ Ballabás–Pap–Pál 2020: 270, 123.

a békésiek (1878, 1881, 1884, 1887, 1892), ő tehát később is maradt a megyében. Békési mandátumát követően Podmaniczkyt Bács-Bodrog, Csanád, Pest-Pilis-Solt és Maros-Torda megyében is képviselőnek választották, gr. Károlyi pedig Arad megyében szerzett mandátumot.³⁵ Ha megnézzük az „idegen” származású képviselők számának változását a vizsgált időszakban, akkor közel stagnáló adatsort látunk, 1861-ben és 1865-ben egy, a további években két-két képviselő nem kötődött a megyéhez.

A 24 megválasztott személy közül 19-en kötődtek tehát Békéshez születési helyük, lakhelyük vagy hivatali tevékenységük alapján, őket a Csongrád megyeiekhez hasonlóan három csoportba osztottam, egy személy nem töltött be közülük hivatalt, egy személyről pedig nincsenek információim. Hárman, Boczkó Dániel és Károly, valamint Trefort Ágoston vettek részt a reformkori országgyűléseken, míg a Boczkó testvérek távollévő főrend követeként, addig Trefort Zólyom szabad királyi várost képviselve.³⁶

A vizsgált időszakban mindössze négy olyan országgyűlési képviselő volt, akik városi tisztséget töltöttek be a megyében. Közülük a legtöbb mandátumot, hármat, Eördögh Frigyes szerezte, Békéscsabán (1848), majd pedig Gyomán (1869, 1872), míg Huszka Mihály kettőt Gyulán (1848, 1861), Asztalos István (1861) és Józsa Károly (1848) pedig Békésen egyet-egyet. Ők mindannyian 1849 előtt viseltek városi hivatalt, a megyében 1849 után nem volt olyan képviselő, aki városi hivatalt viselt volna, ez jelentős különbség Csongráddal szemben. Eördögh és Józsa azonban nem Békés megyében születtek, az előbbi Pilisen, az utóbbi Túrkevéen.³⁷ Asztalos Békés város polgármestere volt 1848–1849-ben, Józsa ugyanott ugyanakkor aljegyző, majd jegyző, Eördögh békéscsabai jegyző (1846), Huszka Magyargyula város jegyzője volt.³⁸ A képviselők közt tehát a jegyzői hivatalt betöltők voltak egyértelmű többségben. Csongrádhoz hasonlóan itt is előfordult az, hogy az 1849 előtti városi hivatalnok 1849 után megyei hivatalhoz jutott, Asztalos István békési járási főszolgabíró (1867–1883), Eördögh Frigyes csabai járási szolgabíró (1867–1870, 1883–1884) lett.³⁹ Békéscsabán, Gyulán, Gyomán és Békésen tehát legalább egyszer helyi, városi kötődésű képviselőt választottak meg.

Az általam vizsgált időszakban összesen 11 olyan országgyűlési képviselő volt, akik megyei tisztséget töltöttek be, ebbe beleszámoltam Asztalos Istvánt és Eördögh Frigyeszt is, akiknek a karrierje Békésen, illetve Békéscsabán kezdődött, őket itt már

³⁵ Br. Podmaniczky Frigyes: Ballabás–Pap–Pál 2020: 108, 159, 270, 272, 459; gr. Károlyi Tibor: Ballabás–Pap–Pál 2020: 96.

³⁶ Pálmány 2011: 1573, 1574, 1486–87.

³⁷ Eördögh Frigyes: Pálmány 2002: 228–9; Józsa Károly: Pálmány 2002: 408–9. Járol József megjegyezte, hogy bár a források Józsa születési helyét Túrkevére teszik, az ottani anyakönyvekben nem található meg a neve.

³⁸ Eördögh Frigyes: Pálmány 2002: 228; Huszka Mihály: Pálmány 2002: 381; Józsa Károly: Pálmány 2002: 408.

³⁹ Asztalos István nekrológja: Irányi Dániel: Asztalos István elhunytáról. *Békés* 1883. 03. 18; Eördögh Frigyes: Erdész 1991: 51.

nem emelem ki, és a továbbiakban csak a fennmaradó kilenc személyt vizsgálom. Közülük a legtöbb, négy mandátumot Boczkó Dániel szerezte Orosházán (1848), majd Békéscsabán (1861, 1865, 1869), kettőt Beliczey István Gyulán (1865, 1869) és Trefort Ágoston Gyomán (1861, 1865), egyet-egyet Karassiy István (1872) és Terényi Lajos (1861) Orosházán, Boczkó Károly (1848) és Kollár János (1875) Szarvason, Omaszta Zsigmond Gyomán (1848), valamint Szakáll Lajos Békésen (1865). 1875 után is folytatódott a képviselői munka Trefort számára, felesége halála után már nem a békésieket képviselte, hanem Sopron, Szepes, Pest-Pilis-Solt, Pozsony és Zala megyében választották meg.⁴⁰ Így egyetlen olyan helyi hivatal viselő képviselő akad, aki később a megyén kívül is mandátumot szerzett.

A kilenc megyei tisztviseelő közül hárman, Eördögh Frigyes, Terényi Lajos és Trefort Ágoston nem Békésben születtek, Eördögh Pest-Pilis-Solt megyében, Terényi Hontban, Trefort Zemplénben.⁴¹ Terényi eredeti neve Stummer volt, ilyen nevű család élt Békésben, ők fogadták be, így nem teljesen volt idegen számára a megye.⁴² A szabadságharc leverése előtt hatan viseltek hivatalt, a legmagasabb posztokat tekintve Karassiy István alispán (1849), Terényi Lajos másodalispán (1849), Omaszta Zsigmond fizetéses táblabíró (1837–1846), Boczkó Dániel csabai járási (rögtönítélő) bíró (1836), testvére, Károly a Csabai járás alszolgabírója (1832–1839), Szakáll Lajos főjegyző (1848–1849) volt.⁴³ 1849 után közülük csak hárman viseltek hivatalt, Karassiy előbb másodalispán (1861), majd alispán (1867–1871), Omaszta alispán (1861), Terényi másodalispán (1860–1861) lett.⁴⁴ Hozzájuk csatlakozott a már említett Asztalos István és Eördögh Frigyes, akik városi tisztségviselőség után lettek megyei hivatalnokok, valamint Beliczey István, aki előbb főpénztárnok (1860–1861), majd a megye főispánja (1876–1889), Trefort Ágoston, aki alispán (1860–1861), és Kollár János, aki szarvasi járási főszolgabíró (1867–1871) volt.⁴⁵ Így összesen nyolcan viseltek hivatalt 1849 után.

Ha az egyéni pályáívekben megvizsgáljuk a képviselőség szerepét, akkor azt látjuk, hogy a Boczkó testvérek, Karassiy István, Kollár János, Terényi Lajos és Szakáll Lajos megyei hivatal után nyertek mandátumot, utána már nem viseltek a megyében hivatalt, tehát a hivatali pálya végén helyezkedik el a képviselői munka. Asztalos István, Beliczey István, Eördögh Frigyes és Omaszta Zsigmond esetében köztes állomás a képviselőség. Itt is magasabb, jegyzői, szolgabírói vagy alispáni hivatalból kerültek ki a képviselők.

⁴⁰ Ballabás–Pap–Pál 2020: 304, 322, 270, 284, 398.

⁴¹ Lásd a 2. számú táblázatot.

⁴² Héjja 2009: 479–480.

⁴³ Héjja 2009: 235, 236, 323–4, 404–6, 457, 479–80.

⁴⁴ Héjja 2002: 52.

⁴⁵ Beliczey István: Héjja 2002: 50, 65; Trefort Ágoston: Héjja 2002: 52; Kollár János: Kereskényiné 2008: 68.

Egyértelmű előlépés mutatkozik a korábbi városi tisztviselő Asztalosnál és Eördöghnél, akik a képviselőség után járási szolgabírói hivatalt kaptak. Omaszta Zsigmond 1861-ben alispán lett, bár ő 1848-ban volt képviselő. A legnagyobb előlépést Beliczey István tette, aki főispán lett.

A harmadik csoportba azok tartoznak, akik sem megyei, sem városi hivatalt nem viseltek Békésben, de születés vagy egyéb területen végzett munka miatt kötődtek a megyéhez. Ketten születés és munkavégzés alapján kerültek ebbe a csoportba, Székács József bányakerületi evangélikus püspök (1860–1872) és Zsilinszky Mihály szarvasi gimnáziumi tanár, történetíró.⁴⁶ Nem a megyében született, de ott tevékenykedett Gonda László református lelkész, a békési reálgimnázium tanára (1861-től), és Kemény Mihály, mérnök, a békési evangélikus esperesség felügyelője.⁴⁷ Közülük 1875-ig Kemény szerezte a legtöbb mandátumot Békéscsabán (1869, 1872, 1875), egyet-egyet pedig Gonda Békésen (1869), Székács Orosházán (1865) és Zsilinszky Gyomán (1875). 1875 után csak Zsilinszky töltött el újabb ciklusokat a parlamentben, Gyomán, Békéscsabán és Szarvason, majd Liptó és Zólyom megyében is megválasztották, ő az egyetlen, aki karrierje során megyei hivatalt is elnyert, 1889 és 1892 között Csongrád megye főispánja volt.⁴⁸

Besseney Károly (Gyula, 1848) hivatali, közéleti munkásságáról nem rendelkezek információval, csak annyit lehet róla tudni, hogy a megyében született és élt.⁴⁹ Beliczey Rezső, István testvére, akit Gyulán kétszer választottak meg képviselőnek (1872, 1875), nem vállalt semmilyen megyei vagy városi hivatalt.⁵⁰ Az „idegen” képviselőket Békésen, Orosházán és Szarvason választották meg, ez azt jelenti, hogy a másik három választókerületben, Gyulán, Békéscsabán és Gyomán minden esetben helyieknek szavaztak bizalmat.

⁴⁶ Elek 1994; érdekesség, hogy Zsilinszky tanára Pesten Székács József volt. Dusnoki-Draskovich 2000: 343.

⁴⁷ Gonda László: Szinnyei 1894: 1285–86; Kemény Mihály: *Békésmegyei Közlöny* 1903. 07. 12. Neve hosszú éveken át felbukkan a Bányai evangélikus egyházkerület jegyzőkönyveiben. Diákkorában Aszódon barátságot kötött Petőfi Sándorral, Kemény sógora Greguss Ágost volt. Elek 1988: 102, 114.

⁴⁸ Ballabás–Pap–Pál 2020: 224, 408; főispáni hivatala: Barta–Labádi–Takács 1986: 225.

⁴⁹ Pálmány 2002: 107–8.

⁵⁰ Kóhn 2004: 155–56.

Név	Vallás	Származás	Megválasztás éve	Választókerület	Párt
Asztalos István (1826. Békés – 1883. Békés)	református	nemes ref. lelkész	1861	Békés	Felirati Párt
Beliczey István (1827. Békéscsaba – 1902. Békéscsaba)	római katolikus	nemes	1865	Gyula	Balközép
			1869	Gyula	Balközép
Beliczey Rezső (1828. Békéscsaba – 1907. Békéscsaba)	római katolikus	nemes	1872	Gyula	Balközép
			1875	Gyula	Szabadelvű Párt
Bessenyei Károly (1807. k. – ?)	római katolikus	?	1848	Gyula	–
Boczkó Dániel (1789. Szarvas – 1870. Csabacsüd)	evangélikus	nemes ev. lelkész	1848	Orosháza	–
			1861	Békéscsaba	Határozati Párt
			1865	Békéscsaba	mérsékelt pártonkívüli
			1869	Békéscsaba	mérsékelt pártonkívüli
Boczkó Károly (1802. Szarvas – 1889. Tiszaföldvár)	evangélikus	nemes ev. lelkész	1848	Szarvas	–
Eördögh (Bartholomaeus) Frigyes (1817. Pilis – 1884. Békéscsaba)	evangélikus	nemes ev. lelkész	1848	Békéscsaba	–
			1869	Gyoma	Balközép
			1872	Gyoma	Balközép
Gonda László (1831. Liszka, Zemplén – 1872. Pest)	református	nemes	1869	Békés	48-as Párt
Huszka Mihály (1803. Gyula – 1886. Gyula)	római katolikus	nemes	1848	Gyula	–
			1861	Gyula	Felirati Párt

Józsa Károly (1809. k. Túrkeve? – 1871. Békés)	református	?	1848	Békés	–
Karassiy István (1813. Békés – 1898. Budapest)	református	nemes	1872	Orosháza	Balközép
Kemény (Jakubovits) Mihály (1825. Míaava, Nyitra – 1903. Brassó)	evangélikus	?	1869	Békéscsaba	Balközép
			1872	Békéscsaba	Balközép
			1875	Békéscsaba	Szabadelví Párt
Kollár János (1823. Szarvas – 1902. Szarvas)	evangélikus	?	1875	Szarvas	Szabadelví Párt
Omaszta Zsigmond (1801. Békéscsaba – 1867. Békéscsaba)	római katolikus	nemes	1848	Gyoma	–
Szakáll Lajos (1816. Köröstarcsa – 1875. Köröstarcsa)	református	nemes	1865	Békés	Deák-párt
Székács József (1809. Orosháza – 1876. Budapest)	evangélikus	?	1865	Orosháza	Deák-párt
Terényi (Stummer) Lajos (1825. Disznóshorvát; Hont – 1863. Gyula)	római katolikus	nemes	1861	Orosháza	Határozati Párt
Trefort Ágoston (1817. Homonna, Zemplén – 1888. Budapest)	római katolikus	?	1861	Gyoma	Felirati Párt
			1865	Gyoma	Deák-párt
Zsilinszky Mihály (1838. Békéscsaba – 1925. Budapest)	evangélikus	?	1875	Gyoma	Szabadelví Párt

2. táblázat: Békés megye helyi körödéű képviselői
Forrás: Ballabás–Pap–Pál 2020: 128–133.

Családi kapcsolatok, származás

A képviselőket vizsgálva felmerülhet a kérdés, hogy milyen családi kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, és az befolyásolta-e hivatali pályafutásukat. Emellett érdemes áttekinteni a képviselők származását és társadalmi állását is a források adta lehetőségek figyelembevételével. Mindkét megye esetében elsősorban a megyei tisztviselőket vizsgáltam, a városi hivatalnokok származásának, családi hálózatainak feltérképezéséhez további kutatásokra van szükség.

A Csongrád megyei képviselők közül azok, akik megyei hivatalt viseltek, szinte kizárólag nemesi származásúak voltak, az egyetlen városi tisztviselő, aki megyei hivatalt is viselt, Osztróvszky szegedi polgár volt. Horváth Mihály apja sebész, tehát honorácior volt, Horváth Ferenc apja pedig egyszerű szántóvető.⁵¹ A megyében mindössze két családnál figyelhető meg összefonódás, Kárász Benjámint lányait, Katalint és Borbálát Rónay Mihály testvére, József, illetve unokatestvére, Lajos vette feleségül.⁵² Az 1865-ös országgyűlésen mindhárman, Kárász, Rónay Mihály és Lajos is jelen voltak, Lajos a Torontál megyei Törökkanizsa-Óbesenyő választókerület képviselőjeként, ahol 1848-tól 1869-ig minden ciklusban megválasztották, 1871-ben főispáni kinevezése miatt mondott le. Ő követte Kárász Benjámint főispáni hivatalában, a Rónay-családtörténet írója szerint nem kizárt, hogy az apósa ajánlotta őt.⁵³ Így, bár közvetlenül nem, de közvetetten Kárász Benjámint és Rónay Mihály családi kapcsolatban állt egymással. Talán nem véletlen a megye két vezető családjának ilyen szintű kapcsolódása. Ezenkívül még egy kapcsolat fedezhető fel, Török Bálint és Bogyó Sándor sem közvetlen családi kapcsolatban állt egymással, utóbbi előbbinek a házassági tanúja volt.⁵⁴ A városi hivatalviselők közül Éder Istvánt lehet kiemelni, akinek a sógora Csemeghy Károly jogtudós volt, akit az Arad megyei Pécskán választottak meg képviselőnek, 1872-ben mindketten tagjai voltak az országgyűlésnek, bár nem egy párt tagjaként, Éder a Balközép, Csemeghy pedig a Deák-párt frakciójában foglalt helyet.⁵⁵

Békés megyében a képviselők származása kissé más képet mutat, többük apja evangélikus lelkész volt, így a Boczkó testvéreknek és Eördögh Frigyesnek, Asztalos István

⁵¹ Horváth Ferenc: Pálmány 2002. 366–68; Horváth Mihály: Pálmány 2002. 1056–59; Osztróvszky József: Habermann 1992. 206–7.

⁵² Rónay Lajos és Rónay József házasságkötése: Rónay 2012: 253, 137; Rónay József házassága mindössze 8 napig tartott, mivel a férj a nászéjszakán agyszélhűdést kapott és meghalt.

⁵³ Rónay 2012: 262; főispáni hivatalra: Barta–Labádi–Takács 1986: 225. Rónay Lajos képviselői mandátumaira: Ballabás–Pap–Pál 2020: 353.

⁵⁴ Török Bálint házasságkötése 1863. 03. 13.: MNL OL X 3526 A 2295 Hódmezővásárhely, református egyház, házassági anyakönyv.

⁵⁵ Ballabás–Pap–Pál 2020: 95. Csemeghyt 1872 után még két ciklusban, 1875-ben és 1878-ban is megválasztották képviselőnek. Éderrel való rokonságára vonatkozóan: *Hazánk* 1899. 03. 19. 3.

apja pedig református lelkész volt. Kollár János apja iskolai rektor volt.⁵⁶ Feltételezhetően mindannyian nemesi származásúak voltak, néhány képviselő esetében nincs elég információ erre vonatkozóan. A képviselők családi kapcsolatrendszere jóval összetettebb, mint a Csongrád megyeieké. Két testvérpár található köztük, a Beliczey és a Boczkó testvérek. Beliczey István és Rezső keresztapja Karassiy István apja, István volt, míg sógoruk Terényi Lajos lett. Beliczey Rezső apósa Weinzierl Zsigmond első alispán volt.⁵⁷ Láthatjuk, hogy a Beliczey, Karassiy, Terényi és Weinzierl családok rokoni és műrokoni kapcsolatban álltak egymással. Karassiy István mostohaanyja, Novák Mária révén kapcsolatba került Novák Antallal is.⁵⁸ Omaszta Zsigmond felesége, Stummer Mária révén távoli rokoni kapcsolatba került Terényi Lajossal.⁵⁹ Szakáll Lajos egyik sógora Tormássy János megyei főjegyző és országgyűlési követ, a másik Szabó Mihály Csongrád megyei számvevő volt.⁶⁰ Trefort Ágoston felesége, Rosty Ilona révén került a megyébe, és élt ott egy ideig, feleségén keresztül sógora volt br. Eötvös Józsefnek, akivel egyébként is szoros barátságban volt.⁶¹ Asztalos István apósa a „koronás Wargha” István volt, lányát, Esztert 1860-ban vette feleségül, de apósa múltja feltehetően nem befolyásolta hivatali pályáját.⁶² A bemutatott családi kapcsolatokból jól látszik, hogy mennyire szoros rokoni szálak fűzték össze a megye vezető tisztviselőit.

Összefoglalás

Csongrád megye országgyűlési képviselőinek vizsgálatánál célszerű volt egy szomszédos megye bevonásával összehasonlítást végezni, Békés sok tekintetben megfelelő volt ehhez. Ugyan a megválasztott képviselők száma kerekén tízzel volt több az eggyel több választókerülettel rendelkező Csongrádban, a helyi kötődésű politikusok száma mégis megegyezett 19 főben. Az „idegen” származású képviselők megoszlása is eltért, mint láthattuk, Csongrádban fokozatosan nőtt, addig Békésben stagnált a számuk. Érdekes, hogy Békésben több volt az arisztokrata származású képviselő, de a Károlyi család egy-egy tagja mindkét megyében jelen volt. Mivel megegyezett a helyi kötődésű képviselők száma, ezért érdemes a számarányokat jobban összevetni, a legnagyobb különbség a városokhoz kötődő képviselők között mutatkozik. Csongrád megyében Szentesen (2) és Szegeden (4) is megválasztottak olyan személyt, aki helyi városi

⁵⁶ Lásd a 2. táblázatot.

⁵⁷ Héjja 2009: 226. Itt Rezső Rudolfként szerepel.

⁵⁸ Héjja 2009: 322–323.

⁵⁹ Héjja 2009: 404.

⁶⁰ Pálmány 2011: 1207; Sáfrány 2022: 558; Szabó Mihály házasságkötése 1847. 11. 22: MNL.OL.X.3542
A 2336 Köröstarcsa, református egyház, házassági anyakönyv; Szakáll Lajos életéről: Elek 1991: 26–41.

⁶¹ Héjja 2009: 430.

⁶² Deák 2010: 203.

hivatalt viselt 1849 előtt, a későbbiek során is hangsúlyosan jelen voltak városi hivatali múltúak a képviselők között, sőt Szeged és Szentés mellett már Csongrád városában és Hódmezővásárhelyen is megjelent ez a fajta karrierút. Békés megyében viszont csak négy olyan képviselő volt, aki városi hivatalt viselt pályája során, de közülük egy sem töltött be városi tisztséget 1849-et követően. Közös volt azonban az, hogy mindkét megyében nyílt út a városi tisztségből a megyei hivatal felé. Az egyéb kategóriába sorolt személyek között nemcsak számbeli különbség mutatkozott, hanem vallási is, ami persze alapvetően a két megye összes képviselői közt fennállt, Csongrádban két személy, köztük egy katolikus püspök, Békésben egy evangélikus püspök és egy református lelkész, valamint két evangélikus kötődésű személy tartozott ebbe a csoportba.

Ha a megválasztott képviselők politikai hovatartozása alapján vetjük össze a két megyét, akkor az a kép tárul elénk, hogy 1861-ben Békésben egyenlő arányban voltak a határozati és felirati párti képviselők, míg Csongrádban egyértelmű határozati többség mutatkozott. Az 1865-ös országgyűlésbe mindkét megye több Deák-párti képviselőt küldött, az 1869-es és 1872-es választások után pedig mindkét megye ellenzéki többségű volt.⁶³ Az 1875-ös választásokon Békés viszont kormánypárti karakterűvé vált, míg Csongrád ellenzéki maradt. Érdekes, hogy Csongrádban 1869-ben és 1872-ben ugyanaz az eredmény született a képviselők pártállására vonatkozóan, aminek az is volt az oka, hogy egy kivétellel ugyanazokat választották meg, mint 1869-ben. Mindkét megyében érvényesült az a tendencia, hogy ha valaki időközben lemondott a mandátumáról, akkor helyére azonos pártállású személyt választottak.

Mindkét megye helyi kötődésű képviselői közül csak néhányan voltak olyanok, akik 1861 után több mint 10 évet töltöttek el a parlamentben. Ebbe a csoportba tartozott Csongrád megyében Bogyó Sándor, aki 1848 után még négy, és Éder István, aki három ciklust töltött a parlamentben, és ha Szilágyi Virgilnek az összes megyén kívüli mandátumát idevesszük, akkor ő is négy ciklussal rendelkezett. Békésben Boczkó Dániel és Kemény Mihály egyaránt három-három ciklust töltött ki, sőt Boczkó 1848-ban is képviselő volt. Ha a megyén kívül megszerzett mandátumokat is számoljuk, akkor Trefort Ágostont 1848 után még hétszer választották meg, Zsilinszky Mihályt pedig nyolcszor. Mindkét megyében döntően olyanok lettek képviselők, akik hivatali pályájukat csak átmenetileg szakították meg a képviselőséggel, nem töltöttek huzamosabb időt a parlamentben, s nem váltak élvonalbeli politikussá.

Kárász Benjámin, Kovács Ferenc, Rónay Mihály és Török Bálint, akik az 1848-as májusi tisztújításon hivatalt kaptak, és a szabadságharc leverése után elvesztették azt, az alkotmányosság visszaállítása után még rövid ideig újra hivatalt viseltek, közülük Rónay mindössze néhány hónapig (1860–1861) volt alispán, Kovács Ferenc két évig

⁶³ A Békés megyei választási eredményekről lásd a 3. táblázatot, a Csongrád megyei választási eredmények a 4. táblázatban láthatók, a két megye összesített választási eredményéről az 5. táblázatban olvashatunk.

másodalispáni (1868–1869), Kárász és Török négy évig, 1867 és 1871 között főispáni, illetve alispáni pozíciót töltöttek be, tehát Kovács kivételével visszakapták az 1848-ban elnyert hivatalukat. Egyedül Szilágyi Virgil nem viselt megyei hivatalt később. Nagyon hasonlóan alakult a Békés megyei alispáni és másodalispáni hivatal betöltők sorsa, Karassiy, aki 1849-ben egy rövid ideig alispán volt, 1867–1871 között tölthette be újra a pozíciót, míg Terényi Lajos 1849-es másodalispáni hivatalát folytathatta pár hónapig 1860 és 1861 között. Szakáll Lajos pedig nem töltött be többé megyei hivatal információim szerint. Látható, hogy kontinuitás a főispáni, alispáni és másodalispáni, tehát a megye vezető hivatalainak betöltésében mutatkozik 1848–1849 és az alkotmányosság időszakának beköszöntése között.

A Csongrád és Békés megyei országgyűlési képviselők karrierútjának vizsgálatával pontosabb képet alkothatunk a népképviselő korai időszakának viszonyairól, a modern parlamentarizmus politikai gyakorlatainak meghonosodásáról. Hiszen a rendi képviseletre az erős helyi beágyazottság volt a jellemző, olyan személyek kerültek követi pozícióba, akik részt vettek törvényhatóságuk közéletében, s hivatali pályájukon magasabb pozíciókat értek el. A vizsgált periódusban és régióban az első népképviselői választásokon is sokáig jellemző maradt a képviselők helyi beágyazottsága, sőt hivatali előélete is. Elemzésből az is kiderül, hogy ez a helyzet az idő előrehaladtával fokozatosan oldódott, megjelentek a megyéhez vagy annak városaihoz már kevésbé kötődő képviselők is, akik már nem vettek részt az adott közigazgatási egység adminisztrációjában. Mindenesetre a helyi beágyazottság és a képviselői „import” kérdése végigkíséri a dualizmus korának parlamenti viszonyait.

	1861	1865	1869	1872	1875
Gyoma	Felirati Párt	Deák-párt	Balközép	Balközép	Szabadelvű Párt
Orosháza	Határozati Párt	Deák-párt	48-as Párt	Balközép	Szabadelvű Párt
Békés	Felirati Párt	Deák-párt	48-as Párt	48-as Párt	48-as Párt
Békéscsaba	Határozati Párt	mérsékelt párton kívüli	mérs. párton kívüli	Balközép	Szabadelvű Párt
			Balközép		
Gyula	Felirati Párt	Balközép	Balközép	Balközép	Szabadelvű Párt
Szarvas	Határozati Párt	Balközép	Balközép	Reformpárt	Szabadelvű Párt
Összesen	3 Határozati Párt 3 Felirati Párt	3 Deák-párt 2 Balközép 1 párton kívüli	3 (4) Balközép 2 48-as Párt 1 párton kívüli	4 Balközép 1 48-as Párt 1 Reformpárt	5 Szabadelvű Párt 1 48-as Párt

3. táblázat: Békés megyei választási eredmények

Forrás: Ballabás–Pap–Pál 2020: 128–133.

	1861	1865	1869	1872	1875
Tápé	Határozati Párt	Deák-párt	Balközép	Balközép	Szabadelvű Párt
		Deák-párt			
Hódmező-vásárhely	Határozati Párt	Deák-párt	48-as Párt	48-as Párt	48-as Párt
		Deák-párt			
Szentes	Határozati Párt	Deák-párt	48-as Párt	48-as Párt	Függetlenségi Párt
		Deák-párt			
Szegvár	Határozati Párt	Balközép	Balközép	Balközép	Függetlenségi Párt
Szeged I.	Határozati Párt	Deák-párt	Deák-párt	Deák-párt	Szabadelvű Párt
Szeged II.	Felirati Párt	Deák-párt	48-as Párt	48-as Párt	Függetlenségi Párt
		Deák-párt			
Csongrád	Határozati Párt	Deák-párt	Balközép	Balközép	48-as Párt
Összesen	6 Határozati Párt 1 Felirati Párt	6 Deák-párt 1 Balközép	3 Balközép 3 48-as Párt 1 Deák-párt	3 Balközép 3 48-as Párt 1 Deák-párt	3 Függetlenségi Párt 2 48-as Párt 2 Szabadelvű Párt

4. táblázat: Csongrád megyei választási eredmények

Forrás: Ballabás–Pap–Pál 2020: 161–168.

	1861	1865	1869	1872	1875
Békés	egyenlő	Deák-párti	ellenzéki	ellenzéki	kormánypárti
Csongrád	határozati párti	Deák-párti	ellenzéki	ellenzéki	ellenzéki

5. táblázat: Összesített választási eredmények

Forrás: Ballabás–Pap–Pál 2020: 128–133, 161–168.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára Szentesi Levéltár (MNL CsVL SzL)

IV. A. 3. a. Csongrád vármegye közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvei, 1790–1848.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

X 3526 Másolatok gyűjteménye, anyakönyvi gyűjtemény, Hódmezővásárhely, református egyház, 1798–1895.

X 3542 Másolatok gyűjteménye, anyakönyvi gyűjtemény, Köröstarcsa, református egyház, 1830–1895.

Békés, 1883

Békésmegyei Közlöny, 1903

Ellenőr, 1877

Hazánk, 1899

Politikai Ujdonságok, 1867

HIVATKOZOTT IRODALOM

Ballabás Dániel – Pap József – Pál Judit 2020: *Az országgyűlés tagjainak archontológiája*. Eger.

Barta László – Labádi Lajos – Takács Edit 1986: *Csongrád megye levéltára 1723–1950*. Szentes.

Barta László – Labádi Lajos 1995: *Szentes város levéltára 1703–1950*. Szeged.

Barta László 1996: *Csongrád város levéltára 1726–1950*. Szeged.

Berta Tibor – Géczy Lajos – G. Tóth Ilona 1995: *Szeged város levéltára*. Szeged.

Deák Ágnes 2010: *A koronás Wargha. Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában*. Budapest.

Dusnoki-Draskovich József 2000: Zsilinszky Mihály (1838–1925). In: Dusnoki-Draskovich József: *Nyitott múlt. Tanulmányok, történetek Gyuláról, Békés vármegyéről és a fordított világról*. Gyula. 342–348.

Elek László 1988: *Művelődés és irodalom Békés megyében II*. Békéscsaba.

Elek László 1991: Szakál Lajos az „aranytollú főjegyző”. In: Erdmann Gyula (szerk.): *Körösök vidéke 4. Honismereti füzet 4. 1991*. Gyula, 1991. 26–41.

Elek László 1994: *Székács József (1809–1876)*. Gyula.

Erdész Ádám: Békés megye és Kossuth Pesti Hírlapja. In: Erdmann Gyula (szerk.): *Körösök vidéke 4. Honismereti füzet 4. 1991*. Gyula, 1991. 42–73.

Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 3/2. 1849–1919*. Szeged, 1991.

- Géczi Lajos – Labádi Lajos – G. Tóth Ilona (szerk.) 1987: *Az önkényuralomtól a Tanácsköztársaság leveréséig. Csongrád megye évszázada. Történelmi olvasókönyv 2.* Szeged.
- Gerhard Péter: Jogászokat a parlamentbe? A főváros országgyűlési képviselői 1861 és 1918 között. In: Ballabás Dániel – Pap József (szerk.) 2020: *Képviselők s főrendek a dualizmus kori Magyarországon. I. Parlamentarizmustörténeti tanulmányok.* Eger. 89–107.
- Habermann Gusztáv 2000: *Rengeteg-Aigner Ferdinánd és kora.* Szeged.
- Habermann Gusztáv 1992: *Személyi adattár a szegedi polgár családok történetéhez.* Szeged.
- Héjja Julianna Erika 2002: *Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok.* Gyula.
- Héjja Julianna Erika 2009: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848.* Gyula.
- Hermann Róbert 1998: A kormánybiztosi rendszer 1848–1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* (111.) 1. 28–76.
- Kereskényiné Cseh Edit 2008: *Békés vármegye levéltára 1715–1950.* Gyula.
- Kóhn Dávid 2004: Beliczey István és Rezső. In: Erdész Ádám (szerk.): *Válogatás Kóhn Dávid írásaiból. Cikkek, krónikák, legendák.* Gyula.
- ifj. Palugyay Imre 1855: *Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása. 4. Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása.* Pest.
- Pál Judit 2010: „mind jobban kezd divatba hozatni Erdélybe a Király-hágón túli képviselőjelölti béccsempészség”. Magyarországi képviselők Erdélyben a kiegyezés után. *Történelmi Szemle* (52.) 4. 571–584.
- Pál Judit 2011: Polgárok vagy politikusok? Az erdélyi városok országgyűlési képviselete a kiegyezés után. In: H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére.* Budapest. 346–360.
- Pálmány Béla 2011: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848.* Budapest.
- Pálmány Béla 2002: *Az 1848–49. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja.* Budapest.
- Reizner János 1899: *Szeged története II. A XVIII. század végétől az 1879. évi árvízig.* Szeged.
- Rónay Elemér 2012: *A zombori Rónay család története.* S. a. r.: Gilicze János – Marosvári Attila. Szeged.
- Ruszoly József 1997: Országgyűlési képviselő-választások 1848-ban Csongrád vármegyében és Szegeden. In.: Ruszoly József: *Alkotmány és hagyomány: újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok.* Szeged. 85–116.

Sáfrány Tímea: Országgyűlési képviselők Csongrád vármegyében 1848 és 1875 között

- Ruszoly József 1997: Országgyűlési képviselő-választások Csongrád vármegyében 1848-ban. In.: Blazovich László (szerk.): *Demokrácia és választások Magyarországon: Csongrád megye. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVII.* Szeged. 21–43.
- Ruszoly József 1999: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868.* Szeged.
- Ruszoly József 2013: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1869–1874.* Szeged.
- Sáfrány Tímea 2022: Tisztújítások és tisztteljesi karrierutak a reformkori Csongrád vármegyében. *Századok* (156.) 3. 531–561.
- Szendrei Ákos 2016: Országgyűlési képviselők párthovatartozása és társadalmi háttere a dualizmuskori Debrecenben, Nagyváradon és közös vonzáskörzetükben. *Aetas* (31.) 1. 76–101.
- Szendrei Ákos 2020: Partiumi városok (Arad, Debrecen, Nagyvárad és Szatmárnémeti) parlamenti képviselete a 19. század második felében: Adatok, kutatási lehetőségek és módszerek. In: Dobszay Tamás – H. Németh István – Pap József – Szijártó M. István (szerk.): *Rendi országgyűlés, polgári parlament: Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig.* Budapest–Eger. 527–540.
- Szilágyi Adrienn 2018: *Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében.* Budapest.
- Szinnyei József 1894: *Magyar írók élete és munkái. III.* Budapest.
- Vadnai Károly (szerk.) 1862: *Emich Gusztáv nagy képes naptára az 1862. évre.* Pest.
- Varsányi Attila 2013: *A hódmezővásárhelyi főispánság története 1873–1950. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XL.* Szeged.
- A dualizmus kori parlamentarizmus regionális szempontból* című OTKA-kutatócsoport honlapja <https://parlamentarizmus.uni-eszterhazy.hu/> – utolsó letöltés 2022. július 15.

Főrendiházi üléstermek és ülésrend a polgári parlamentarizmus korszakában*

TÓTH BARBALICS VERONIKA

Számos típusa ismert a törvényhozási termék elrendezésének (patkó alakú, folyosórendszerű, teremszerű kialakítás), illetve a tagság elhelyezkedésének: rang, pártok, választóközvet, a törvényhozásban eltöltött ciklusok száma, sorshúzás alapján való helyfoglalás.¹ Tanulmányomban az 1848 és 1918 közötti magyar főrendiház üléstermeit vizsgálom: a tagok üléstermi helyeinek elrendezését és az ülőhelyek elfoglalásának rendjét.

Az ülésrendet befolyásoló tényezőkről általában

Az ülőhelyek elrendezésének és elfoglalási rendjének (röviden: az ülésrendnek) szimbolikus tartalma az általa megörökített (vagy neki tulajdonított) hagyományból, az attól való eltérésből és/vagy a megjelenített aktuális politikai színezetből ered. Példa erre az angol alsóház elrendezése. A modern brit parlament kialakulásában fontos tényező volt a történelmi folytonosság érzete, különösen azon eleme, mely szerint kapcsolat van a képviselőház építészeti kialakítása és a politikai kultúra között.² Eszerint az alsóházban a tagok ülőhelyének elrendezése a kétpártrendszer és a parlamenti váltógazdálkodást tükrözte: az elnöktől (Speaker) jobbra a mindenkori kormánypárt tagjai foglaltak helyet, míg velük szemben (konfrontatív módon) az ellenzék helye volt. Az alsóház első ülésező helye (1548–1834), a Westminster-palotában az eredetileg egyházi célra szolgáló Szent István-kápolna (St. Stephen's Chapel) hosszúkás terme már önmagában involválta a padosok folyosórendszerű elhelyezését, egyes nézetek szerint azonban az ülőhelyek elhelyezésének közvetlen előképe a kápolna kóruspadjainak (stallumainak) elrendezése volt.³ Kezdetben az alsóház elnökének közelében mindkét oldalon a titkos tanácsosok foglaltak helyet. A 18. századtól jelentek meg az ülésrendben az időközben kialakult pártok és velük a parlamenti váltógazdálkodás.⁴

* A tanulmány az NKFIH K 134378. számú pályázatának támogatásával készült (Dualizmus kori parlamentarizmus regionális nézőpontból, vezető kutató: Pap József).

¹ Szente 2006: 327–334.

² Taylor 2019: 143.

³ Cooper 2019: 62.

⁴ Vincent 1906: 13.

A félköríves (amfiteátrumszerű), illetve a patkó alakú elrendezés eredetére vonatkozóan több elképzelés létezik. Rácz Lajos úgy vélte, hogy az elrendezés gyökere a gyűlésre összesereglett nomád törzsek táboráig nyúlik vissza, amelyben középen a törzsfő sátra állt, mellette kétoldalt az alvezéreké, a messzebb lévő sátrakban az alacsonyabb rangúaké. A rendi gyűléseken általában akként jelent meg a rangsorrend, hogy jobb oldalon az egyházi, mellettük a világi előkelők, bal szélén a szegényebb nemesek foglaltak helyet. Más kutatók (Szabó Miklós, Sente Zoltán) a hagyományt az 1789. évi francia nemzetgyűlésnek a pártok politikai értékrendjét tükröző tanácskozótermére vezették vissza, ahol az elnöki emelvénytől jobbra a hagyományokat támogató képviselők, balra a változtatás hívei foglaltak helyet.⁵ Mint Cieger András történész rámutatott, az ülőhelyeknek ez a francia nemzetgyűlésig visszavezethető, politikai színezet szerinti elfoglalása a dualizmus kori magyar képviselőházban is megfigyelhető volt: jobb oldalon a fennálló közjogi viszonyokat elfogadó kormánypárt, míg bal oldalon az ellenzék foglalt helyet.⁶ Sisa József hangsúlyozta, hogy a viaskodás képzetét keltő angol típusú elrendezéssel szemben az amfiteátrumszerű ülésterem tárgyalást és megegyezést sugall.⁷

Időnként azonban az ülőhelyek elrendezésekor nem szimbolikus, hanem nagyon is gyakorlati megfontolások érvényesültek. 1866-ban a magyar képviselőház új, Sándor utcai épületében az ülésterem kialakítása folyosórendszerű volt az angol alsóház mintájára,⁸ a következő évben azonban akusztikai okból sor került a terem átépítésére, amelyet patkó alakú padozat kialakítása kísért.⁹ Ezzel szemben a brit képviselőház esetében a helyhiány és akusztikai problémák ellenére az átépítés-átalakítás a tervek szintjén maradt, majd miután az 1941. évi német bombatámadás során megsemmisült az ülésterem, és elkerülhetetlenné vált az építészeti beavatkozás, lényegében a korábbi elrendezést rekonstruálták, az ülésterem alapterülete nem változott. A döntésre jelentős hatással volt Winston Churchill miniszterelnök érve, miszerint a terem mérete és berendezésének elrendezése elválaszthatatlan a brit politikai hagyománytól.¹⁰

Az ülésrend szabályozásának több módja figyelhető meg. A skandináv országokban a kérdéssel általában a parlamenti házszabály foglalkozik, de néhol az alkotmány is kitér rá.¹¹ Az angol felsőházban¹² az ülésrend vonatkozásában kialakult szokást 1539-ben a House of Lords Precedence Act foglalta törvénybe. Eszerint az uralkodó trónjától jobbra

⁵ Spirk–Éskovács 1998: 2.; Sente 2006: 329–331.

⁶ Cieger 2021: 211.

⁷ Sisa 2020: 690–691.

⁸ *Hazánk s a Külföld* 1865. október 1. 633.

⁹ Perekó 1969: 38.

¹⁰ Cotter–Flinders 2019: 165.; Seaward 2019: 112–118.

¹¹ Sente 2006: 333.

¹² A Lordok Háza a Westminster-palota épületében 1259-től 1801-ig a korábbi Queen's Hall, 1801-től 1834-ig a White Hall (más néven Court of Request), 1834-től 1847-ig a Painted Chamber, 1847-től a Gilded Chamber termében ülésezett. Hallam Smith 2019: 75., 95.

az egyházi tagok (Lords Spiritual) ültek,¹³ balra a világi tagok (Lords Temporal), utóbbiak közül a tisztségviselők meghatározott sorrendben, majd a nemesek (születési jogon tag peerek) rangjuk ősisége szerint. Ez utóbbiak ülésrendje a későbbiekben a képviselőházi mintát követte, amennyiben jobb oldalon (a püspökök mellett, a kormány tagjainak fenntartott első padsor mögött) a kormányt támogató, bal oldalon az ellenzéki peerek foglaltak helyet. A képviselőháztól eltérő módon a felsőházi ülésteremben keresztpadok (cross benches) is voltak, amelyeken királyi vérből származó hercegek, valamint az egyik párthoz sem tartozó peerek ülőhelye volt.¹⁴

Magyarországon a rendi korszak felsőtáblájának ülésrendjét szintén részben szokás, részben törvény szabályozta. Az egyházi főrendek körében a hagyomány körül támadt vitát 1722-ben királyi döntés zárta le, eszerint a katolikus felszentelt püspökök a felszentelés, a címzetes püspökök a kinevezés sorrendjében foglaltak helyet (a szentmártonhegyi apát, a jászói prépost és az aurániai perjel helyéről nem ejtett szót). A világi főrendek ülésrendjét a 1687: 10. tc. rögzítette: a felsőtábla ülésein elnöklő nádor mellett az országbíró és a bán foglalt helyet, majd kinevezés sorrendjében az ország bárói (kisebb zászlósurak), továbbá a pozsonyi gróf, a koronaörök, az örökös főispánok, a többi főispán beiktatásuk időpontja szerint, végül a „tanácsos urak” szintén kinevezésük sorrendjében. A törvénycikk az országlakó urak (a születési jogon tag főnemesek) ülőhelyeit (nem részletezett) „előbbi állapotában” hagyta. Nem említette a tagok közül a horvát rendi gyűlés küldötteit és az uralkodócsalád férfi leszármazottait, akik közül a Magyarországon birtokkal rendelkezők nyertek meghívást. Utóbbiakat a szokásjog alapján minden bizonnyal kiemelt hely illette meg az ülésteremben. A zászlósurak körében foglalt helyet 1765-től a magyar nemesi testőrség kapitánya. 1807-ben a fiumei kormányzó tagságát szintén törvény mondta ki anélkül, hogy ülésrendben elfoglalt helyét rögzítette volna.¹⁵

A. J. Groitsch 1836-ban készült rajza a felsőtábla üléstermét a pozsonyi országházban (a Magyar Királyi Kamara egykori, Mihály utcai palotájában) ábrázolja.¹⁶ A terem közepén elhelyezett hosszú asztal főjén az elnöklő József nádor, tőle jobbra a főpapok, baloldalt a világi tisztségviselők láthatóak. Az egyházi és világi tisztségviselőknek ez az elhelyezése más rendi eredetű gyűléseken, így az angol Lordok Háza mellett például a lengyel szenátusban is megfigyelhető volt. Egy 1848 elejéről származó ábrázoláson ugyanez a főrendiházi ülésterem több, folyosószerűen elrendezett asztallal látható, amelyek mellett a katolikus főpapok, az országzászlósok és a főispánok a korábban

¹³ Két érsek (Canterbury, York) és 24 püspök (London, Durham, Winchester püspöke, majd a többiek kinevezésük sorrendjében).

¹⁴ Ainsworth 2017: 28–30.

¹⁵ Szijártó 2005: 101., 103., 569–570.

¹⁶ Rózsa 1972: 85.

További üléselő helye Pozsonyban a primási palota és a nádor szálláshelye, valamint a budai várhegyen álló régi Országház volt. Dobszay 2019: 343–346.

ismertetett módon foglaltak helyet. Az 1792-től tagsági joggal rendelkező görög nem egyesült vallású (görögkeleti) főpapok ülőhelye azonban egy, a többire merőlegesen elhelyezett rövidebb asztal mellett volt.¹⁷

A főrendiház összetétele 1848 után

Az 1848: 5. tc. az országgyűlés első kamaráját rendi alsótáblából népképviselési képviselőházzá alakította át. A felsőház összetétele 1848–1849-ben, majd az 1867. évi kiegyezést követően is csak kismértékben módosult. A Magyarország és Erdély egyesítését kimondó 1848: 7. tc. az előző erdélyi országgyűlésre meghívott királyi hivatalosoknak a főrendi táblán biztosított tagságot, a királyi kormányzék (Gubernium), a Királyi Ítéltábla tagjai és a katonai személyek kivételével. 1867 júniusában a főrendiház határozatban mondta ki: a jászkun főkapitány a főrendiházban a főispánok között jogosult helyet foglalni. Az 1868: 43. tc. megerősítette az erdélyi királyi hivatalosok 1848-as tagsági jogát,¹⁸ valamint az erdélyi törvényhatóságok vezetőit tagságban részesítette. Az 1868: 9. tc. önállónak ismerte el a szerb és a román görögkeleti egyházat, és utóbbi metropolitájára és püspökeire is kiterjesztette a főrendiházi tagsági jogot. A horvát országgyűlés főrendiházba delegált küldötteinek számát az 1868: 30. tc. kettőre, az 1881: 15. tc. háromra emelte.

Az 1885: 7. tc. a főrendiház szervezetének módosításával jelentősebb, bár korántsem gyökeres változásokat hozott az intézmény összetételében. Rögzítette az uralkodóház nagykorú főhercegeinek tagsági jogát. A törvény az örökös tagsági jog gyakorlását a főnemeselek esetében 3000 forint földadó cenzushoz, külföldi törvényhozási tagsági jogosultság esetén a főrendiház előnyben részesítéséről szóló optálási nyilatkozathoz is kötötte. A magyar király által kinevezett nádorfehérvári és tinnini felszentelt püspökök kivételével megszűnt a címzetes püspökök tagsága. Tagsági jogot nyert a református és evangélikus felekezet hat-hat, az unitáriusok egy rangidős vezetője (püspök, főgondnok, felügyelő). A legfelső bírói fórumok vezetői – a Királyi Kúria elnöke és másodelnöke, a Budapesti Királyi Ítéltábla elnöke – főrendiházi tagságot nyertek hivataluk idejére.¹⁹ 1885-ben megszűnt a főispánok tagsága. Új tagsági csoport lett az uralkodó által a kormány javaslatára, érdemeikért élethossziglani tagságban részesítetteké: 1885-ben harminc, majd az ötven fő eléréséig évente legfeljebb öt nyert kinevezést. A tagsági jogukat elvesztő tagok közül a főrendiház ötven főt választott, aki szavazati jogát élete végéig megőrizhette.

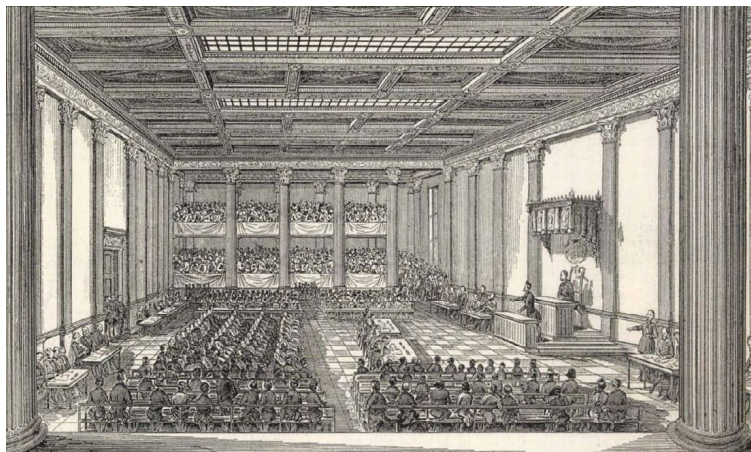
¹⁷ *Ábrázolt Folyóirat* 1848. január 8. 12.

¹⁸ Az országgyűlések elején közölt főrendiházi tagnévsorokban 1868 és 1884 között az erdélyi királyi hivatalosok száma egy és tíz között változott.

¹⁹ Az 1896: 26. tc. a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elnökét és másodelnökét szintén főrendiházi tagságban részesítette.

A főrendiházi ülések helyszínei 1848 és 1918 között

Az 1848-as év a főrendiházi ülésterem elhelyezésében jelentős változást hozott. Az 1848: 4. tc. kimondta, hogy az országgyűlés Pesten ülésezik. A felsőház 1848. július 4-től a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében tanácskozott. A tagok részben a falak mellett elhelyezett asztaloknál, többségük azonban (ellentétben a pozsonyi ülésteremmel) egymás mögötti padosorokban foglalt helyet.²⁰ Négy-négy padosor helyezkedett el a terem hosszabb oldalával párhuzamosan, illetve kétoldalt, az előbbiekre merőlegesen.²¹ Az elrendezés, amely hasonló volt az ekkor a pesti Redoute-ban ülésező képviselőház tanácskozóterméhez, átmenetet képezett a folyosórendszerűből a patkó alakú elrendezés felé. A változás összefüggött azzal az újítással, hogy mindkét ülésteremben elnöki emelvény és előtte szószék kapott helyet. A Nemzeti Múzeum dísztermében ezek a főajtóval szemközti falnál kerültek elhelyezésre. Az emelvénytől jobbra található padosorokban az első helyeket az egyházi méltóságok foglalták el.²² (1. kép)



1. kép: Alaprajza az 1848-ki július 2-ikára egybehítt országgyűlési főrendek teremének. Pest, Walzel, 1848.

Forrás: Vasárnapi Ujság 1884. június 29. 412.

A császári főserg előrenyomulása miatt 1849 elején az országgyűlés Debrecenbe költözött. Itt a felsőház tagjai közül csak néhányan jelentek meg, ezért a ház csak március 12-én tarthatta meg első ülését a Bárczay-házban. A Német (ma: Széchenyi) és Piac utca sarkán álló épületben volt báró Perényi Zsigmondnak, az elnöklő másodelnöknek

²⁰ OSZK PKnyt Kny. 1848/221. *Alaprajza az 1848-ki július 2-ikára egybehítt országgyűlési főrendek teremének.* Pest, 1848. Későbbi közlése: *Vasárnapi Ujság* 1884. június 29. 412.

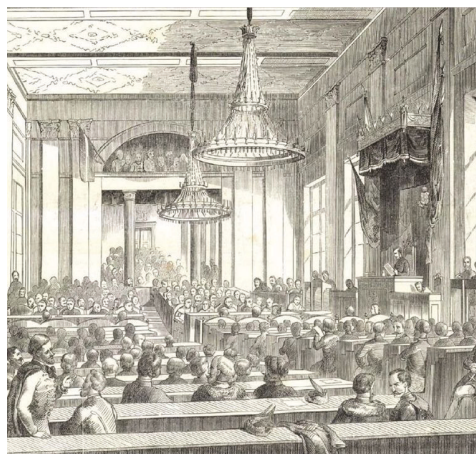
²¹ *Pesti Hírlap* 1894. június 21. 4.

²² *Pesti Hírlap* 1894. június 21. 4.

a szállása is. A Bárczay-ház emeleti nagyterme legfeljebb száz főt tudott befogadni. A mintegy 500 főrend közül az üléseken gyakran még húszan sem jelentek meg, miközben a házszabályok a határozatképességhez legalább 50 tag részvételét írták elő. A felsőház 22 ülést tartott Debrecenben, működése csekély jelentőségű volt.²³ 1849-ben Pesten, Szegeden és Aradon már nem ült össze.

A szabadságharc leverése után Karl von Geringer teljhatalmú császári biztos egyik első intézkedése a Nemzeti Múzeumban a felsőházi berendezés bontásának elrendelése volt.²⁴ A főrendiház 1861-ben a Pesti Kereskedelmi Testület épületének első emeleti dísztermében ülésezett.²⁵ A Lloyd-palota néven is ismert ház földszintjén a Pester Lloyd újság szerkesztősége és nyomdája, a Pesti Gabonacsarnok, kávéház és porcelánbolt, emeletén a díszterem mellett a Magyar Kereskedelmi Bank, a Nemzeti Kaszinó,²⁶ a második emeleten a Kereskedelmi Kamara és a Kereskedői Kaszinó helyiségei voltak. Az épületnek a tőkés gazdasággal és a még zömmel német nyelvű pesti polgársággal való szoros kapcsolata kevésbé illett a rendi eredetű, a nemzeti múlthoz kötődő főrendiházhoz. Korabeli vélemény szerint maga a díszterem sem volt elég ünnepélyes, „korántsem felel[t] meg nagyszerűség tekintetében, egy oly fényes múlttal bíró testület méltóságának, minő a magyar felsőház”. Bár az elnöki emelvényt és a szószéket (amelyeket az 1848. évihez hasonlóan alakították ki) vörös bársonyfüggönyök, selyem nemzeti zászlók és aranyozott magyar címer díszítette, a tagok templomi és iskolai padokhoz hasonlító ülőhelyein „tagadhatlanul meglátsz[ott] a hamar munka”. A padok ezúttal az elnöki emelvény két oldalán, párhuzamos sorokban helyezkedtek el. Zöld posztó borította őket,

kivéve a jobb és bal oldali első padosor ülőhelyeit. Ezekben a bíborszínű padokban a rendi hagyományoknak megfelelően az elnök jobbján az érsekek és püspökök foglaltak helyet felszenteltetésük szerint, balra a zászlósurak, az örökös főispánok „s folytatólag a többi főispánok, grófokkal, bárókkal elegyedve”.²⁷ (2. kép)



2. kép: A Pesti Kereskedelmi Testület (Lloyd-palota) épületében 1861-ben ülésező főrendiház.

Forrás: Vasárnapi Ujság 1861. június 30. 305.

²³ Balogh 1993: 5–8.; Borossy 1948: 381–384.

²⁴ Debreczeni-Dropán 2014: 35.

²⁵ Az 1861. évi országgyűlés újabb, intézmény- és ciklustörténeti összefoglalása: Pap 2022: 185–201.

²⁶ Később itt volt a Deák-párt, majd 1875-től a Szabadelvű Párt klubja.

²⁷ *Vasárnapi Ujság* 1861. június 30. 304–305.

1865–1866-ban a pesti megyeháza nagyterme adott otthont a főrendiház üléseinek. A termet az erdélyi és horvátországi tagok részvételére is számítva 246 ülőhellyel látták el. A padokat ismét folyosórendszerűen helyezték el. Az elrendezést a sajtó a Lloyd-palotabelihez hasonlította, valójában azonban – mivel nemcsak kétoldalt, hanem az elnöki székkal szemben is padosorok voltak – inkább az 1848. évihez hasonlíthatott. A hercegprímás kiemelt helye (aranyos karszék és asztal), továbbá a katolikus és ortodox főpapok, a zászlósurak, a főispánok és a mágnások elhelyezése a rendi korszak hagyományát követte.²⁸ Miután 1866 júniusában a képviselőház a Nemzeti Múzeumból átköltözött a Főherceg Sándor utcában a számára felépített épületbe, sor került a múzeumi díszteremnek a főrendiház számára való átalakítására. A képviselőház számára még 1861-ben kialakított teremzerű bútorzat²⁹ helyére Ybl Miklós terve nyomán patkó alakban elrendezett padok kerültek.³⁰ Az elrendezés előképét Yblnek 1865-ben a bécsi felsőház (Urak Háza) pályázatára benyújtott tervében találjuk meg, amelyre feltehetően hatott a párizsi szenátus üléstermének elrendezése.³¹ A főrendiház első ülését 1867. január 16-án tartotta a múzeumbeli új üléstermében. A Vasárnapi Ujság beszámolója nemcsak az újfajta elrendezéséről tudósított, hanem a padok élénkvörös bőrbevonatát is megemlíttette.³² Az angol Lordok Házában a padok huzata szintén hagyományosan vörös színű volt (szemben a képviselőház zöld borítású padjaival).³³ A főrendiházban azonban 1894 őszén a „haragosan piros” padokat barna bőrrel húzták át.³⁴ A főrendiház számára történő 1866. végi átalakításkor az elnöki emelvény mögötti falon a magyar zászlókat a nemzeti címerre cserélték.³⁵

1893-ban Munkácsy Mihály Honfoglalás című festménye került az elnöki emelvény mögé. A kép az állandó Országház számára készült, a Magyar Képzőművészeti Társulat és a kormány csak ideiglenes bemutatóhelynek szánta a Nemzeti Múzeum dísztermét, azonban Munkácsy és Steindl Imre művészi elképzelésének különbözősége miatt tartósan, 1905-ig itt maradt.³⁶ Beöthy Zsolt irodalomtörténész, esztéta 1894 márciusában

²⁸ *Pesti Napló* 1865. december 5. 2.; *Vasárnapi Ujság* 1866. április 22. 192.

²⁹ *Vasárnapi Ujság* 1861. június 23. 293–294.

³⁰ BFL XV.17.f.331.b. 104/1. <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/17654> – utolsó letöltés: 2023. június 3.

A tervrajz, figyelembe véve az ülőhelyek számát, a főrendiház számára készült. (Vesd össze a főrendiház hivatali iratai között a teremnek a főrendiház részére történő, 1866. végi átalakításáról fennmaradt számlával: MNL OL K 5 1. cs.)

A tervet a korábbi szakirodalom tévesen a képviselőház 1861. évi, illetve 1865. évi múzeumi ülésezéséhez kapcsolta. Debreczeni-Dropán 2014: 34.; Gömöry 2014–2015.

³¹ N. N. 2014–2015.

³² *Vasárnapi Ujság* 1867. január 20. 32.

³³ Jones 2014: 351.

³⁴ *Pesti Napló* 1894. október 25. (esti kiadás) 1.

³⁵ *Vasárnapi Ujság* 1867. január 20. 32.

³⁶ Cieger 2015: 27., 41., 43.

a Kisfaludy Társaság ülésén Munkácsy alkotását úgy aposztrofálta, hogy az „a magyarság képe, az elmúlt ezredév dicsőségének és bölcsességének képe, amely a jövőnek is tanítója lesz”.³⁷ A kép tehát nem tudatos tervezés eredményeképpen vált a főrendiház dekorációjává. Nem volt ideális az elhelyezése sem, a díszterem szűk volt számára. Mégis a Beöthy-féle értelmezés,³⁸ tágabban pedig a képnek a dicső nemzeti régműltből vett tematikája



illetett a főrendiházhoz, amelynek legnépesebb csoportját az 1885. évi reform után is az örökletes jogon tagok alkották, akik többségében az ország sorsának alakulásába évszázadok óta beleszólással bíró, nem egy esetben (fiktív) családfájukat a honfoglalás koráig visszavezető főnemesi családok leszármazottai voltak. (3. kép)

3. kép: A főrendiház ülése 1894. június 21-én a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében. Ellinger Ede fényképfelvétele. Forrás: Vasárnapi Ujság 1894. július 1. 428.

Az angol parlamentben a Lordok Házában elhelyezett királyi trón, amely a 18. század elejétől egyes ceremonális alkalmaktól³⁹ eltekintve üresen áll, szimbolikus jelentéssel bír: megjeleníti az uralkodói méltóságot, azt, hogy az uralkodó a törvényhozás egyik fő tényezője, ugyanakkor távol marad a napi politikában való részvételtől. A Nemzeti Múzeumban a főrendi ülésteremben a bejáratnál jobb kéz felől, a karzatba ékelődve állt a királyi páholy (bíbor függönyökkel díszítve, felül a magyar korona ábrázolásával). Hasonlóan elhelyezve került kialakításra a Sándor utcai képviselőházban a királyi, a bécsi parlament mindkét kamarájában a császári páholy. Az angol parlamenttől eltérően tehát Magyarországon és Ausztriában az uralkodó(i) család) ülőhelye a tanácskozó tagok felett helyezkedett el, továbbá az uralkodó nem használta a páholyokat.⁴⁰ Az országgyűlések ünnepélyes megnyitása sem a parlament épületében, hanem az uralkodó rezidenciáján (Budavári palota, bécsi Hofburg) történt. Mindez

³⁷ *Vasárnapi Ujság* 1894. március 4. 142.

³⁸ A festmény korabeli eltérő értékeléseire lásd Cieger 2015: 37–41.

³⁹ Az országgyűlés megnyitása, elnapolása, a törvények szentesítése során a királyi előjogok gyakorlása. Az angol uralkodók ezeket a prerogatívákat személyesen vagy (gyakrabban) képviselője útján gyakorolja, utóbbiak az ülésteremben az üres trón mellett foglaltak helyet.

⁴⁰ *Parlamentskorrespondenz* 2017. augusztus 23.

szimbolikusan kifejezte, hogy I. Ferenc József uralkodói énképétől távol állt az angol parlamentáris monarchia „King-in-Parliament” felfogása.⁴¹

A főrendiház 1902-ben az állandó Országház épületének északi szárnyába költözött, itt tanácskozott egészen ülésezésének 1918. november 16-i berekesztéséig. Az Országház épületének alaprajza a szimmetrikusan elhelyezett képviselőházi és felsőházi ülésteremmel és az épület közepén elhelyezett díszteremmel⁴² szimbolikusan megjelenítette a törvényhozás faktorainak hatalmi egyensúlyát, hasonlóan több külföldi törvényhozási épülethez, mint például a londoni és a bécsi parlamentéhez.⁴³ Az Országház főrendiházi üléstermének mérete, kifejezve a két kamara egyenrangúságát, megegyezett a jóval nagyobb létszámú képviselőházéval. A padok elrendezése amfiteátrumszerű volt, csakúgy, mint a főrendek előző és a képviselőház korábbi és akkori üléstermében. Az Országházban az elnöki emelvény kialakítása is a korábbi mintát követte. A képviselőház Sándor utcai épületében az elnöki emelvény előtt szószék állt, de azt a század vége felé már csak a bizottsági előadók használták,⁴⁴ akárcsak az Országház képviselőházi üléstermében.⁴⁵ A főrendiházban a tagok saját helyükön felállva szólaltak fel, szónoki, illetve előadói emelvény a nemzeti múzeumbeli ülésteremben 1867 után nem volt. Az Országházban kialakításra került, de már 1904-ben, amikor az elnöki emelvényt alacsonyabbra építették át, elbontották.⁴⁶ Az országgházi üléstermekben királyi páholyt nem építettek.⁴⁷ (4. kép)

4. kép: A főrendiház ülésterme az Országházban 1918-ban. Révész és Biró fényképfelvétele.

Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 72.437.



Az Országház főrendiházi üléstermében az elnöki emelvény melletti falsíkokat az *Aranybulla* és a *Moriamur* című temperakép díszítette, mindkettő Jantyk Máttyás

⁴¹ Schebeck 2003: 15.

⁴² Eredetileg az Országház kupolaterme szolgált volna helyszíneként a két ház együttes üléseihez, de az 1896. június 8-án tartott díszüléstől eltekintve ez nem valósult meg. *Vasárnapi Ujság* 1896. június 14. 389–396., 391.; *Pesti Napló* 1901. július 11. 7.

⁴³ A lehetséges külföldi példákra, összehasonlításra lásd Sisa 2021: 667–668., 688–700.

⁴⁴ X – y 1892: Rajzok a képviselőházából. *Vasárnapi Ujság* 1892. március 27. 226.

⁴⁵ *Magyar Nemzet* 1902. február 1. 5.

⁴⁶ Az átépítés célja az volt, hogy a házelnök áttekinthesse az összes padsort. *Független Magyarország* 1904. augusztus 25. 6.; *Pesti Hirlap* 1905. július 8. 6.

⁴⁷ *Budapesti Napló* 1902. november 28. 7.

alkotása. A festmények a nemesség történelmi szerepét hangsúlyozták abban a kamrában, ahol a főnemesség régi előjogát a születésből fakadó személyes törvényhozási részvételre, cenzussal korlátozva bár, de megőrizte. A képek témájukat a „(nemesi) nemzet a trón előtt”, illetve átvitt értelemben a „nemzeti erő diadala” szüzséből vették. Míg az *Aranybulla* központi gondolata a (nemesi) nemzet jogainak uralkodó általi elismerése és biztosítása, addig az 1741-es országgyűlési felajánlást ábrázoló *Moriamur* az uralkodó iránti lojalitás kinyilvánításának megjelenítője. A rendi parlamentek, illetve az uralkodó és az előkelők együttműködésének mozzanatai más felsőházakban is megjelentek a dekorációban. A Lordok Háza 1847 utáni üléstermét a János királyt a Magna Charta aláírására kényszerítő bárók szobrai díszítették.⁴⁸ Ausztria nemzetek feletti államának rendi előzményekkel nem rendelkező törvényhozását ezzel szemben az ókori görög és római történelem nagy alakjainak szobrai díszítették. Az épület tervezője, Theodor Hansen a birodalmi reprezentáció hellenisztikus értelmezési kontextusba ágyazásával a monarchiát és a demokráciát próbálta szimbolikusan egyesíteni. Ettől csak az épület főbejáratánál tért el, amelyet Ferenc József és a koronatartományok allegorikus alakjainak szoborcsoportja díszítette.⁴⁹

A főrendiház nyomtatott ülésrendjei

A főrendiház 1867-ből és 1886-ból fennmaradt ülésrendjei segítenek megismerni a tagok elhelyezkedését az ülésteremben a főrendiházi reformot megelőző és az azt követő időszakban.

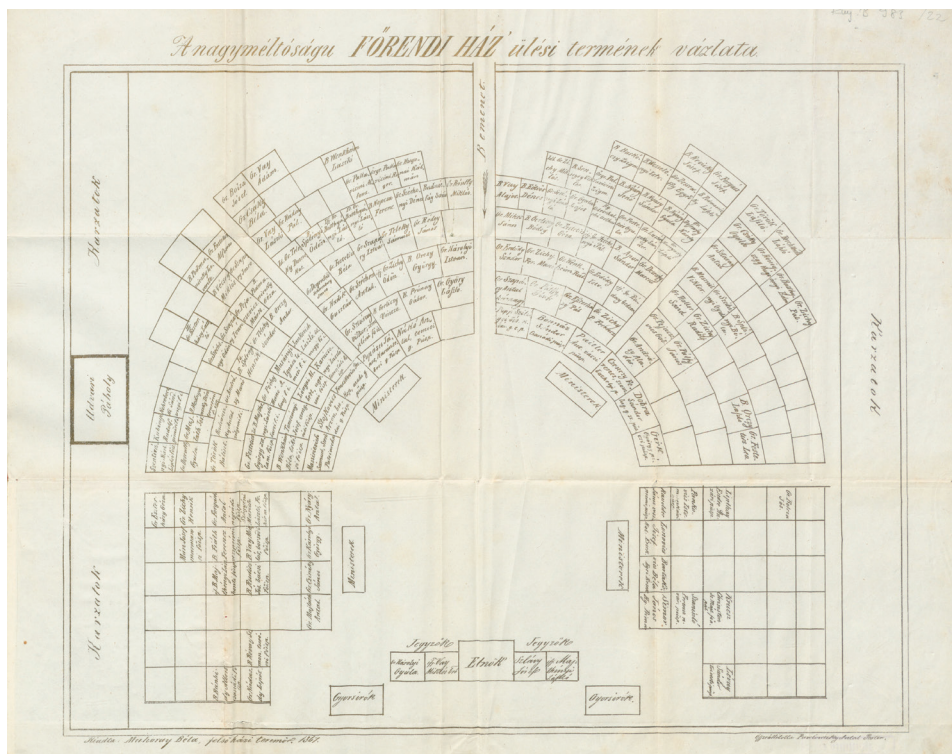
Az 1867-ben, röviddel a Nemzeti Múzeumba költözést követően megjelent ülésrendet Pavlovszky Antal, a Királyi Tábla irattárosa állított össze, és Muhoray Béla főrendiházi teremfelügyelő adta közre.⁵⁰ (5. kép)

A litografált ülésrenden 224 pad látható. Ezek 75%-án szerepel név, ami a főrendiház ekkori taglétszámának kb. 20%-a, az országgyűlés elején megjelent tagoknak 60%-a volt. A tagok helyét a tagsági jogosultság kategóriái szerint jelölte ki a háznagyi hivatal. Az elnöki emelvénytől tekintve bal oldalon (a rendi hagyományt követve) elől az országzászlósok, a pozsonyi gróf és a koronaörök kinevezés sorrendjében kijelölt helye volt. A koronaörök mellett és mögött ültek a főispánok, közülük az első helyeken két örökös (és tényleges) főispán. Az ekkori főispánok csaknem kétharmadának (28 személynek) neve szerepel az ülésrendben.

⁴⁸ Vincent 1906: 20.

⁴⁹ *Parlamentskorrespondenz* 2017. augusztus 23.; Sisa 2021: 700.

⁵⁰ OSZK PKnyt Kny. B 983. *A nagyméltóságú Főrendi Ház ülési termének vázlatja*. Összeáll. Pavlovszky Antal. Pest, 1867.



5. kép: A nagyméltósági Főrendi Ház ülési termének vázlatja, 1867.

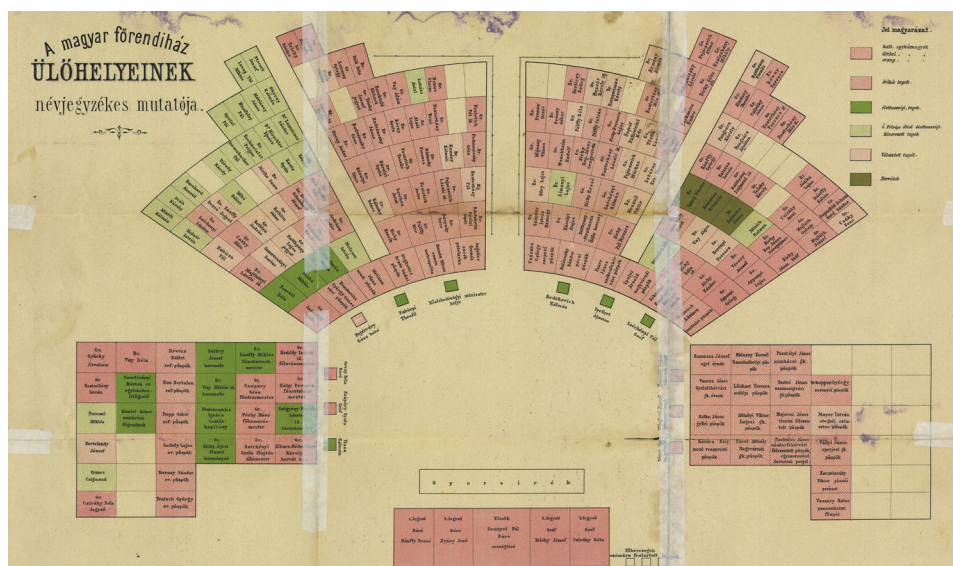
Forrás: Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár Kny. B 983.

Szintén a hagyománynak megfelelően jobboldalt az első padsorokban a katolikus főpapok foglaltak helyet. Az ülésrendben a püspöki kar mintegy harmadának, 15 főpapnak a neve szerepelt. A római és görögkatolikus főpapok vegyesen, a megyéspüspökök általában a püspökké szentelés sorrendjében ültek.⁵¹ A görögkeleti egyházi vezetők ülőhelyei a padsorok középső tömbjének első sorában voltak. A terem középső részén, az elnöktől távolabbi padsorokban voltak a születési jogon tag főrendek ülései. A padokon az országgyűlésre meghívott örökös tagok 16%-ának neve került feltüntetésre. Az ülésrendben szereplő örökös tagok csaknem négyötöde már 1865-ben, az országgyűlés elején megjelent a főrendiházban (bemutatta királyi meghívólevelét). Mindkét általunk vizsgált ülésrendről elmondható, hogy az örökös tagok ülésrendjének beosztásában nem volt szerepe a rangfokozatnak: a hercegek, grófok és bárók vegyesen ültek – ahogy a nemesi rend egységéről vallott felfogásnak, az „egy és ugyanazon nemesség” elvének megfelelően korábban sem volt ilyen elkülönülés. Az egymás

⁵¹ Az ettől való eltérés magyarázata feltehetően az volt, hogy egy-egy egyházi méltóság betöltésekor a katolikus főpapok ülésrendjének teljes átszervezése helyett az új püspök hivatali elődje helyét kapta meg.

közeliében ülő örökös tagok között rokonsági kapcsolat csak ritkán mutatható ki.⁵² Előfordult, hogy eltérő tagsági jogosultságú, de azonos régióból származó tagokat sorolt egymás mellé az ülésrend (így ült egymás mellett az 1867. évi ülésrend szerint két erdélyi tag: Radnótfáy Sámuel királyi hivatalos és gr. Bánffy Miklós), de ez inkább kivétel volt. Más rendezőelvet egyelőre nem találva azt feltételezzük, hogy az örökös tagok helyei alapvetően a királyi meghívólevelek bemutatásának sorrendjében kerültek az ülésrendben kijelölésre.

Az ülésrend alapján a tagok padosrai előtt elhelyezett asztalok melletti székek a kormány tagjainak ülőhelyeként szolgáltak (akkor is itt foglaltak helyet, ha egyébként a főrendiház tagjai voltak). Ugyanez volt megfigyelhető a Sándor utcai képviselőházban és a bécsi parlamentben is. A brit törvényhozási kamarákban a kormány tagjai, akik csak a parlamenti tagok közül kerülhetnek ki, az ülésteremben a jobb oldalon, a kormánypárti padok első sorában ülnek. Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusában az elnök és kormányának tagjai (az alelnök kivételével) hagyományosan nem vehetnek részt az üléseken, a két házban nincs is ülőhelyük.⁵³



6. kép: A magyar főrendiház ülőhelyeinek névjegyzékes mutatója, 1886.

Forrás: Ausztriai és Magyar orsz. képviselő-választó-kerületek-térképe a magyar 1884–1887 és az osztrák 1885–1891 évi országgyűlési összes pártok és választó kerületek kitüntetésével. Bécs, [1886.] Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény 923644.

⁵² Ballabás 2019: 33–67.

Köszönöm Ballabás Dániel segítségét a rokoni kapcsolatok vizsgálatához.

⁵³ Szente 2006: 334.

A főrendiházban az 1885. évi reformot követően a tagsági összetétel módosulásával változott az ülésrend is. A Kreith Béla újságíró összeállításában megjelent 1886. évi ülésrendben a korábbiakhoz hasonlóan amfiteátrális elrendezésben 224 pad látható.⁵⁴ Ezek 85%-a névvel ellátott, ami az akkori tagság 53%-át foglalta magába. Az ülésrendben a főrendek tagsági jogosultságának típusát színek jelzik (néhány esetben tévesen).

A tagok helyének kijelölése továbbra is alapvetően tagsági joguk szerint történt. Mikszáth Kálmán a főrendiházi reform után ilyennek látta az üléstermet: „Általában úgy veszi ki magát, az egész főrendiház elkülönítve ülő kasztjaival, mint egy közökre osztott mező. Egy nagy darabon kukorica díszlik, elhagyott avar jön azután, egy kis darabkán zab [...], egy folton tiszta búza, közte bőven konkoly és pipacs, van aztán cukorrépa, lednek, de a legnagyobb rész a dísznövényeké.”⁵⁵

A zászlósorak ülőhelyei továbbra is a terem bal oldalának első padsoraiban voltak. A mögöttük levő sorokban, ahol korábban a főispánok egy része foglalt helyet, most a protestáns felekezeti vezetők ültek. Az 1885-ben az uralkodó által élethossziglani tagságra kinevezett harminc tag közül a császári udvarban szolgálatot ellátó és így az ülésekről tartósan távollévő négy főrend kivételével valamennyinek a neve szerepelt az ülésrendben. Ők döntő többségükben a balról második szektor hátsó soraiban foglaltak helyet, a kimaradt főispánok egykori ülőhelyén (azon kinevezett tagok, akik főispánok is voltak, megőrizték ugyanitt lévő korábbi ülőhelyüket). A gyakorlati szempont érvényesítése, tehát az, hogy a háznagyhi hivatal a reform során kiesett tagsági csoportok megüresedett helyét adta az új tagoknak, nem talált méltánylásra. A függetlenségi *Egyetértés* napilap cikkírója kifogásolta az élethossziglani kinevezett tagok elhelyezését: „Nehezen érthető, hogy miért jelölték ki helyeiket ép[p] ott a hátulsó padsorokban. Alkalmassint ők lesznek a főrendiházi ülések legszorgalmasabb látogatói, s a rendes üléseken, mikor a ház más oldalán üresek lesznek a padsorok, ez a kicsike csoport lesz a főrendiház – a terem hátterében.”⁵⁶ A háznagyhi hivatal a hasonló foglalkozású kinevezett tagok ülőhelyét egymás közelében jelölte ki, így egymás mellett foglalt helyet az orvos Hirschler Ignác és Lumniczer Sándor, az irodalomtörténész Gyulai Pál és a nyelvész Hunfalvy Pál (mindketten egyetemi tanárok), továbbá az építész Ybl Miklós és a mérnök Stoczek József. Az ortodox metropoliták és püspökök számára kijelölt padok a korábbiakhoz hasonlóan a két középső szektor első sorában voltak. Ugyanebben a sorban, feltehetően a személyének szóló tiszteletadás jeleként, baloldalt az első helyen gr. Andrassy Gyula örökös tag, korábbi miniszterelnök ült. Az ortodox főpapok mögött a főrendiház hivatalból tag főbíró tagjai, mellettük pedig Melczer István élethossziglani kinevezett tag, a Hétszemélyes Tábla nyugalmazott bírója foglalt helyet.

⁵⁴ Kreith [1886].

⁵⁵ Mikszáth 1977: 94.

⁵⁶ *Egyetértés* 1885. szeptember 27. 2.

Az 1885. évi reform következtében megfogyatkozott számú örökös tagok továbbra is az ülésterem középső részén foglaltak helyet. A mintegy kétszáz születési jogon tag főrend 45%-ának neve szerepelt az ülésrendben. Ahogy említettük, az ülésrendben egymás mellett feltüntetett tagok között csak ritkán mutatható ki rokonsági kapcsolat. A padtársak esetében időnként megfigyelhető közös érdeklődési kör, mint gr. Károlyi Gyula, gr. Festetics Tasziló és gr. Nádasdy Lipót esetében, akik a Magyar Lovaregylet (Jockey Club) vezető tagjai voltak. Ugyanakkor a szintén elnökségi tag gr. Batthyány Elemér tőlük távol foglalt helyet. Míg a magyar képviselőházban, de az angol és az ausztriai parlamentben is a tagok politikai (párt)hovatartozás szerint foglaltak helyet, a főrendiházban, ahol pártok tartósan nem léteztek, az ilyenfajta csoportosulás nem volt jellemző. 1866-ban a Fővárosi Lapok úgy mutatta be a főrendiház üléstermét, hogy ott „[h]iába keresünk bal és jobb oldalt, hogy az egyik vagy másíknak tömörsége után előre tehesünk egy kis jóslatot. A padokat elválasztó sikátorok semmit sem jelentenek. Nincs külön fészek, külön tábor.”⁵⁷

A tagsági jogosultság szerinti ülésrend ugyanakkor esetenként részlegesen leképezte egy adott kérdésben a politikai hovatartozást, így az 1880-as, 1890-es években az egyházpolitikai vitákban a jobboldalt helyet foglaló katolikus püspöki kar a konzervatív véleményt, a baloldalt helyet foglaló főispánok, később a református felekezeti vezetők és a kinevezett tagok többsége pedig a kormány liberális álláspontját támogatta. A születési jogon tagok esetében, a 19. század első feléhez hasonlóan, a dualizmus időszakában is előfordult, hogy a hasonló véleményen lévők egymás közelében foglaltak helyet (ez felveti annak eshetőségét, hogy a háznagyi hivatal a helyek kijelölésénél egyes esetekben figyelembe vette a tagok egyéni kéréseit). Az 1886. évi ülésrend szerint például egymás mellett volt gr. Szirmay György és br. Redl Béla mérsékelt ellenzéki, valamint gr. Zichy Nándor és gr. Apponyi György konzervatív katolikus nézeteket valló örökös tagok ülőhelye. Emellett Somssich Pál konzervatív politikus sem a (többnyire a liberális kormánypárthoz kötődő) kinevezett tagok között, hanem az örökös tagok gyűrűjében, Zichy közelében ült. A Pesti Napló beszámolója szerint 1895-ben a „klerikális mágnások” az ülésterem jobb oldalán, a „liberális főrendek” a túlsó oldalon foglaltak helyet. Ekkor sem volt azonban egyértelmű a terem két oldalának politikai színelete: „a számarányt sem árulják el avatatlan szemnek, mert barát van az ellenség közt (nemcsak fogadalmas) és ellenség a barátok közt”.⁵⁸ Egy 1902. évi tudósítás is azt hangsúlyozta, hogy „a főrendek elhelyezkedése nem pártok szerint történik, hanem hierarchikus csoportok szerint”.⁵⁹

⁵⁷ *Fővárosi Lapok* 1866. december 21. 1190.

⁵⁸ Kappa [Kabus Ede] 1894: A párbaj. A főrendiház üléséből. *Pesti Napló* 1894. május 8. 1.

⁵⁹ *Alkotmány* 1902. november 28. 5.

Az 1886. évi ülésrend szerint az örökös tagok csoportjába ékelődött be a horvát országgyűlés három küldöttének és Mixich Kálmán horvátországi kinevezett tagnak az ülőhelye. A főrendiház 1886-ban életben levő 47 választott tagja közül 29-nek a neve szerepelt az ülésrendben. Valamennyien megőrizték az 1885. évi reform előtt (örökös tagként, főispánként vagy címzetes püspökként) elfoglalt helyüket. A korábbiakhoz hasonlóan a katolikus főpapok ülőhelyei a padsorok jobb oldali szektorában voltak. A bíborosi rangú főpapok azonban kiemelt helyen, a jobb oldali padsor előtt elhelyezett székeken ültek. A bíborosokkal szembeni tisztelet ilyen kifejezése a rendi korszakig nyúlt vissza.⁶⁰ A főrendiházi reformot követő újítás volt, hogy az ülésteremben az elnöki emelvény közelében az uralkodócsalád főhercegei számára vörös selyemmel leterített asztalokat és vörös karszékeket helyeztek el.⁶¹ A külföldi törvényhozásokban is kiemelt hely illette meg az uralkodócsalád törvényhozásban tag leszármazottait, a Lordok Házában a keresztpadokon, az ausztriai Urak Házában az első padsorban volt a helyük.⁶²

Az Országházba költözést követően, ahogy egy korabeli tudósításban olvashatjuk, „[a] főrendek elhelyezkedése [...] a régi állapothoz képest alig változott egyebekben, minthogy a régi teremben elkülönített főhercegi és bíbornoki helyek itt lekerültek a terem közepén az első padsor előtt félkörben álló miniszteri székekhez, s így itt tizenhat piros bársony zsöllye látható”.⁶³ A hagyományok tovább élését mutatja, hogy az 1927-ben összeült felsőházban a katolikus főpapok, a zászlósurak, a protestáns felekezeti vezetők és a főnemes családok leszármazottainak padjai ugyanott helyezkedtek el, ahol 1918 előtt a főrendiházban – ahogy az uralkodócsalád tagjainak és a minisztereknek a bársonyszékei is.⁶⁴

Főrendiházi ülőhelyek száma

A főrendiház reformja előtt a tagok létszáma időnként meghaladta a 800 főt, azt követően 320–370 körül mozgott. Az ülőhelyek száma az üléstermekben ennél alacsonyabb volt: a pesti megyeházán 246, a Nemzeti Múzeumban 1867-ben 229, 1886-ben 232 ülőhely volt. Az Országház 1882-ben közzétett tervezési programja előírta, hogy képviselőházban 444 képviselő (tehát minden egyes tag) számára készüljön ülőhely, a főrendiházi ülésteremben pedig 300 tag számára.⁶⁵ Az elkészült felsőházi teremben

⁶⁰ Szijártó 2005: 105.

⁶¹ *Pesti Hírlap* 1885. szeptember 26. 1.

⁶² MacDonagh 1897: 289.; *Verzeichnis der erblichen und lebenslänglichen Mitglieder des Herrenhauses*. (IX. Session). Wien, 1879. Melléklet

⁶³ *Alkotmány* 1902. november 28. 5.

⁶⁴ *Pesti Hírlap* 1927. január 29. 1–2.

⁶⁵ A budapesti Tömöttéren építendő állandó országház tervezési programja [!]. Közli: Gábor 2000: 172–173.

a főrendek számára 290 ülőpad, továbbá a főhercegek és a bíborosok számára három-három karosszék állt rendelkezésre.⁶⁶

Nem volt egyedi jelenség, hogy a törvényhozási teremben a tagok számánál kevesebb ülőhely állt rendelkezésre. Hagyományosan ez volt a helyzet az angol képviselőházban (a Skóciával, majd az Írországgal való uniót követően végzett bővítések ellenére is).⁶⁷ Az ausztriai Birodalmi Tanács mindkét kamarájában az idők során hasonló helyzet alakult ki.⁶⁸ Ez összefüggött azzal, hogy a kamarák ülésein sok esetben a tagoknak csak töredéke jelent meg. A magyar felsőtáblán a reformkorban is gyakran alacsony volt a részvétel, például 1835-ben John Paget pozsonyi látogatásakor a 600–700 főnemes tagból mindössze 30 volt jelen az ülésen.⁶⁹ A brit képviselőházban pedig 1800 és 1830 között csak 30 olyan ülés volt, amelyen a 658 képviselő közül több mint 500 részt vett, és csak egy, amelyen több mint 550.⁷⁰

Az alacsony részvétellel⁷¹ is magyarázható, hogy a főrendiház 1867. évi ülésrendjében a padok 25%-án, a 1886. évi ülésrendben pedig 15%-án nem szerepelt név. A főrendiházi tagok nagyobb számban történő megjelenésekor (1883–1884-ben és 1894–1895-ben az egyházpolitikai törvényjavaslatok, 1884–1885-ben a főrendiházi reform tárgyalásakor) a név szerinti szavazások adatai alapján a reform előtti időszakban 200–400, az 1890-es években 180–260 tag vett részt az üléseken. Ezekben a főrendiházi viszonylatban élénken látogatott üléseken további székek kerültek a terembe, sőt az is előfordult, hogy a tagok a látogatói karzatok párkányát vették igénybe ülőhelyként, akik pedig itt sem fértek el, azok a padsorok közötti folyosókon álltak, vagy az előcsarnokban, ahonnan csak szavazáskor mentek be az ülésterembe.⁷²

Fiktív vagy valós az ülésrend?

Ki kell térnünk arra, hogy a nyomtatott ülésrendeknek mennyire felelt meg a tagok tényleges elhelyezkedése. Szijártó M. István a 18. századból fennmaradt országgyűlési ülésrendekre vonatkozóan megállapította, hogy azok „részben fiktívek, a precedenciát

⁶⁶ Sisa 2021: 679.

⁶⁷ Seaward 2019: 106–108.; Cotter–Flinders 2019: 156.

⁶⁸ *Prager Abendblatt* 1884. december 17. 1.; *Neues Wiener Tagblatt* 1907. május 5. 4.

⁶⁹ Paget, John 1987: *Magyarország és Erdély*. (Vál., szerk. Maller Sándor, ford. Rakovszky Zsuzsa.) Budapest 54.

⁷⁰ Seaward 2019: 107–108.

⁷¹ Ennek lehetséges okaira lásd Tóth-Barbalics 2018: 235–264.; Tóth-Barbalics 2021: 179–181.

⁷² *Egyetértés* 1884. január 13. 1.; *Pesti Hírlap* 1884. január 13. 1. melléklet 9.; *Egyetértés* 1885. március 24. 1.; *Pesti Napló* 1885. március 23. (esti kiadás) 2.; *Budapesti Hírlap* 1894. május 8. 2.; Kappa [Kabos Ede] 1894: 1.

rögzítik, s nem pontosan írják le a valós helyzetet”.⁷³ A dualizmus kori ülésrendekben a precedencia (elsőbbség) elve részben, egyes csoportoknál szintén érvényesült, gondoljunk csak a katolikus főpapok, a zászlósurak vagy a főhercegek kiemelt helyére. A tagsági csoportokon belül azonban már eltéréseket tapasztalunk a korábbi, a rendi hagyományoknak megfelelő (elvi) sorrendtől, így a kisebb zászlósurak, főispánok, katolikus főpapok esetében egyéb, részben gyakorlati szempontok érvényesültek (például a minél kisebb mértékű átrendezés érdekében a megürült ülőhelyek betöltése).

Az ülésekről tudósító forrásokból úgy tűnik, hogy a tagok alapvetően a hivatalos ülésrend szerint foglaltak helyet, ugyanakkor időnként, különösen az örökös tagok eltértek ettől. Míg a fennmaradt nyomtatott ülésrendekben az ülőhelyek kiosztása nem a családi kötelékek figyelembevételével történt, addig a *Budapesti Hírlap* 1894. május 8-án megjelent tudósítása arról számolt be, hogy „[n]agy nemzetiségek ülnek egy-egy csoportban, mint valamikor a rákosi gyűléseken”. A Pécsi Napló pedig 1900 tavaszán a Széchényi család tagjainak a „család padjában” az ülés alatt folyó (magán) megbeszéléséről írt.⁷⁴ További példa a nyomtatott ülésrendtől való eltérésre, hogy az 1894. június 21-i ülésen készült fényképek tanúsága szerint a tartósan távolmaradt főhercegek asztalai helyén a hivatali személyzet tagjai (naplószerkesztő, gyorsírófőnök, elnöki titkár) foglaltak helyet.⁷⁵

Főrendiházi (rang)sorrend és szavazás

Felmerülhet a kérdés, hogy a tagsági csoportok elhelyezésének volt-e hatása a főrendiház döntéshozatalára. Ismeretes, hogy a rendi korszakban a felsőtábla döntéshozatali eljárása nem a szavazatok megszámlálásán, hanem mérlegelésén alapult, a véleményeknek az elnöklő nádor általi súlyozásában pedig szerepe lehetett a rangsorrendnek, illetve az azt tükröző ülésrendnek.⁷⁶ A törvényhozás polgári korszakában a főrendiházban név szerinti szavazáskor (a Főrendiházi naplók tanúsága alapján) a tagok felszólítása mindig tagsági csoportonként történt, azonos, részben a rendi hagyományra visszavezethető sorrendben. Ennek a sorrendnek azonban nem volt az eredményre befolyása, mert a szavazatok súlya egyenlő volt, és egyébként is általában már előzetesen ismertté vált az egyes tagsági csoportok hangadó tagjainak álláspontja, a késve, tagsági csoportjuk szavazása után érkezett főrendek pedig a voksolás végén pótlólag szavazhattak.

⁷³ Szijártó 2005: 105.

⁷⁴ *Budapesti Hírlap* 1894. május 8. 2.; *Pécsi Napló* 1900. május 24. 4.

⁷⁵ *Vasárnapi Ujság* 1894. július 1. 428.

⁷⁶ Dobszay 2019: 349.

Megállapítható, hogy a főrendiház üléstermeinek kialakítását 1902-ig a körülmények kényszere (a rendelkezésre álló, eredetileg más rendeltetésű helyiség alaprajza és mérete), a hagyományok és a tervező elképzelése együttesen határozta meg. Az országházi ülésterem kialakításakor a döntéshozók éltek azzal a lehetőséggel, hogy az építészeti stílusnak, az alaprajznak és az elrendezésnek, a termék méretének, valamint a díszítés ikonográfiájának a meghatározásával szimbolikus tartalmakat fejezzen ki, így a törvényhozás tényezőinek, illetve az uralkodónak és a nemzetnek az egységét, a nemesség és az országgyűlések történelmi jelentőségét. A főrendiházban egyfelől a rendi korszakból származó törvények, rendelkezések és hagyomány tovább élése, másfelől a pártok hiánya következtében (a képviselőházzal ellentétben) fennmaradt a korábbi, alapvetően rendi eredetű, tagsági jogosultság szerinti ülésrend, amely azonban egyes esetekben (mint a részvételi jogukat választott tagként megőrző főrendeknél) gyakorlati szempontok nyomán módosult. A fentiek következtében a magyar főrendiház ülésrendje különbözött a Lordok Háza részben rendi eredetű, részben a pártok szerinti csoportosulást tükröző, de éppúgy a rendi előzményeket nélkülöző ausztriai Urak Háza tagjainak részben méltóság szerinti (katolikus főpapok, főhercegek), részben (az örökletes és a kinevezett tagok esetében) a párthovatartozást tükröző ülésrendjétől is.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XV.17.f.331.b. Ybl Miklós hagyatéka, tervek (1844–1891).

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 5 Főrendiház hivatali iratok (1866–1918).

Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtára (OSZK PKnyt)

Kny. 1848/221. *Alaprajza az 1848-ki július 2-ikára egybehítt országgyűlési főrendek teremének.* Pest, 1848.

Kny. B 983. *A nagyméltóságú Főrendi Ház ülési termének vázlatja.* Összeáll. Pavlovszky Antal. Pest, 1867.

Ábrázolt Folyóirat 1848. január 8. 12.

Alkotmány 1902. november 28. 5.

Budapesti Hírlap 1894. május 8. 2.

Budapesti Napló 1902. november 28. 7.

Egyetértés 1884. január 13. 1.

Egyetértés 1885. március 24. 1.

Egyetértés 1885. szeptember 27. 2.

Fővárosi Lapok 1866. december 21. 1190.

Független Magyarország 1904. augusztus 25. 6.

Hazánk s a Külföld 1865. október 1. 633.

Kappa [Kabos Ede] 1894: A párbaj. A főrendiház üléséből. *Pesti Napló* 1894. május 8. 1.

Kreith Béla [1886]: A magyar főrendiház ülőhelyeinek névjegyzékes mutatója. Tervezte gróf Kreith Béla. In: *Ausztriai és Magyar orsz. képviselő-választó-kerületek-térképe a magyar 1884–1887 és az osztrák 1885–1891 évi országgyűlési összes pártok és választó kerületek kitüntetésével*. Bécs.

Magyar Nemzet 1902. február 1. 5.

Mikszáth Kálmán 1977: Az új főrendiház első ülése. In: Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok*. XXI. 1885. július – 1885. december. (S. a. r. Rejtő István.) (Mikszáth Kálmán Összes Művei 71.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 91–95.

Neues Wiener Tagblatt 1907. május 5. 4.

Paget, John 1987: *Magyarország és Erdély*. (Vál., szerk. Maller Sándor, ford. Rakovszky Zsuzsa.) Budapest.

Pécsi Napló 1900. május 24. 4.

Pesti Hirlap 1884. január 13. 1. melléklet 9.

Pesti Hirlap 1885. szeptember 26. 1.

Pesti Hirlap 1894. június 21. 4.

Pesti Hirlap 1905. július 8. 6.

Pesti Hirlap 1927. január 29. 1–2.

Pesti Napló 1865. december 5. 2.

Pesti Napló 1885. március 23. (esti kiadás) 2.

Pesti Napló 1894. október 25. (esti kiadás) 1.

Pesti Napló 1901. július 11. 7.

Prager Abendblatt 1884. december 17. 1.

Vasárnapi Ujság 1861. június 23. 293–294.

Vasárnapi Ujság 1861. június 30. 304–305.

Vasárnapi Ujság 1866. április 22. 192.

Vasárnapi Ujság 1867. január 20. 32.

Vasárnapi Ujság 1884. június 29. 412.

Vasárnapi Ujság 1894. március 4. 142.

Vasárnapi Ujság 1894. július 1. 428.

Vasárnapi Ujság 1896. június 14. 389–396.

Verzeichnis der erblichen und lebenslänglichen Mitglieder des Herrenhauses. (IX. Session).
Wien, 1879.

X – y 1892: Rajzok a képviselőházból. *Vasárnapi Ujság* 1892. március 27. 226.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ainsworth, James 2017: Customs and traditions of the House of Lords. *House of Lords Library Briefing*. 2017. aug. 7. 28–30. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2017-0050/LLN-2017-0050.pdf> – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Ballabás Dániel 2019: Családfákon innen és túl. Genealógiai kapcsolatok detektálása a hálózatok segítségével. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történelmi kutatásokban*. Eger, 33–67.
- Balogh István 1993: Egy kétszáz éves épület 1849-ben a főrendiháznak is otthona. *Debrecenért Hírlevél* (4.) 1. 5–8.
- Borossy András 1948: Az országgyűlés. In: Szabó István (szerk.): *A szabadságharc fővárosa Debrecen, 1849 január–május*. Debrecen. 329–384.
- Cieger András 2015: Árpád a Parlamentben. A festőművészet esete a tudománnyal és a politikával. In: Lajtai Mátyás – Varga Bálint (szerk.): *Tény és fikció. Tudomány és művészet a nemzetépítés büvkörében a 19. századi Magyarországon. Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből*. 1. Budapest, 25–48.
- Cieger András 2021: A magyar országgyűlés a dualizmus korában. I. *A képviselőház. (A magyar országgyűlések története)* Budapest.
- Cooper, Catriona 2019: The Sound of Debate in Georgian England Auralising the House of Commons. *Parliamentary History* (38.) 1. 60–73. DOI: 10.1111/1750-0206.12413.
- Cotter, Leanne-Marie – Flinders, Matthew 2019: The Palace of Westminster: Another Window of Opportunity? *Parliamentary History* (38.) 1. 149–165. DOI: 10.1111/1750-0206.12418.
- Debreczeni-Dropán Béla 2014: Ybl Miklós és a Magyar Nemzeti Múzeum. In: Hídvégi Violetta – Maróty Katalin (szerk.): *Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig*. Budapest, 27–47.
- Dobszay Tamás 2019: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*. (A magyar országgyűlések története) Budapest.
- Gábor Eszter 2000: Az állandó Országház tervpályázata 1883-ban. In: *A ország háza. Budapesti országháza tervek 1784–1884*. Budapest, 138–227.
- Gömöry Judit 2014–2015: Nemzeti Múzeum (több díszítési, átalakítási munka). *Ybl Miklós Virtuális Archívum*. <https://ybl.bparchiv.hu/hu/alkotasok/nemzeti-muzeum-tobb-diszitesi-atalakitasi-munka> – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Hallam Smith, Elizabeth 2019: Ventilating the Commons Heating the Lords 1701–1834. *Parliamentary History* (38.) 1. 74–102. DOI: 10.1111/1750-0206.12414.
- Jones, Clyve 2014: Accommodation in the Painted Chamber for Conferences between the Lords and the Commons from 1600 to 1834. *Parliamentary History* (33.) 2. 342–357. DOI: 10.1111/1750-0206.12100.

- N. N. 2014–2015: Képviselőház és felsőház, Bécs. *Ybl Miklós Virtuális Archívum*. <https://ybl.bparchiv.hu/hu/alkotasok/kepviselohaz-es-felsohaz-becs> – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- MacDonagh, Michael 1897: *The book of Parliament*. London.
- Originalbehänge der Loge von Kaiser Franz Joseph I. im Zuge der Sanierung im Parlament entdeckt. *Parlamentskorrespondenz* 2017. augusztus 23. https://www.parlament.gv.at/PAKT/PR/JAHR_2017/PK0930 – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Pap József 2022: Két korszak határán. Az 1861-es országgyűlés története. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio historiae* (Új sorozat 49.) 185–201. DOI: 10.46438/ActaUnivEszterhazyHistoriae.2022.2.185. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/7494/1/185_Pap.pdf – utolsó letöltés: 2023. június 3.
- Pereházy Károly 1969: Műemléképületek restaurálása a Józsefvárosban. *Műemlékvédelem* (13.) 1. 35–39.
- Rózsa György 1972: Vázlat a magyar országgyűlések ikonográfiájához. *Folia Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum évkönyve* (1.) 81–94.
- Schefbeck, Günther 2003: Theophil Hansen und das Wiener Parlamentsgebäude. In: *120 Jahre Parlamentsgebäude. Katalog zur Ausstellung aus Anlass des 120. Jahrestages der ersten Plenarsitzung im Parlamentsgebäude*. Wien, 7–26.
- Seaward, Paul 2019: 'A Sense of Crowd and Urgency?' Atmosphere and Inconvenience in the Chamber of the Old House of Commons. *Parliamentary History* (38.) 1. 103–118. DOI: 10.1111/1750-0206.12415.
- Sisa József 2020: Az Országház épülete. In: Sisa József (szerk.): *Az Országház építése és művészete*. Budapest, 651–701.
- Spirk József – Éskovács Péter 1998: Patthelyzet a parlamenti bizottságokban. Történelmi hagyományok alakították ki a törvényhozás ülésrendjét. *Népszava* 1998. június 16. 2.
- Szente Zoltán 2006: A parlamenti ülésrendek szimbolikája. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest. 327–334.
- Szijártó M. István 2005: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Budapest.
- Taylor, Miles 2019: St Stephen's in War and Peace Civil Defence and the Location of Parliament 1938. *Parliamentary History* (38.) 1. 135–148. DOI: 10.1111/1750-0206.12417.
- Tóth-Barbalics Veronika 2018: A főrendiház üléseinek látogatottsága. *Modern Magyarország* (5.) 1. 235–264.
- Tóth-Barbalics Veronika 2021: A magyar országgyűlés a dualizmus korában II. *A főrendiház (1865–1918)*. (A magyar országgyűlések története) Budapest.
- Vincent, Howard 1906: *The imperial Parliament of Great Britain & Ireland*. London.

TÖRTÉNELMI IRODALOM / REVIEWS

A mégsem szürke politikus. A „Szapáry Gyula gróf, a sokoldalú politikus” című biográfia recenziója

Dobszay Tamás – Estók János (szerk.): *Szapáry Gyula gróf, a sokoldalú politikus*. Line Design Kiadó – Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár, Budapest, 2023. 224 oldal.

A dualizmus korának miniszterelnökeiről készült modern történettudományos biográfiai feldolgozások száma még mindig meglehetősen hiányosnak tekinthető. Ezt némileg árnyalja, hogy a korszak kiemelkedőnek tekintett miniszterelnökeiről készültek már ugyan életrajzi összefoglalások,¹ azonban Szlávay József, Bittó István, Wenckheim Béla báró, Szapáry Gyula gróf, Khuen-Héderváry Károly gróf, Fejérváry Géza, Lukács László és Esterházy Miklós Móric gróf karrierjének nem szenteltek eddig külön kötetben figyelmet.² Éppen ezért öröndetes, hogy abszolút hiánypótló kötetben vehetjük kézbe a felsorolt kormányfők közül Szapáry Gyula gróf életrajzát,³ akiről már az előszóban kiderül, hogy „Magyarország kilencedik miniszterelnökeként, három különböző minisztériumi tárca

¹ Lásd például az utóbbi 30 év munkáiból: Kozári Mónika 2018: *Andrássy Gyula*. Gondolat, Budapest.; Cieger András 2008: *Lónyay Menyhért 1822–1884*. Századvég Kiadó, Budapest.; Kozári Mónika 2003: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág Kiadó, Budapest.; Von Geyr, Géza Andreas 1993: *Sándor Wekerle 1848–1921. Die politische Biographie eines ungarischen Staatmannes der Donaumonarchie*. Oldenburg, München.; Kárbin Ákos 2021: *Wekerle Sándor, a Monarchia aranyembere: az Osztrák-Magyar Monarchia valutareformjának kezdeti szakasza 1889–1893*. Gondolat Kiadó, Budapest.; Ifj. Bertényi Iván 2005: *Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés*. Doktori disszertáció.; Ifj. Bertényi Iván (szerk.) 2015: *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Széll Kálmán Alapítvány – Mathias Corvinus Collegium, Budapest.; Vermes Gábor 2001: *Tisza István*. Osiris Kiadó, Budapest.

² Meg kell jegyezni, hogy hasonló tapasztalat fogadja azt, aki a dualizmus politikai palettájának meghatározó politikusi életrajzaiban kíván részletesebben tájékozódni. Lásd például: Szigeti István 2012: „Hazámnak hasznos polgárja kívánok lenni.” *Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája*. Gondolat, Budapest.; Szendrei Ákos 2012: *Justh Gyula politikai pályája. A függetlenségi politizálás lehetőségei a 19–20. század fordulóján*. Speculum Historiae Debreceniense, 8. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen.; Szalai Miklós 2003: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája*. Osiris Kiadó, Budapest.

³ A 19. századi Magyarország történetét feldolgozó munkák mellett jóformán három publikációt lehet megemlíteni, melyek eddig Szapáry Gyula gróf pályaképehez szolgáltattak adalékokat: (1) Cseh Géza 1991: Adatok Szapáry Gyula politikai pályaképehez. In Botka János (szerk.): *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve*. 6. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár. 369–388. (2) Suba István 1993: Egy meghíusult törvényhatósági területrendezési javaslat. A Szapáry-féle területrendezési tervezet és Heves-Külső-Szolnok vármegye politikai közvéleménye. *Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. Tanulmányok a történelemtudomány köréből*. Új sorozat, 21. 39–57. (3) Cseh Géza 2016: Szapáry Gyula és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye kapcsolata. *Századok* (150.) 5. 1305–1322.

vezetőjeként állandó és fontos szereplője volt a kiegyezés kori politikai életnek” (7), valamint hogy jelen volt már a kiegyezéshez vezető úton, és a „dualista berendezkedés megszilárdulása, a formálódó polgári jogállamiság és a piacgazdaság jogi hátterének kiépítése idején, az 1873 és 1892 között eltelt 19 év alatt összesen 14 és fél évig volt szakminiszter, illetve a belügyi tárcát is vivő miniszterelnök” (8).

Mindenekelőtt érdemes a könyvet kézbe véve néhány észrevételt tenni. A kötet kiváló nyomdai minőséget képvisel: a keményborítós, masszív ragasztókött kivitelű könyv külső, levehető papírborítóval rendelkezik, és prémium minőségű oldalakat tartalmaz. Mind az első, mind a hátsó borítón Szapáry Gyula gróf portréja látható, olajfestmény, illetve fotó formájában. A kötet vertikális és horizontális megközelítéseket párhuzamosan tartalmazó tematikája logikus, amit a tipográfiai eszközök is megfelelően közvetítenek. Rendkívül gazdagon és minőségi módon – ritka fotókkal – illusztrált, kis túlzással képes albumnak is tekinthető. Ráadásul a képek sokkal közelebb hozzák Szapáry Gyula gróf életét az olvasóhoz, segítve ezzel is a politikusról eddig kialakult kép árnyalását, amiről már csak a tartalomjegyzéket áttekintve egy széles spektrumot felölölő politikai pályakép vázlata tárul elénk.

A kötet ugyan Dobszay Tamás és Estók János szerkesztésében jelent meg, azonban a szerkesztőkön kívül többen is részt vállaltak az egyes fejezetek megírásában. A szerkesztők munkáját dicséri, hogy sikerült a sok szerző ellenére egy egységes biográfiát összeállítani.

Szilágyi Adrienn a családi háttérrel ismert meg az első fejezetben (11–26), amiből két alapvetően fontos információt mindenképpen érdemes kiemelni. Az egyik, hogy Szapáry Gyula gróf „közélet iránti elkötelezettsége, az újszerű gazdasági módszerek felé való nyitottsága, az udvarhűsége és a birtokokon folytatott gazdálkodása egyaránt a felmenőinek pályaképében gyökerezik” (12), amit a kezelésében lévő Szapáry- és Festetics-birtokok mintagazdaságként való üzemeltetése (kísérletezések, fejlesztések, gazdasági kiállítások és versenyek, szakismeret-terjesztés), illetve agrárpublikációs tevékenysége is mutat. A másik, hogy az Andrássyakkal, az Eötvösökkel és a Festeticsekkel is rokonságban állt: (1) id. Andrássy Gyula gróffal (1823–1890) unokatestvérek voltak; (2) Eötvös József báró (1813–1871) Szapáry Julianna grófnő (1759–1828) unokája volt; (3) Festetics Karolinát (1838–1919) vette feleségül 1864-ben. A fejezet végén rövid áttekintést kaphatunk a gyermekei pályájáról.

A következő két fejezet Dobszay Tamás munkája. A másodikban (27–33) kimondottan Szapáry gróf politikai karrierjének indulásáról kaphatunk képet, amiből a már említett családi kapcsolatok mellett a kiegyezést támogató politikai nézeteit érdemes megemlíteni mint országgyűlési képviselő. Fontos összefüggés, hogy habár 1861-től már aktívan részt vett az országgyűlés munkájában,⁴ a kiegyezési törvény elfogadásánál

⁴ Az 1861. évi országgyűlésről legújabbán lásd Pap József 2022: Két korszak határán: Az 1861-es országgyűlés története. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Historiae* (49.) 185–201.

már nem volt képviselő, miután összeférhetetlenség alakult ki Heves megyei főispáni helytartói kinevezése miatt, amit Andrassy gróf szorgalmazott az autonóm vármegyék kiegyezés rendszeréhez való lojalitásának növelése érdekében. Ebben a pozícióban fontos szerep jutott neki a Heves vármegyei autonómia felfüggesztésében királyi biztostként, ami miatt több konfliktust követően olyan népszerűségvesztést szenvedett el, hogy maga kérte felmentését. Viszont grófi címe miatt 1870-ig a főrendiház tagjaként továbbra is a törvényhozásban maradt, ahol az egyház nevelési autonómiáját érintő népiskolai törvény (1868:38. tc.) főrendiházi vitájában aktív katolikusként is liberális elvek mentén támogatta a tervezet elfogadását, különösen a tankötelezettség bevezetését tartotta fontosnak.

Ezután a harmadik fejezetben (35–59) először is részletesebben képet kaphatunk Szapáry gróf már említett vármegyei politikai tevékenységéről. Ezzel kapcsolatban felmerül az a gondolat, miszerint a Heves vármegyei tapasztalatai beépültek a kiegyezés közjogi berendezkedését visszatükröző vármegyerendszer helyzetét rendező köztörvényhatósági törvénybe (1870:42. tc.),⁵ melynek főrendiházi vitájában a kormányzati álláspont képviselőtét bízta rá Andrassy gróf. Miután korlátozott betekintést kapunk közlekedési államtitkári tevékenységébe – melynek során többek között vízrendezési kérdésekkel foglalkozott, amivel kapcsolatban már családi gazdálkodásából tapasztalattal rendelkezett –, bepillantást nyerhetünk képviselőházi munkájába, ahol a választójogi törvény módosítási kísérlete idején az obstrukció akadályozásában vett részt, majd az 1872-ben kezdődő újabb országgyűlési ciklusban a fővárosi törvény egyik előterjesztője volt, ezután pedig a belügyi tárcát kapta meg. Belügyminiszteri tevékenységéről a korszerűnek tekinthető igazgatási reformtervezet tartalmával és sorsával kapcsolatban ismerhetünk meg részleteket, ahol a szerző kiemelten foglalkozik Szapáry gróf és Nehrebeczky György együttműködésével, amelyben a vármegyei tapasztalatokkal felvértezett Szapáry a következetes és radikális politikai hozzáállásával, Nehrebeczky pedig szakértelmével nyilvánult meg. Ugyanakkor a fejezet végén Dobszay több lehetőséget is felvetve megjegyzi, hogy a rendelkezésre álló anyagok alapján nem rekonstruálható egyértelműen Szapáry grófnak a vármegyei autonómia megszüntetésére vonatkozó elképzelése.

Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszteri tevékenységét Somorjai Szabolcs igyekezett a negyedik fejezetben felvázolni (61–83), ami pályafutásának 1878–1887 közötti azon időszakát jelenti, amikor közvetve sikerült megteremtteni a valutareform alapjait egy olyan környezetben, amikor hiteligenyes fejlesztések végrehajtására is sor került például a Szapáry gróf által kiemelten fontos közlekedésfejlesztést tekintve, ami egyúttal állami bevételeket is termelt. Fontos információ, hogy a költségvetési egyensúlytalanság kiigazításának eszközeként Szapáry gróf olyan eszközöket vetett

⁵ A törvény születését összefoglalja Varga Norbert 2007: A köztörvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) létrejötté. *Debreceni Jogi Műhely* (4.) 4.

be, mint az adósságkonverzió célzott kötvénykibocsátással (Széll-féle aranyalapú járadék és a Szapáry-féle papíráradék), valamint komolyabb adóreformot elkerülve olyan adóátstrukturálási módszereket vetett be, melynek során eddig sikertelenségre ítélt új adók is bevezetésre kerültek, mint például a banki kamatadó, nyereségyadó vagy – igaz, hogy osztrák nyomásra is – a fogyasztási adó (cukor, kávé és sör vonatkozásában). Emiatt Szapáry gróft meg szorító pénzügypolitikusként látták, amire a sajtó negatív kritikája is ráerősített, holott intézkedései révén sikerült bevételnövekedést elérnie, viszont a kiadásnövekedés nem csökkent, így az államadósság is növekedett. Somorjai értékelése szerint Szapáry gróf nem teljesített rosszabbul elődeinél, és „hosszú ideig tartó minisztersége hozzájárulhatott ahhoz, hogy – mivel a megoldandó feladatok már nem voltak tovább halogathatóak, ezért miniszterelnökként felügyelve azokat – a Wekerle Sándor nevéhez köthető valutareform a Szapáry-kormány eredményeinek egyike lehetett” (83).⁶

Az ötödik fejezet (85–114) Estók János munkája, melyben a földművelésügyi tárcát vezető Szapáry Gyula gróf tevékenységét követhetjük nyomon. Ugyan mindössze alig 1 évet töltött a tárca élén, mégis a nevéhez fűződik az új és önálló Földművelésügyi Minisztérium megszervezése (belső rend, hivatali apparátus, források), melynek kialakulási folyamatába ágyazva figyelhető meg a gróf szervező munkája. Ebben a fejezetben bővebb képet kaphatunk az elsőben már bemutatott agrárszférában szerzett tapasztalatairól is, továbbá arról, hogy a vízügyi kérdéseket Szapáry maga vonta a minisztérium hatáskörébe évtizedes tapasztalatai birtokában, aminek eredményeként például egy második világháborúig magas szinten működő vízügyi rendszer jött létre a vízügyi törvény szellemében.

A kötet hatodik fejezetében (115–125) Dobszay Tamás és Estók János a gróf életútjában a legkiemelkedőbbnek tekintett és tudományosan legjobban feldolgozott állomást, azaz miniszterelnökségének 2,5 évét foglalja össze. Az eddigi pályakép ismeretében itt válik érthetővé, hogy Ferenc József választása feltehetően miért Szapáry Gyula grófra esett: (1) széles körű és nagy múltú kormányzati tapasztalatok, (2) széles és az uralkodó számára elfogadott kapcsolati háló, (3) arisztokrata származás, (4) a kiegyezéspárti Andrássy Gyula gróf köréből származott, (5) katolikus vallás, (6) konzervatív gondolkodás. A szerzők külön bekezdésben említik, hogy a Ferenc József elnöklésével megtartott koronatanács volt a Szapáry-kormány első ülése, ahol az uralkodói elvárások kerültek megfogalmazásra (116). Szapáry gróf parlamenti bemutatkozó és programismertető beszédében is eddig megismert gondolatai köszöntek vissza, ami leegyszerűsítve a kiegyezés védelmében, az állami adminisztráció átszervezésében,

⁶ A valutareform politikai-gazdasági kérdéseit tárgyalja a már említett Kárbin Ákos 2021: *Wekerle Sándor, a Monarchia aranyembere: az Osztrák-Magyar Monarchia valutareformjának kezdeti szakasza 1889–1893*. Gondolat Kiadó, Budapest.

valamint a modernizációs folyamat folytatásában foglalható össze talán leginkább úgy, hogy „a szabadelvű irány fenntartását, valamint azt, hogy a szakkérdéseknél és részfeladatok megoldásánál mindenkor azok pénzügyi következményei is figyelembe vetessenek” (117). Nagyban árnyalja a Szapáry-kormány sikereit Szapáry gróf és minisztereinek a munkaviszonya, amit a szerzők helyesen emelnek ki, ugyanis a miniszterelnök jobbkezének tartott – és általa „felfedezett” – Wekerle Sándor valutareformja vagy Baross Gábor gazdaságfejlesztési programja a Szapáry által biztosított politikai háttér nélkül nem valósulhatott volna meg.

A hetedik fejezetben (127–137) Dobszay Tamás a közigazgatási reformról mint Szapáry gróf politikai pályájának egyik fontos mérföldkövéről ad információkat. Az általában kormányzati kudarcként értékelt reformtervezet vitája az obstrukció és a kormányzati támogatás hiánya miatt ugyan valóban presztízsveszteséget okozott, viszont a minisztertanácsi tárgyalás döntéséhez híven az államosítás elvének törvénybe iktatása megvalósult, ami illeszkedett Szapáryék ütemtervébe. Sőt, a kormányzati programba vett parlamenti eljárásrend-módosítás alapján az obstrukciót nehezítő hárszabály-módosítás lehetőségét is felvetették. Dobszay megjegyzi, hogy a közigazgatási reform támogatottsága valószínűleg azért volt alacsony, mert az addigi magyar logikával ellentétben és a Bach-korszak rossz tapasztalatait felidézve „az önkormányzati döntéseket is a kormány által szervezett és kinevezett apparátusnak kellett volna végrehajtania”, ami ugyanakkor nem szüntette volna meg az önkormányzatiságot.

A nyolcadik fejezetben (139–163) a Szapáry-kormány történetének végkifejletét jelentő egyházpolitikai kérdést járja körbe Bárány Zsófia és Klestenitz Tibor, melyben egyúttal a kormányzati tevékenységén túl egészen 1903-ig nyomon követik Szapáry gróf kérdéssel kapcsolatos aktivitását is. Különösen a nagy visszhangot kiváltó miniszterelnökségéről való lemondás utáni időszak leírása sikerült érdekesre, amikor a nagy sajtószennazációt okozó pártból való kilépéséről, a temesvári gyűlés támogatásának történetéről vagy a lemondásának parlamenti felszólalásban elmondott okairól olvashatunk, ami saját volt kormánya és a Wekerle-kormányzat bírálata is volt egyben. Fontos adalék, hogy Wekerle lemondása után még Ferenc József is fogadta, ahol az egyházpolitikai törvényjavaslatokról prezentálhatta véleményét; illetve hogy a vitákban aktív Szapáry köré ad hoc frakció szerveződött, ami ugyan létszámában leolvadt az 1896-os választások közeledtével, viszont eljátszott az önálló indulás gondolatával is. A fejezet végén Szapáry grófnak a képviselőházi politikától való visszavonulása utáni életéről olvashatunk, amiből kiderül, hogy továbbra is aktív maradt, csak a főrendiházban, ahol 1903-ig a delegáció elnöke is volt, illetve 1900-tól királyi tárnokmesterként tevékenykedett, és a – reális esélyekkel nem bíró – katolikus autonómiamozgalomban az autonómiai bizottságok elnökeként tevékeny szerepet vállalt a szabályzat kidolgozásában.

A kilencedik fejezet (165–175) szintén Szilágyi Adrienn munkája, amelyben a gróf 1903 utáni egészségmegromlásáról és 1905-ben bekövetkezett halálának

körülményeiről, valamint végrendelkezéséről és a hagyaték későbbi sorsáról értekeznek. Ki kell emelni, hogy a szerző külön foglalkozik Szapáry gróf tárgyiasult tiszteletével, a még 1891-ben Szolnokon róla elnevezett utcától a 2022-ben átadott M4 autópályán Tiszán átívelő Szapáry Gyula-hídjáig.

Az utószóban a kötet szerkesztői igyekeztek rövid értékelést adni Szapáry Gyula grófról mint emberről. A kötet talán legérdekesebbre sikerült fejezete ez, rövid terjedelme ellenére is. Az eddig olvasott információkat olyan részletekkel egészíti ki, mint hogy Szapáry gróf a leggyorsabb beszédű politikusnak számított, emiatt előfordult, hogy beszédhibákat vétett, és nem igazán tudta lekötöni hallgatóságát, holott higgadt érvelések jellemezték beszédeit. Mivel önírása nem maradt fent Szapárynak, „csupán” mezőgazdasági, szervezési és pénzügyi témájú publikációi, elsősorban a kortárs véleményekre lehet támaszkodni, ami viszont – különösen a sajtót tekintve – inkább negatívnak mondható, amit a szerzők tömören, de remekül mutatnak be. Megjegyzik a fejezetben, hogy elmarasztaló vele szemben a tudományos történetírás is, aminek egyes eddig kialakult állításait a kötet szerkesztői röviden cáfolják.

A biográfiát 23,5 oldal végjegyzet (181–204), rövidítésjegyzék (205), 12 oldalon felsorolt forrás és szakirodalom (207–218), valamint személynévmutató (219–223) zárja, ami a tartalmi alaposítást támasztja alá, továbbá a visszakereshetőséget és a kötetben, illetve a témában való további tájékozódást segíti.

Érdekes talán néhány szót ejteni nüansznyi hiányérzetünkről a kötetet illetően: (1) a fejezetek olvasásakor olykor a vázlatos bemutatás érzete keletkezett bennünk, ami valószínűleg abból fakad, hogy részleges biográfiáról lévén szó, elsősorban a szakmai pályakép volt a kutatások előterében, amint azt az előszó (9) is jelzi; (2) mivel mégiscsak biográfiáról van szó, és olvashatunk a családi háttérről, illetve rokoni kapcsolatokról, talán érdemes lett volna legalább egy sematikus családfát beilleszteni a kötetbe; (3) Szapáry gróf egyik munkájának címéből kimaradt egy névelő és megfordult egy évszám (22): *Gróf Szapáry Gyula taksonyi gazdaságából az 1896. évi országos kiállításon bemutatott tárgyak jegyzéke és taksonyi gazdaság leírása 1859-től 1859-ig* (Sic!) helyesen *Gróf Szapáry Gyula taksonyi gazdaságából az 1896. évi országos kiállításon bemutatott tárgyak jegyzéke és a taksonyi gazdaság leírása 1859-től 1895-ig*.

Végezetül a kötet érdemeiről feltétlenül szólni kell, ugyanis az említett kicsi hiányérzet ellenére szinte csak pozitívumokról lehet beszélni. Ahogy már az elején is utaltunk rá, a munka legfőbb érdeme, hogy létezik végre egy részleges biográfia Szapáry Gyula gróf politikai pályájáról, ami a szerkesztői elvárásoknak megfelelően valóban bemutatja a politikus karrierjének többnyire országos jelentőségű csomópontjait. A kötet végére a Szapáry grófról kialakult eddigi – tulajdonképpen többnyire csak történeti összefoglalásokból ismert – statikus, „szürke” kép helyett egy éppenhogy „nem szürke” politikusi portré rajzolódik ki: ugyan távolságtartó, a népszerűséget nem kereső arisztokrata volt, de sokoldalú, innovatív, kötelességtudó, eredeti gondolatokkal rendelkező, észérvekkel

dolgozó, szakterületein tájékozott, hithű katolikus, a különböző pozícióban rátaláló új politikai helyzeteket konfliktusok esetén is vállaló olyan rugalmas és elvhű ember, aki nem volt „elégge” liberális, de „elégge” konzervatív sem. Fontos további érdeme a kötetnek, hogy földművelésügyi, pénzügyminiszteri és miniszterelnöki-belügyminiszteri teljesítményét nemcsak árnyalja, hanem történelmi jelentőségű teljesítmények szerves részeként értékeli úgy, mint a valutareform, az önálló földművelésügy és a vízügy megszervezése vagy a közigazgatási reform kérdése, ezzel Szapáry Gyula gróf politikai teljesítményét az eddigiekhez képest helyére billentve. Egyúttal jó például szolgál a dualizmus kori politikusi pályák kutatásának égető szükségességére. Nem kérdés, hogy olvasásra feltétlenül ajánlott munkáról van szó.

BERDE IMRE

A Habsburgok és Európa. Három évszázad története Mohácestól a népek tavaszáig

Pál Judit: *A Habsburg Monarchia története 1526–1848*. 2. javított kiadás, Líceum Kiadó, Eger, 2022. 439. oldal.

Az elmúlt évtizedekben több áttekintő munka jelent a magyar és az egyetemes történelmi tematikában, melyek jól használhatók a felsőoktatásban és nagy haszonnal forgathatják azokat a történelem iránt érdeklődő olvasók. Lassan végéhez közeledik a magyar országgyűlés történetét áttekintő monográfiatorozat, mely által a kora újkortól a 20. századig bezáróan modern áttekintésekkel rendelkezünk a magyar parlamentarizmus történetéről. Viszonylag ritkák azonban azok az áttekintő jellegű munkák, melyek egy-egy multietnikus állam történetét kísérik végig úgy, hogy közben célzottan szakítani szeretnének a nemzeti történetírások hagyományos perspektívájával. Pál Judit munkája ilyen hiánypótló jellegű, hiszen egy olyan korszakot dolgoz fel monografikus jelleggel, melyben a modern Magyarország alapjai megteremtődtek. A történelmi munkák hagyományosan általában más korszakhatárokkal dolgoznak, ezt az időszakot kettő vagy három periódusra tagolják. Ez az írás azonban egységesen tekint 300 év időszakára, vállalva a korszakhatárok átlépésének nehéz feladatát.

A másik erénye a munkának, hogy a szerző nem Magyarország-, és nem Ausztria-történetet alkotott, hanem a monarchia egységét mutatja be írásában. Igen gyakori hiba ugyanis, melybe történészek „szeretnek” beleesni, hogy Magyarország történelmét a monarchia keretére való tekintet nélkül szemlélik csupán.

A kötetet hosszas ausztriai és magyarországi kutatás alapozta meg, mely során a szerző áttekintette az elmúlt évek releváns szakirodalmát, és szintetizáló jelleggel készített egy olyan munkát, mely egyszerre szól a szakmának és az érdeklődő nagyközönségnek. Messze túlmerészkedett szorosán vett szakterületén, szintetizáló szándékkal közelítette meg a kérdést. A második kiadás nem egyszerűen ismétli az első megjelenést, hanem a szerző több, újonnan megjelent releváns munkát feldolgozott, és pontosította a korábbi szöveget. Ez a változtatás azonban lényegi kérdéseket nem érintett.

A Líceum Kiadó által gondozott második kiadást az is indokolta, hogy a kötet nagyszerűen alkalmazható az oktatásban, több tárgy tematikájában is szereplő, rendszeresen használt munka. Felépítéséből következően, bár nem jegyzenek íródott, de a felsőoktatásban mégis tankönyvként használható.

A kötet 13 fejezetre tagolva mutatja be a témát, ezek a fejezetek alapvetően kronologikus rendet követnek, de egy-egy kérdés tekintetében meg is törik azt. Hiszen több esetben, a vizsgált korszak egészét tekintve 1526 és 1848 között egységesen kezeli

a kérdést. Az első három fejezet a kereteket jelöli ki. Az első rész a földrajzi és közjogi keretokról szól, a Habsburg-család felemelkedésének lépéseit tekinti át, és végül pedig a Habsburgoknak a Német-római Birodalmon belüli szerepét mutatja be. Az eseményeket a birodalom 1806-os megszűnéséig kíséri végig. Ezek a részek az előtörténet tekintetében bőven túlnyúlnak a vizsgált időszakon, így olyan egyetemes történeti áttekintést adnak a középkori (Közép-)Európa történetéből, mely a szorosan vet témán túl is használhatóvá teszi a kötetet az oktatás során.

A bevezető jellegű fejezeteket követően alapvetően a politikatörténet válik a kötet fő rendezőelvévé. Az első nagyobb egység a török veszély fokozódását, az oszmán hódítást, az ezzel szembeni védekezést, majd a felszabadítás lépéseit kíséri végig. Két fejezet a hadügyi eseményekkel párhuzamos konfesszionalizációs folyamatot ismerteti. Az első egység a reformációt mutatja be, a második pedig az erre adott katolikus választ. A konfesszionalizáció lesz ugyanis az a tényező, ami a monarchia kereteinek alakulására alapvető befolyást gyakorol. Hiszen egyrészt hozzájárul a magyar rendek önállósodási mozgalmaihoz, másrészt pedig elvezet a cseh rendek politikai ambícióinak a kudarcához.

A XVIII. század négy fejezeten keresztül reprezentálódik a kötetben. Egy átkötő fejezet a vesztfáliai béke és Mária Terézia uralkodásának kezdete közötti időszak eseményeit mutatja be, külön kiemelve a kultusz területén bekövetkező változásokat, valamint a monarchia jövőjére vonatkozó lehetséges megoldásokat. Gondolva itt a spanyol örökségre, annak elvesztésére és a Magyarország monarchián belüli helyzetével kapcsolatos elképzelésekre. A korszak politikatörténetét bemutató rész elsősorban a felvilágosult abszolutizmusra és annak reformjaira koncentrálnak. Emellett azonban két jelentős fejezet szól a gazdasági és társadalmi változásokról, valamint a barokk művészetekről.

A 19. század első feléről két fejezetben olvashatunk. A politikatörténeti rész mellett egy gazdasági és társadalomtörténeti fejezet segít áttekinteni és egységben szemlélteni a monarchia történetének ezt a fontos szakaszát. A kötet végén pedig egy önálló fejezet tekinti át a Habsburg-család hétköznapi életének főbb színtereit.

A kötet egyik legfontosabb erénye, hogy szintetizálja a magyar és a külföldi, elsősorban természetesen osztrák kutatók munkáit, és ezen a téren is igen alapos, amit jelez az impozáns irodalmi lista. Szakít továbbá azokkal a sztereotip megközelítésekkel, melyek a hazai történetírást általában jellemzik, nem belülről, hanem inkább felülről mutatja be témáját. Ki kell továbbá emelni azt is, hogy az erdélyi területek története is megfelelően integrálódik a monarchikus összképbe.

A szerző több esetben is foglalkozik fogalmi és definíciós kérdésekkel, ami elsősorban a tankönyvi jellegből adódik. Bemutatja például azokat az elméleti vitákat, melyek a katolikus reform, ellenreformáció; abszolutizmus, felvilágosult abszolutizmus, reformabszolutizmus fogalmihoz kapcsolódnak.

Pál Judit: *A Habsburg Monarchia története 1526–1848.*

A szöveg olvasmányos, jól érthető, nyelvileg igényesen megformált. A kötet differenciált képet nyújt a vizsgált korszakról, mind tudományos, mind oktatási céllal jól használható.

PAP JÓZSEF

Számunk szerzői

Berde Imre

PhD hallgató, EKKE, Eger

Bóna László

történész, PhD, MTA – EKKE, Budapest – Eger

Pap József

történész, PhD, EKKE, Eger

Sáfrány Tímea

PhD hallgató, EKKE, Eger

Tóth Barbalics Veronika

történész, PhD, Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár, Budapest

Vlad Popovici

történész, PhD, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

A Kelet-Közép-Európai Történelmi Tanulmányok című folyóirat egy lektorált, nyílt hozzáférésű periodika, melynek célja tudományos fórumot biztosítani a hazai és határon túli Kelet-Közép Európára vonatkozó kutatásokat folytató kollégák számára.

A folyóirat évente kétszer magyar és angol nyelvű tanulmányokkal jelenik meg az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Intézete gondozásában.

A lap az "Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae" c. tudományos folyóirat jogutódja.

Kelet-Közép-Európai Tanulmányok

(Korábban Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae)

H-3300 Eger, Eszterhézy tér 1.

E-mail: tortenelem@uni-eszterhazy.hu

Honlap: <http://www.ojs.uni-eszterhazy.hu>

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem rektora

Megjelent az Líceum Kiadó gondozásában
Kiadóvezető: Nagy Andor
Felelős szerkesztő: Kusper Judit
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Csombó Bence
Megjelent: 2023-ban

Készítette: az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem nyomdája
Felelős vezető: Kérészy László

TARTALOM / CONTENTS

Szerkesztői előszó 5

TANULMÁNYOK / STUDIES

BÓNA LÁSZLÓ

Egy kormánypárti bástya Zólyom vármegyében – Besztercebánya és választásai a dualizmus korában 9

VLAD POPOVICI

A románok és a magyar országgyűlési választások a 20. század elején..... 31

PAP JÓZSEF

Municipal Representation, Municipal Representatives in the Age of Dualism 57

SÁFRÁNY TÍMEA

Országgyűlési képviselők Csongrád vármegyében 1848 és 1875 között 73

TÓTH BARBALICS VERONIKA

Főrendiházi üléstermek és ülésrend a polgári parlamentarizmus korszakában..... 97

TÖRTÉNELMI IRODALOM / REVIEWS

BERDE IMRE

A mégsem szürke politikus. A „Szapáry Gyula gróf, a sokoldalú politikus” című biográfia recenziója..... 121

PAP JÓZSEF

A Habsburgok és Európa. Három évszázad története Mohácstól a népek tavaszáig 129

Számunk szerzői 133